

خداآفرین

تورکجه - فارسه
فرهنگی ، اجتماعی ، علمی

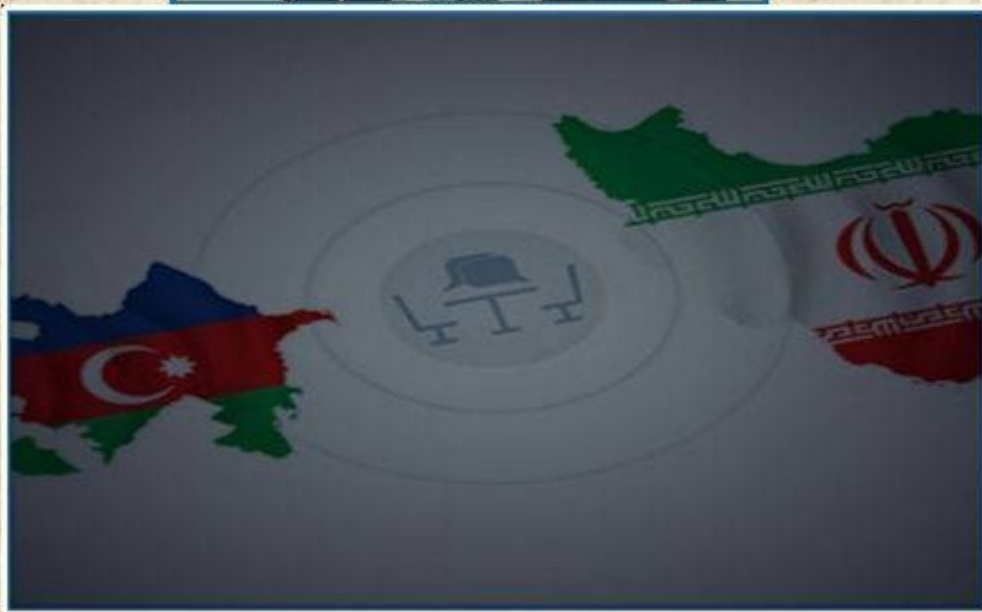
اردیبهشت ۱۴۰۲ - شمارهگان مسلسل ۲۱۴ - قیمت ۱۰۰ هزار تومان

Savaşa hayır!

Müharibəyə yox!

Not to WAR!

نه به جنگ!

آذین

شماره مسلسل ۲۱۴ - اردیبهشت ماه - سال ۱۴۰۲ - ۸۰ صفحه

مدیر مسئول سردبیر و صاحب امتیاز:

دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)

خبرنگاران: علی محمدنیا

تانای شرقی دره جک

ویراستار: سمیه ستاری فر

مدیر سایت: مهندس فرید ستاری فر

زمینه مجله:

فرهنگی؛ مسایل اجتماعی؛ معلومات عمومی؛ طنز و سرگرمی سالم

روش مجله:

آموزشی؛ تحلیلی؛ خبری؛ اطلاع رسانی؛ پژوهشی

گستره توزیع: آذربایجانهای شرقی غربی؛ اردبیل؛ و تهران

آدرس چاپخانه: تهران چهار راه خانقاه پاساژ گوهری نسب چاپ ارسباران/پ ۳

نشانی مجله تهران خیابان وصال شیرازی پلاک ۷ طبقه سوم واحد ۵

تلفن: ۰۹۱۹۲۲۸۱۹۱۶ / ۶۶۴۶۰۸۹۵ - فاکس: ۶۶۴۹۳۰۸۴

نحوه ارسال مقاله:

تایپ شده بصورت word به ایمیل یا آدرس ماهنامه به زبانهای ترکی و فارسی جهت معرفی آثار دو نسخه همراه با توضیح مناسب ارسال نمایید.

اشتراک ماهنامه: شش ماه ۶۰۰۰۰۰ و یکساله ۱۲۰۰۰۰۰ هزار تومان

به شماره کارت بانک شهر ۷۰۰۷۸۶۴۷۹۳۸۹ به نام حسین شرقی دره

جک واریز نمایید.

KHUDAFARIN

Cultural and scial mnthly magazin managng Directr cncessiner

and chief Editr: Dr. HÜSEYN

ŞHARQI DƏRƏJAK (SŪYÜRK)

XUDAFƏRİN

Aylıq Elmi, İctimai, mədəni Dərgi

Təsisçi və Baş Redaktor: Dr. HÜSEYN

ŞƏRQİDƏRƏCƏK (SOYTÜRK)

Say 214 Mayıs 2023, Tehran

tiraj: 2000

www.khudafarin.ir

Telegram: <https://t.me/xudafarindergisi>

khudafarin@yahoo.com

خداآفرین 214 Xudafərin

ایچینه کیلر:

- ۲----- ساواشین قازانانی اولمامیش؛ باریشانین دا اودوزانی
- ۴----- ائل آناسی سون نواده رضی حاققیندا قیسا بیگیلر
- ۲۰----- اوزونه حورمتین آشاغی اولماسینین سببی و اونون معالجه سی..
- ۲۵----- وجه تسمیه وسیر نگاهی به قره باغ در تاریخ و فرهنگ ایران
- ۲۸----- سلیمان رحیم اوو خاطیره لرده
- ۳۴----- چنگیز آیتماتوف وون جمیله اثرینده قادینین رمانتیک خیانتی
- ۴۱----- ۳۱. مارت ۱۹۱۸- جی ایل آذربایجانلیلارین سوی قیریمی
- ۶۰----- ادبیات ترکی در دوره جدید
- ۶۲----- شعر معاصر آذربایجان: بختیار وهابزاده
- ۶۵----- سوسیال مندیادان
- ۷۱----- شعریمیز - شاعیریمیز

اوروجلوق (رمضان) بایرامی
مبارک اولسون

ساواشین قازانانی اولمامیش؛ باریشانین دا اودوزانی!

SAVAŞANIN QAZANANI OLMAMIŞ BARIŞANIN UDUZANI.

باشقالارینین اویونونا و سیاستینه آلدانماماق گرک دیر .

چونکی او باشقالار بیزدن و بیزیم بولگه دن اوزاقدان یاشاییرلار. اونلارین مادی و معنوی مقصدلرینین چیخاری نه دییرسه اونو ائتمک ایسته ییرلر. اونا گوره بیز قارداش بولگه خالقلاری اونلارین اویونونا گلیمه مه لییک.

ارمنستان کیمی منشایی بللی اولمایان دوولتجیکلرین اییی ایله اسراییلین قویوسونا گیرمه مک لازیم.

نه واختدان کافرلر بیز اوره ک یاندیراراق دوست اولموشلار کی؛ بو گونده اولسونلار. منجه ارمنستانین تام دقیقیلی ایله صلیب ساواشینین یوروتدویو اورتادا ایکن بیز نیه اونون اویونونا گلیمه لییک و قارداش آذربایجان خالقی ایله ساوشا گیرمه لییک.

دئمه لی کیرلی خریستیان و کره سل صهیونیزمین اویونلارینی بیلرک اونلارا قارشی بیر – بیریمیزله ساواشمادان تدبیرلی اولمالیق.

تورکو تورکله و فارسی مسلمانلارلا قارشی قارشیا قویان کیمدییرسه بیز اونو کشف ائتمه لییک. نه اینکی هر گون بوتایدان اوتایی هده لمک یا خو دا اوتایدان بو تایا نیفرت تومورجوقلارینین یارانماسینا شرایط یاراتماق .

۸ ایل قارداش عراقلا ساواشدیق و آدینی دا قویدوق صداملا ساواشیریق حال بو کی اولن اینسانلارین آدی محمد؛ حسن؛ حسین؛ زینب ومعصومه ایدی. اصلینده کافرلرین قوندارما صدامینین الی ایله هر ایکی طرفدن مسلمان قانی

مدیر مسئول : دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)
Sorumlu müdür: Dr.Hüseyin Şərqidərəcək (SOYTÜRK)

تاریخینی اونودانلار باشقالارینا یئم اولورلار مطلق.

اونوتماماق لازیم کی؛ هر بیر ساواشین ۱۰ ایللر بویو سیلینمه یین آجی قالیقلاری واردیر. بو هم مدنی هم ده مادی اولماقلا هم ده پسیکولوژیک مسله لردیر. جان و مال ایتگیسی بیر مدت سونرا اونودولا بیلر. آنجاق عصرلر سورن نفرت پسیکولوژیسی اولوسلارین گئنو فوندوندان سیلینمه یه بیلر.

گله جه یی اولادلاریمیز اوچون تمیز و ساغلام تملر اساسیندا قورماق ایسته ییریک ایسه او زمان دوستلاریمیزین ساینی چوخالیدیب و دوشمنلریمیزین سایه مینیموما ائندیرمک لازیم دیر. چونکی گله جک بو گوندن باشلاییر.

اینکی موشک یا پهبادلاریمیزلا احمدلری و حسینلری اولدورمکله. ایچ ده غرب زده ایرانشهریلرین توطئه لری و خارج ده چئشیدلی دشمنلرین دسیسه لرینه بویون ایمه مک لازیم.

اگر گرچکدن بیر تهدید وارسا او تهدیدین سرچشمه سینی قوروتماق لازیم دیر. و تهدیدی خلقلری قیرقینا وئرمه دن یوخ ائتمک اصل قازانچ دیر. ساوشا یوخ دئیرک دوغرو سیاسته وعقلانی چوزومه هه دئییریک. اوتایلی حسین بوتایلی حسینی نئجه نئجه اولدوره بیلر کی ؛ یادا بوتایلی علی او تایللی علی یه نئجه گولله آتا بیلر کی. اصلین ده بیز بیر بیریمیزی سئورک و الله ین ریسمانینا کنتله نرک گوجلنمه لیک.

بوتون شیطانلی قورغولارا ایچ نیفرتیمیزی آچیق شکل ده اعلان ائدیریک . بیز بیر بدن ده اولان روحلاریق اونون جریحه دار اولماسینا ایزین وئرمه مه لیک.

صمیم قلب دن فیطیر بایرامینیزی تبریک ائدیریک. الله ین درگاهیندا اوروج و عبادتترینیزی قبولونون تمنی ائدیریک.

۱۴۰۲ - جی ایلده سیزلره موفقیت و باشاریلار دیله بیرییک. جان ساغلیغی آرزولاییریق. یاشاسین باریش. یاشاسین قارداشلیق. یاشاسین سئوگی و دوستلوق. محو اولسون جنگ و دشمنچیلیک.

آخیتدیق. چونکی اونلارین اویونلاری هر زمان کیرلی و حيله کارجاسینا دیر.

البته بیز بیر - بیریمیزله نه قدرکی قارداشجا داورانماغی اویرنمه یه جه بیک اونلار آرامیزدا نیفرت توخومو اکمه یه داوام ائده جکلر.

آذربایجان لبنان دئیل ؛ اورا بوتایدا یاشایان اینسانلارین بیره بیر اوزودور. قان و دین قارداشی دیر. اونوتمایق کی اگر ۱۰ میلیون آذربایجان تورکو آذربایجان جمهوریتین ده یاشاییرسا میلیونلارجا عینی جان دان و قاندان اولان مسلمان و شیعه آذربایجانلی ایسه بو تای آذربایجان دا یاشاییر. منطق دئیر کی بو ساواش اگر اولاجاقسا اونون قازانانی بیز یوخ بلکه بیزی بو ساواشا سوروکله ینلر اولاجاقدیر. بیز مسلمانلارا قالان ایسه مادی و جانی زیانلا یاناشی ابدی و ازلی خالقلار دشمنچیلیی قالاچاقدیر.

بیلیریک کی حاکمیتلر و دولتلر گلدی گئدردی . آنجاق خالقلار ایسه ابدی دی . گونوموزده ایکی حاکمیت بیر - بیری ایله قارشی قارشیا گله بیلر یاخود گتیریه بیلر. آنجاق بو حاکمیتلر تاریخه قووشدوقدان سونرا گله جک نسل اونلارین سحوی اوزوندن زور دورومدا قالا بیلر.

نه اولور اولسون . کیم نه اویون قورور قورسون ایستر آمریکاسی ایستر انگلیسی و اسراییلی حتی روسو و ارمنیسی . بیز بو اویونا گلمه مه لیک هیچ حتی اونو خنثی ائتمه لیک . چونکو بیز اتحاد اسلامی ایله داها گوجلو اولای بیلریمک. نه

ائل آناسی (سوسن نواده رضی) حاقیندا قیسا بیلگیلر ۱۴۰۱-۱۳۴۱

او گنتدی بلکه غریب اولکه لرده، غوربتده قالمیش یولداشلارا، اوره گی سینیق اینسانلارا باهارین یاخینلاشماسینی وعده وئرسین. اؤزو ده گؤرسون ابدیت نه جور بیر شئی دیر! اوردا دا غریب وارمی؟

سوسن اوچدو. نیسگلرین قوینونا، اؤزو ایسته دیگی کیمین، من بنله دوشونورم بو تورک خالقینین، نف تورک یازیچیلارین اولاجاغی دیر! ندن کی، صمد دنیزه قووشماق

ایسته دی آراز سویونا قوشولدو، سوسن نیسگلرین یانقی اسن تئلرینه. من بیلهم! گؤرن سوسن بیلدی کی، اونون آرخاسیجاق چوخلو گؤزلر هله، هله ده ایسلاجاق؟

سوسن نواده رضی، ۱۳۴۱- جی ایلده تبریز شهرینین «اهراب» محله سی «شهریار» کؤچه سینده تبریزین اصیل، مدنی عائله سینده دونیا یا گؤز آچدی. او اصیل تبریزلی ایدی، و تبریزین گرچک کولتورونو دریندن منیمسه میشدی. خانیم نواده رضی سؤزون گرچک و دوزگون معناسیله تبریزه وورغون ایدی. تبریز سئور و تبریزین کولتورونو اون پلانا گتیرمگه چالشان بیر کاراکتر صاحبی ایدی. او تبریزین پارلاق اولدوزلارینین بیرسی ایدی. یاراشقلی و یورولماز آنا ایدی. او اؤز قلمیله یازدیغی بو پاراگرافدا دا گؤرمک اولار نه قدر تبریزه عاشق ایدی: «آخی تبریز تکجه بیر شهر دگیل کی، بیر گیزملی وارلیق، بیر اؤزل دوشونجه، بیر گؤزل دویغودور، بیر بؤیوک آرزودور. تبریز بیر روحودور، خاطره لریمیزین دامارلاریندا دولاشان. کؤکلری مؤو آغاجی کیمیندیر تبریزین. تاریخینین تا هارالاریندان سو ایچر... قوراسی اوزوم اولار، اوزومو مویز اولار، مویزیندن ایسه صبر ایله حالوا پیشر.»

یازار: محمود بنی آدم دیزج (محمود دالغا)
و به کوشش: دکتر حسین شرقی دره جک

خران گلدی گول آپاردی
بیر گؤزل بولبول آپاردی.

بیردن، بیر خبر گلر، آغیر، چوخ آغیر ائله بیلرسن یئر - گوی قووشدو. گؤزلرین قارالار، دیل - دوداغین قورویار، اینجارین قالماز یئریندن قالخاسان، هاچدان هاچانا بیر آغیر شئح لی آه اوره یین اورتا دامارلاریندان قالخار، گؤزلرین ایختارسیز ایسلانار.

فیکیرلرین اوچار، هر یاندان کئچر، داغلاری آشار، گئدرسن او کئچمیش گونلره، او گونلره کی، بیرسی آنا کیمی سنی چاغیراردی، سن ایله سینیرله شردی، گینه ده اوزولمزدی، سندن اینجیمزدی!

هن، او گون سحرچاغی ایدی. بیردن گؤز لریم بیر خبره دگدی. یئردن قالخدیم ائله حیرصلی کی، دئمگه گلمز، اما تاسفله او خبر دوغرو چیخدی:

«سوسن نواده رضی دونیاسینی دگیشدیردی.»

قانادلاریم برک گیجیشیر

بوراخ دا تاخیلیم خیالیمین گؤیلرینه

اوچماسام

اینان اولهرم بو گنجه...

سوسن اوچدو.

او باهارا تکجه بش گون قالمیشدی اوچدو.

یاردیم ایدی. اونا بوتای، اوتای فرقسیز ایدی، هر ایکسینی ده آنا دوغما یوردو بیلردی. بو سبدن ایدی کی، باکی دا چاپ اولونان اوشاق آنتولوژیسی نین حاضرلانماغیندا و بوتای آذربایجان یازارلای نین اثرلری او کیتابدا اولماسینا چوخ زحمتلر چکدیلر...

اؤلوم، بو آجی و آمانسیز ایش هر کسه واردیر. بوندان دا قاجماق اولماز. آما واختسیز اؤلوم بئله اینسانلار اوچون آدامین ایچینی سوکور، آدامی داغیدیر، ال - قولونو باغلایر، داها نه دئمک:

ساعات قاباغیندا نایب الزیاره ایدیم

ساعات منه باخدی، من ساعاتا،

اوره ک لنیب دولوخسوندوم

دئدیم: من، من دئیلم

من او یام گلیمیشم

باسدی باغرینا آغلاشدیق

او سنسیزلیگینه آغلادی

منسه آجیلارین سونسوزلوغونا...

رضی خانیم حیاتی، کیملی و یارادبجیلیغی نسبی هم آنا و هم ده آتا طرفیندن نخجوان عائله سینه یئتیشیردی. او ایلک اوخولو تبریز شهرینده «بوعلی» اوخولوندا فرانس، فارسجا دیلینده تحصیل آلمیشدی. اوزونون دئدیگینه گوره او زامان فرانس دیلینده اولماسینی تکلیف ائتدی کلریندن دولای، یازی عالمینه ماراقلانیر. او فرانس ادبیاتیندان چوخلو الهاملار آلمیشدی، بو سبدن یوخاری بیر تخیل گوجونه صاحب اولموشدو. خانیم رضی نین یانلیز چالیشمالاری نین نتیجه سی، باری، گولو تکجه بونلار دگیل، او کریل ایفباسیندان، عرب ایفباسینا چوخلو کیتاب و یازیلار کؤچوروب، بو قادیندا یورولماق معنا اولموردو، او اوزو یوروقونلوغو یوروموشلارین بریسی ایدی.

رضی خانیمین آتاسی تبریز شهرینده داوا ساتاردی. رضی خانیمدا اوشاقلیق واختلاری آتاسی نین توکانیندا ایشله ییردی. تبریزین ایلک گئجه -

خانیم رضی اورتا تحصیلینی قورتارانندان سونرا، یئندی ایل «مهدآزادی» گونده لیگینده استاد «یحیی شیدا» ایله چالیشماغا باشلادی. بو یازیچی، شاعر، تنقیدچی، قزئتچی ائل آناسی نین ایلک کیتابی «شلاله شله سی» بو چالیشقان یازیچی نین ۲۵ ایل زحمتی، ادبی تجربحتی ۱۳۹۱ تهران شهرینده ایشیق اوزو گوردو.

خانیم نواده ایلک قادین، یوخ، بلکه ایلک یازیچی دیر کی، «فولکویازی» قایداسیندا ایکینجی کتیبینی «اننه من» ایله همان ایلده (۱۳۹۱) گینه ده تهران شهرینده چاپا وئردی. البته بو کتیبین دوردمجو چاپی یئنی قایدالاردا حاضرلانندی و مجوزه گونده ریلدی. تاسف اولسون کی، خانیم رضی او کتیبین چاپدان گلمه سینی گوره بیلمه دی. بو کتیبین قونولاری دئمک اولار یئنی دن یارانمیش، یازیلیمیش فولکلور ناغیل لاری دیر.

خانیم رضی اوچون اولماز بیر ایش یوخدور. بو آنانی ۱۳۴۰- جی ایلده پیس بیر نوخوشلوق یاخلامیشدی. آما او حالدا دا اوز آنادیلینده یازماقدان، گنج لری آلیشلاماقدان، اونلارا یول گؤسترمدن ال گؤتورموردو، یورولموردو، ساکیت، هایسیز چوخلو خیر ایشلرده ده الی وارایدی. نمونه اوچون: خانیم رضی «فولکلورچو خانیملار گروهون» باشچیسی، قوروجوسو، یؤنتیجیسی ایدی. بیر بئله ایشلری گؤرمک اوچون حتمن لازیمدیر اینسان اوز آنا دیلینه علاقه سی اولسون، بو دیلی آناسی کیمین سئوسین، مجنون اولسون، او بو دیله وورولموشدو، ائله ده وورولموشدو کی، داها اونسوز یاشاماق اونون اوچون ممکن دگیلدی.

خانیم رضی بیر قزئتچی استادی ایدی. اونون زحمتلری نین تاثیرینی «مهدتمدن» گونده لیگی نین «سانجاق»، «مونجوق» صفحه لرینده چوخ آیدین گؤرمک ده اولار. بونلاردان آرتیق بو آنا دیلی نین شیداسی «ئل بیلیمی» نین باشچی کومیسسالاریندان بریسی ایدی. خانیم رضی یانلیز فولکلورچی قادینلارین یوخ، بلکه بو قونولاردا هامی یازیچی لارا

سوسن:

عشق عرشه اوجالدار ده لیرن عاشقی، اونچون
هر دنلی زبان وورسا گئنه سودسی عیان دیر.

فیضولی:

هر ابرویی خم قتلینه بیر خنجرسی خونریز
هر زولفسی سیه قصدینه بیر افعی ایلان دیر.

سوسن:

قاش لاردا کی، اول جذبه یه جان وئرمه مک اولماز
تئل تایننا تاب ائتمه یه نین عؤمرو تالان دیر...

خانیم رضی نین بیر بئله ساحه لرده اولماسی، اونون
آزربایجان ادبی سوابقی چوخ آیدین دئییر کی، او
یانلیز بیر آنا دگیل، او سؤز خزینه سی، فولکلور آدمی و
هر نه دئسن اوندا وارایدی...

آما حاییف اجل چوخ تئز گلدی، چوخدا گوجلو اولدو
بیر بئله اینسانی بیزیم آرامیزدان قوپارتدی،
ادبیاتیمیزی بیر بالاجا دیسگیندیردی آما استاد «رضا
همراز» دئمشکن: «خانیم رضی سانکی اینسانلار
کیمین یانلیز سن نن و قدن بؤیومه دی، بلکه خانیم
رعی ائن نن گئنشله نییدیر. بو سببدن بئله اینسانلارا
هرگز اولوم تعریف اولمور.»

خانیم رضی نین چاپ اولموش اثر لری:

۱_ شلاله شله سی (شعر)

۲_ انمن من (نثر)

۳_ آرزولارین یئنی گولشان باغی (داستان عشقی،
شعر و نثر)

۴_ تبریزیم کیمی (مصاحبه لر، شعرلر و چئویرمه لر)

خانیم رضی شعرلر:

ابدیت نه جور بیر شئی دیر؟

اوردا دا می غربت وار؟

اوردا دا می آیبیرلر آداملاری

اؤز- اؤزوندن؟

بیربیرلریندن؟

گوندوزلوک «شبانه روزی» داواخاناسینی ایسه تبریزین
«سرلک» خیابانیندا رحمتلیک نواده رضی خانیمین
آتاسی یولا سالمیشدی. خانیم رضی قورآن اوخوماغی
لاپدا چوخ سنولردی. اؤزو دئدیگینه گؤره قورآن
کیتابینی تورکجه یه ده چئویرمه یی دوشونوردو. بو
گؤزل شاعر، قادینلاری تاریخ بویوندا چوخ تاثیرلی
بلیردی ائل ارکینه «دمکراسییا» و اینسان کرامتینه
چوخ اینانیردی.

شعر و یازی یازیب، سانکی دیلدن آنا دیلینه
چئویرمه لره چوخ ماراقلاناردی، رحمتلیک خانیم
رضی «رضا براهنی» نین «رازهای سرزمین
من» کیتابینی دا یارییا قدر آنا دیلینه چئویرمیشدی.
خانیم رضی یقین دئمک اولار تورک دیلی نین،
ادبیاتی نین پارلاق اولدوزلارینن بیریس ایدی.
اؤزلیکجه تورک ادبیاتیندا بیر چئشید یوخدور کی،
خانیم رضی اؤزونو او ساحه ده یوخلاماسین.
بیلمه لیک کی، ادبیاتدا بیر سیرا ساحه لر واردیر کی،
هر کس اورالارا باتیشا بیلمز! اونلارین بیرسی ده
دئییشمه لردی. دئییشمه هر کیمسه ایله ده اولورسا،
زبردست، سخنور شاعر فیضولی ایله قارشی چیخماق
هنر ایستری، ساواد ایستری، جنسارت ایستری. گرک بو
ساحه ده سؤزجوک استادی اولاسان تا بئله
دئییشمه لره قاتیلا بیله سن. آما گؤروروک خانیم رضی
بیر بئله دئییشمه لره الی - قولو آچیق گیریشیب و
آلنی آچیق، اوزو آغ دیشری چیخبیدیر. ایندی بوردا
لازیمدیر او دئییشمه دن نمونه اوچون بیر نچجه بیت
گتیرک:

فیضولی:

جان وئرمه غم-ی عشقه کی، عشق آفت-ی جان دیر
عشق آفت-ی جان اولدوغو مشهور-ی جاهان دیر.

سوسن:

جان وئرگیلن عشقه دئمه کی، درده سالان دیر
اول نشئه ی باقی کی، دئییرلر بو همان دیر.

فیضولی:

سود ایستمه سؤودایی غم-ی عشقه هرگیز
کیم حاصل-ی سؤودایی غم-ی عشق زیان دیر.

هر نار قیزی بیر حسرتی گئدرسین،
 هر حسرتین بیتیشی
 بیر دیله ک گتیرسین،
 و بیر آخسام چاغی
 ساعات قاباغینداکی آبمیوه چیده
 نارسویو ایچک بیزلردن اولان هر کسین
 ساغلیغینا.
 هانی او گون؟
 هانی او بیز؟
 هانی او تبریز؟

سن بو جهانای سیغمادین..

بو دونیا فانی دیر، فانی
 بو دونیادا قالان هانی؟
 داود اوغلو سلیمانی
 تخت اوستوندن سالان دونیا
 آخیر بو گون یالان دونیا...
 قازانیب، هی تالانیبسان،
 قالانیب هی جالانیبسان،
 ازلدن چالخالانیبسان،
 یئنه ده چالخالان دونیا!...

سن بو جهانای سیغمادین..

بو دونیا فانی دیر، فانی
 بو دونیادا قالان هانی؟
 داود اوغلو سلیمانی
 تخت اوستوندن سالان دونیا
 آخیر بو گون یالان دونیا...
 قازانیب، هی تالانیبسان،
 قالانیب هی جالانیبسان،
 ازلدن چالخالانیبسان،
 یئنه ده چالخالان دونیا!...

و کیملیکلریندن؟
 ابدیت نه رنگه دیر؟
 گوئی رنگی وارمی؟
 قیرمیزیسی نئجه؟
 و یاشیلی؟
 منه بیر شال گتیر ابدیتدن
 یئل قاچیرتسا، بوراخ قاچیرتسین
 من قارا رنگی هئچ سئومرم
 اوردا دا می سئوهنی اینجیدیرلر؟
 اوردا دا می قان اوتدورورلار وورغونلارا؟
 ابدیتده وطنین آدی نه دیر؟

سئومک اولارمی، قورخمادان، وطنی؟

اؤزونو،
 دیلینی
 دیله یینی منیمسه مک اولارمی هده قورخوسوز؟
 «سئویرم» دئمک اولارمی سئوگیلینه قارا یاخیلمادان
 آداما؟
 اورمو گؤلوسو نئجه؟
 اورموسونو گلین- گلین چوروتمورلرمی گوره سن؟
 من ابدیتده آدام دوغمیاجام،
 بؤیویوب آلا گؤز جئیرانلاری اوولایار بیردن.....

هانی او گون؟

هانی او بیز؟
 هانی او تبریز؟
 هانیلار قالدی گئدیب گلمز یوللاردا...
 گلمزسن،
 شعرلر یئتیم قالار
 آلمالار قارا لچک باغلار
 و یول چکن گؤزلر
 قورودولار اورمو گؤلونه تای...
 باخ! بیر دیلک توتورام؛
 هر نار داناسی بیر نار قیزی اولسون،

خانیم سوسن نوادەرضى، سون گونلره دک توركى ادبياتينا خدمت ائيله مکدن چکينمه ديلر. بو آرادا «انمنن من» اثرينى يئنيدين محتشم وى وکسک سطحده يازديلار و مجوز ايچون ارشاد اداره سينه بيله گوندرديلر. آيريجا اوشاقلار ايچون فرانسيز جادان تورکجه نين تبريز شيوه سينه چويرميش اولدوقلارى ترجمه لرى بير کتاب حالينه گتيرمکله مشغول ايديلر و بو ايشى ده باشا وردولار. آيريجا، الدهكى قيسا فرصته تورکجه نين تبريز شيوه سى نين اوزلليکلرينى علمى شکلده تثبيت و تنظيم ائتمکده بول بول امکلر وئرديلر.

خانيم سوسن نوادەرضى، چهارشنبه ۱۰ بهمن ۱۳۴۱ گونش ايلينده، تبريزين «أهراب» محله سى نين «شهريار» كوجه سينده، تبريزين اصيل، اعيانى و مدنى بير عائله سينده دنيايه گوز آچدى. او اصيل تبريزلى ايدى و تبريزين گرچك كولتورونو دريندن منيمسه ميشدى. وقتيله آتاسى مرحوم «كاظم نوادەرضى» تبريزين «تربيت» خيابانيندا «دارويى نور» آديندا دواخانه سى و سونرا دا آفيسى وار ايدى. آتاسى، خوش صحبت و مجلس آرا ايدى. مطالعه لى و آيدين فكر بيريسى اولدوغو ايچون ائولرينده «ملانصرالدين ژورنالى»، ميرزا على اكبر صابرين «هوپ هوپ نامه سى»، حكيم مولانا فضولى نين «توركجه شعرلر ديوانى» كيمى اوستون اثرلر اولاردى و بعضاً آتاسى طرفيندن گوزل بير طرز ايله اونلارا اؤخوناردى؛ هكدا آذربايجان موسيقي سى نين ممتاز شخصيتلريندن «عزيز حاجى بگلى»، «رشيد بهبوداؤف»، «بولبول»، و بنزرلرى نين موسيقي اثرلرى گرامافون صفحه لريله ائولرينده ائشيديلردى.

تبريزين مشهور تاجر و ادبياتچى شخصيتلرى حاج محمد آقا و حاج حسين آقا نخجوانى قارداشلارى هم آتا طرفيندن هم آنا طرفيندن خانيم نوادەرضى نين بابالاريديرلار.

خانيم نوادەرضى، تحصيلاتينا تبريزين فرانسه ليلر طرفيندن اداره اولونان «ابوعلى سينا» مدرسه سينده

باش ساغليغى

بيليم نيه دؤندون، نيه كوسدون، نيه گيندين...

محترم و عزيز ملتيميز؛

تبريزين آيدين و اولدوزلو گؤگوندن ايشيqli بير اولدوز داها آخدى. بوگون، پنجشنبه ۲۵ اسفند ۱۴۰۱، ساعت ۱۷:۱۵ رده، بؤيوك شخصيت، اردملى، گوجللو و ديگرلى يازيچى، شاعر، مترجم، فؤلكلورچو، ژورناليست، اجتماعى فعال، تبريز كولتورونو داشيبان، سايبين خانيم «سوسن نوادەرضى» دنيايه گوزى ومدولار. ملتى نين آديله، سؤزويله، دوشونجه سيله و آجيسيله دؤگونن بير اورك، آرتيق چيرپينماز اولدو.

آشاغى و خارى ۱۴۰۰ جى ايلين بهمن آييندان خانيم سوسن نوادەرضى نين معده لرينده آغرى دوى ولماغا باشلاندى. دكتورلار مختلف معاينه لردن سونرا «كانسر» (سرطان) سايرولوغو و تشخيص وئرديلر. بير ايل بوى ونجا تبريز و زنجان دا مختلف و آغير درمانلار گئچيردiler (جراحى، شيمي درمانى، و...). گوندن گونه اريدiler لکن بون و نلا بؤيله، آز بيله اولورسا وقارلاريني پوزماديلار؛ گيزلى و سسسيزجه آجى چكدiler و داينماغا چاليشديلار:

نفسى عاليدور حقارت صفينه ويرماز اوزون

روزگار ايله كشاكشده دى سينديرماز اوزون

فقط، بير زمان سونرا سان كه دنيا او دوشونجه نين، او شخصيتين آغيرليغيني چكنمه دى. «رسماً اولوم ياتاغي ندييم، اومارام قيسا سورر...» دئدiler. و بير گون بو سوزدن سونرا تبريزين سئچگين بالاسى، آلا گوزلرينى ابدى و خويا گيتمك ايچون قاپادى. آرتيق او شن و سحرلى باخيشلار سؤنموشدو. او دنيزلر قدر انگين اورك دورموشدو. بولبوللرين الحانينه بنزر، او شطارت آهنگيله دؤلو سس، سوسموشدو.

قدردانلیق اولاراق، تبریزده او شخصیتته یاراشان
اویغون بیر یئری خانیم «سوسن نواده‌رضی»نین
آدیله بزمیش اولار.

شخصیتینه گلینجه، یوکسک تربیه‌لی، سایغیلی،
بیلگیلی، درین، مدیر، کسگین ذکالی، باشی‌اوجا،
گنیش اورکلی، «کیچیک دلخوشلوقلارلا سؤیونه
بیلن»، و هر زمان اویرنمه یه گؤنوللو بیرسیدی. بیر
چوخ خیر ایشلرده الی و ایزی وار ایدی. بیر
چوخلارینا دایاناق ایدی. اما بونلاری باغیریب
چاغیریب های کویله دیله گتیرمزدی. (دوزدی
تاریخده حال اولمادی ایثارینی یازسین... هله
تئزدر یازایلماز!). اوستون، اوجا و یوکسک
شخصیتی و کاراکتریندن اؤتری ایاق باسدیغی یئرلرده
آز زماندا باشچی و اؤنده گلن آدلاردان اولوردو. گنج
یازچیلارین یئتیشمه‌سینده داخی دگیرلی و
اولدوقجا درین و مؤثر پایی اولدو.

یاشاییشی‌نین اوشاقلیق چاغلارینی بیر بؤلومون و
«انمنن من» کتابیندا دادلی و شیرین بیر دیل ایلن
تصویره چکمیشدیر. بو اثرین دوردونچو چاپ ایچون
حاضر اولموش ورژنی‌نین بلیرگین و ممتاز
خصوصیتلری واردیر. تبریزین دیالکتینی و حتی بو
شیوه‌نین لکسیک اؤزللیکلرینی علمی صورته، آیریجا
آیدین، دادلی و چکیجی بیر دیل ایله آچیغا
چیخارمیشدیر.

تورک ادیب‌لریندن حکیم مولانا فضولی، میرزا علی‌اکبر
صابر، حسین جاوید، حبیب ساهر و محمدحسین
شهریارین اثرلرینی بگتیردیله.

خانیم سوسن نواده‌رضی، «اثل بیلیمی»
مؤسسسه‌سی‌نین مدیره هیئتی‌نین رئیسی، «مهده
تمدن» گوننامه‌سی‌نین «سانجاق» آدلی
صفحه‌سی‌نین مدیر مسئولی، و «فؤلکلورچو خانیم‌لار
گروهو»نون قوروجوسو و یؤنتیجیسی ایدی.

او عالی‌ذات، ۱۳۶۹ ایلیندن، چوخراق تورکجه شعر
سؤیله‌مکله جدیجه یازی یازماغا باشلار و او زمانلار
«مهده آزادی» گوننامه‌سی‌نین «یحیی شیدا»

باشلادی و او مدرسه‌دن دیپلوم آلدی. بو مدرسه‌ده
شاگردلره ایکی دیله تدریس اولونوردو: فارسی و
فرانسوی. سحرلر فارسجا درسلی، ناهاردان سونرا دا
فرانس ئزجا درس لر اؤخویارمیشلار؛ یا دا بالعکس. بو
مدرسه‌دن فرقلی و اؤز دئیشلریله «خارق‌العاده»
خاطره‌لری وار ایدی و اونلاری یئری گلدیکده بیر آریا
گتیریب کتاب حالینده یازماق ایستردیلر؛ آنجاق نه
یازیق که فرصت اولمادی.

خانیم سوسن نواده‌رضی سؤزون گرچک و دوزگون
معناسیله تبریزه وورغون ایدی. تبریزی سور و
تبریزین کولتورون و اون پلانا گتیرم‌گه چال‌ئشان
بیر کاراکتره صاحبدی. او تبریزین بالاسی ایدی.
تبریزین پارلاق اولدوزو، تبریزین گؤزل، یاراشیقلی و
یورولماز قیزی ایدی. تبریزه اولان سوگی، سایغی و
باغلیلیغینی اؤز الی و قلمیله یازدیغی بو پاراگرافدا
گؤرمک اولار: «آخی تبریز تکجه بیر شهر دگیل که؛
بیر گیزملی وارلیق، بیر اؤزل دوش‌ونجه، بیر گؤزل
دویغودور، بیر بؤیوک آرزودور. تبریز بیر روح‌دور،
خاطره‌لریمیزین دامارلاریندا دولاشان. کؤکلری مؤو
آغاجی کیمیدیر تبریزین؛ تاریخین تا هارالاریندان سو
ایچر... قوراسی اوزوم اولار، اوزومو مویز اولار،
مویزیندن ایسه صبر ایله حلوا پیشرا!».

حقا که، «لوح فکرتده نه خوش نقش ائلییر
تبریزی...». اومولور، تبریز مسئوللاری، کیچیک بیر

پاراگرافلاردا دئییلدیگی قدریله یئتمز. ایراندا سانجاق مجموعه سیله تورکجه نین مدرن و استاندارد املا طرزینی اولوشماسی و یایغینلاشماسی اوزره چوخلو زحمتلر چکمیشلر. بیر چوخ اثرین ادیت و تنظیمینی اوستلنمیشلر. بیر چوخ فولکلور آراشدیرمالارینا اورتاق اولموشلار؛ بیر چوخ مدنی ایشلره قاتیلیمیشلار. زلزله لرده ملتین قوللوق وندا اولوپ، اللریندن گلن خدمتی اسیرگمه میشلر. بونلارین هامیسی اونلار ایچون گوجلو و تشویقه لایق بیر کارنامه دیر.

خانیم سوسن نواده رضی نین مدنی یولو، آدی و سانی هیچ بیر شکلده اون وتولمایا جاق دیر. یاراتماق و گلشیدیرمک ایسته دیکلری مدنی جامعه، بوتون ایده آل لریله گرچکله شه جک دیر.

سون سؤز:

بو آجی ایتگینی ملتیمیز آدینا، خانیم سوسن نواده رضی نین حرمتلی خانواده سینا، ایریجا بوتون قلم اهلینه تسلیت عرض ائیلر و مرحومه نین سئونلرینه باش ساغلیغی دیلر، مرحومه یه اوجا آله دان رحمت و مغفرت ایستریک.

«مهد تمدن» گوننامه سی و «سانجاق» مجموعه سی

پنجشنبه ۲۵ اسفند ۱۴۰۱

محمود بنی آدم (ماحمود دالغا)

دوینا سندن کیم لر کئچدی؟

"باغری قره"

(یتفاف ۱۱ ب، ۷ سن نوادر ری شایه)

"اسیر ائللین آه شاعری"

"قارابالیق"

"خسته قاسم"

قار چیچی، نوروز گولو

"زینب پاشا"

مدیرلیگینده کی تورکجه صفحه لریله امکداشلیق ائیلردی. آردینجا نثر و فولکلور چالیشمالارینا داخی گیریشدی و باشاریلی ایشلر میدانا گتیردی. فرانسه دیلیله اوشاقلیقدان تانیس اولدوغو ایچون، فرانسه ادبیاتینی اوخور، چوخجا سور، و سورکلی فرانسیزجادان تورکجه یه -مختلف و دورلو ژانرلاردا سئچگین اثرلردن - ترجمه لر ائردی. گون وموزه دک مؤلف اولاراق چاپ اولان اثرلری بونلاردیر:

۱. شلاله لر شله سی (شعر توپلوسو)، بیرینجی چاپ: تهران ۱۳۹۱ گ.

۲. انمن من (نثر)، بیرینجی چاپ: تهران ۱۳۹۱ گ. (بو اثرین دوردونجو و یپیننی ورژنی ۱۴۰۱ ده مجوز آلماق ایچون ارشاد اداره سینا گوندریلیدی؛ اوزگ ونلوقله خانیم نواده رضی بو اثرین یئنی چاپینی گوره بیلمه دیلر).

۳. آرزولارین یئنی گولشان باغی (سوگی داستانی: شعر و نثر)، ایلك چاپ: تهران ۱۳۹۲ گ.

۴. تبریزیم کیمی (مصاحبه لر، شعرلر، ترجمه لر)، ایلك چاپ: تبریز ۱۳۹۹ گ.

بو اثرلردن اوزگه، سانجاق (مونجوق) مجموعه سی نین ایکیبی ایله بیرلیکده، اوشاقلار ایچون اوچ جلدده «مونجوق حکایه لری، تبریز ۱۳۹۹ گ.» آدلی بیر کتاب چاپ ائیله میشلر. ایریجا «گونلرین بیر گون ونده (۲) (صاحب سلطان خانیمین نغیللری)» آدلی اثرین حاضرلایندیرلار. هابؤیله باکی دا چاپ اولونان اوشاق آنتولوژیسی نین حاضرلاناغیندا و ایران آذربایجان یازارلاری نین اثرلری نین او کتابدا اولماسینا چوخ زحمت چکدیلر. بونلاردان باشقا فرانسه دیلیندن بیر چوخ ترجمه لری داخی واردیر. بو ترجمه لردن اوشاق ادبیاتی اوچون اوزل اولان سئچگین بؤلوملرینی «تبریز شیوه سیله» تنظیم ائتمیشلر و بو گونلرده چاپ ائتمک ایستردیلر، اولمادی. (بو اثرلر تک تک نفیس شکلده چاپ اولونا جاق دیر!). خانیم نواده رضی نین ادبی و مدنی چالیشمالاری بو

آغلادیم...
 یالادیم...
 گیله-گیله گیلهلندین
 سالخیم- سالخیم الندی
 یالادیم
 یالادیم
 گینه آغلادیم...
 *
 دئمک سن ده غریسن!
 دئمک سن ده گۆزدن دوشموسن
 بو هر جایى دونیانین قوجاغینا.
 دئمک سن ده اؤز اؤزونو
 اؤزونون دیب بوجاغیندا گیزله دیب
 نشئه لی گؤرونترولر آرخاسیندا
 درد داشییبیر میشسان
 و یالانچیق گولومسمه لره بورگله ییبیمیشسن
 ایچیندن آخان قان یاشلارینی.....!
 آغلادیم سنی
 یالادیم.....
 گینه آغلادیم.....
 بس سن ده یامسیلایبیر میشسان
 وار اولماغی
 یاشاماغی
 خوشبختچی لییی...
 سن ده
 هر شئی
 یئرلی یئرینده یمیش کیمی
 نورمالمیش کیمی ترپه شیر میشسن
 ائل اوزونه یعنی....
 بیر تهر قاندرماجا
 آلداتماجا
 ساختاکارلیق یعنی...
 سنین ده می

چاغیر منی.
 داغ دؤشونده چیلچیله-لر
 دیلدن دارا دوشمه-سینلر
 شعرلر، سؤزلر مورگوله-یبیب
 قارا دیله دوشمه-سینلر.
 آنا دیلده،
 یانار دیلده
 "دومانلی تبریز" یم چاغیر
 چاغیر منی،
 دنیز، دالغا.
 سورگون شاعر یاد اولکه ده
 کؤنلو نئجه شپه ووار
 جوشقون اورک چاغیر منی
 "باغری قره" چاغیر منی.
 قارانقوشام دار قفسده
 اود اوینایبیر هر نفسده
 یانیر کؤنلومون سیم-لری
 چاغیر منی،
 سازلا سسله.
 هییم دوشوب-دور یانیق چؤله
 "هجر" گلیر (آغلار - آغلار)
 دؤشونده وار، آغیر نیسگیل
 دوداق-داکی،
 شیرین دیله
 "بهانه-سبز چاغیر منی
 قوی شعرلریم اینجی-مه-سین
 یازیلاریم آغریماسین"
 چاغیر منی،
 منی چاغیر.
 @bizimdil
 آغلادیم... گینه آغلادیم...
 سوسن نواده رضى

و بويون ايمهم گرکدييني ده بيليرم
 سئوگى به
 تکجه سئوگى به
 و لاغير!
 سن آغلاما
 كؤوره لتمه كؤورکدن كؤورک قلبيمي
 اينجه لتمه اينجه دن اينجه كؤنلومو
 گؤزلمک چووووخ چتتين دير
 بيليرم
 بيليرسن
 اؤزلمک ده ائله ...
 گله بيلمم كى
 سيله بيلمم كى
 او شفاف پاکليغى
 او دورو تميزلييى
 او شورا چالان جان شربتيني
 آغلاما لوطفن
 ارککلر آغلاما!!!!!!...ز
 دئيرلر
 نئجه ده يالان دئيرلر!

۲۰ فروردین ۱۳۹۱

رحمتلیک سوسن نواده رضى نین حایاتی، کیملیی و یارادیجیلیغی

ایلغار موذن زاده

رحمتلیک نواده رضى نین نَسَبی هم آنا و هم آتا طرفدن نخجوانی عائله سینه یئتیشیردی. آتمیش ایل اؤنجه تبریزین شهریار محله سینده دونیا یا گؤز آچمیش، ایلک اوخولو تبریزین «بوعلى» اوخولوندا فرانسایلینده تحصیل آلمیشدی. اؤزونون دئدییینه گؤره او زامان فرانسایلی نین اؤیرتمنلری گونده لیک یازیلارین فرانسایلینده اولماسینی تکلیف ائتدیکلریندن دولایی، یازی عالمینه ماراقلانیر. فرانسایلی ادبیاتیندان چوخلو الهام آلمیش،

سوره کلى آختاریب تاپا بيلمه ديين بير شئيلر وار
 ايچيني اويوم - اويوم اويوب بوشالدا ن؟
 سنده مي يورغونسان
 سنده مي بيتکين؟
 سنينده مي پوکاليب ايچين؟

 بلکه ایلک راستلانیشین دیر
 درین / دایاز
 دولانباچ / ساده
 دورو / دومانلی
 اؤرتولو / چپلاق
 بیرینه
 یعنی منه
 یا منده اولان سنه
 یا سنده اولان نم کیمه
 یا... هر کیمه
 بلکه ده
 بو سون گؤردیون اولاجاق بو جینسدن بیرینی
 یعنی اندر یارادیلیر بئله لری
 و نیه یارادیلیر... بیلیمیرم
 گؤرن هانکی گوناھین جزاسی دیر چکیلیر
 یا هانکی ثوابین موکافاتی دیر وئریلیر؟
 بو هنگامه ده
 کیم کیمه دیر
 هئچ کیم هئچ کیمه ...
 آنجاق من
 هئچ کیمی دئییل،
 سنی
 آغلیرام!

 تقدیره اینانیرسانمی؟
 من اینانیرام
 و تسلیم اولماغا دا
 هم ده محض تسلیم
 حتی تسلیمدن یارانمیش اولدوغوما دا اینانیرام

قار چیچگی! سوسن نواده‌رضی

دایانپ، دیرنپ شخته بوراندا
یای یازی گۆزله‌ین، گۆزلر وار اولسون
تورپاقدان جان آلان، گونشدن امن
اورکدن سوزولن سۆزلر وار اولسون

دنیادا کۆک سالسا دا آد سانیمیز
واربق، وار اولماغی بیلمز لنینیریک!
دوغرایپ کسیرلر جغرافیایی
سۆکلر تاریخ، گۆرمز لنینیریک!

شیلیم شهره اولوپ آنا دیلیمیز
هله ده سوی ورلار نسیمی لری
دوز سپیپ گۆندیلرل یرامیزی
دیزه چۆکدورلرل آر کیمیلری

باهارین سون وندا قیزیل گول آچار
افسوس گۆره بیلمز قار چیچگینی!
قورخوم بودور دوشه آیریلیق، اولوم
وئرتمه سین یارا یار چیچگینی!

@SancaqDergisi

آذربایجان تورک سوسن نواده رضی محمود بنی آدم دیزج «آیریلیق»

آیریلیق قارا دی، آیریلیق قار دی.
آیریلیق یارا دی، آیریلیق وار دی.
یاشاییش دئییرلر:
بئله باشلانیر!
بیرسی دونیادان کۆچوب گئندنه،
سانکیسی دنیایا گۆزلرین آچیر.

یوخاری بیر تخیل گوجونه صاحب ایدی. کریل
القباسیندان عرب الفباسینا چوخلو کیتابلار
کۆچوروب، «مه‌آزادی» قرئته‌سی و اونون باش
یازاری اولان اوستاد یحیی شیدا ایله یئددی ایل
مددینده ایشله‌میشدیر.

آتاسی داوا ساتاردی و اوشاقلیقدا آتاسی‌نین توکانیندا
ایشله‌یردی. تبریزین ایلک «شبانه روزی»
داواخاناسینی ایسه تبریزین سرلک خیابانیندا
رحمتلیک نواده‌رضی‌نین آتاسی یولا سالمیشدی.
«قرآن» اوخومای چوخ سئوردی و اۆز دئدیینه گۆره
قرآن کیتابینی تورکجه‌یه ده چئویرمه‌یی دوشونوردو.
بو گۆزل شاعیر، قادینلاری تاریخ بویوندا چوخ تاثیرلی
بیلیردی. دموکراسی و اینسان کرامتینه چوخ
ایناناردی. ایلک شعر مجموعه‌سی «شلاله‌رشیله‌سی»
آدیندا تهراندا یایمیلانندی. اوتوز ایل بویو ایلک
فولکویازینی یازمیش «ننه‌من من» کیتابیندا گئچرک
بیر فولکلر واقعه‌سینی اؤیکو ایچره شرح وئریمیشدیر.
ئچه ایل سانجاق درگی‌سی‌نین باش یازاری
اولموشدور. شعر و یازی یانی سیرا چئویرمه ایله ده
ماراقلانان رحمتلیک نواده‌رضی، رضا براهنی‌نین
شاه‌آتری اولان «رازهای سرزمین من» کیتابینی دا
یاریا قدر چئویرمیشدی.

بو گۆزل اینسان یاخجی اوشاقلار دا بئجریب بویا
باشا چاتدیرمیش. اوغلو اون ایکی یاشیندا
انگلیسجه‌دن آذربایجان تورکجه‌سینه «فیل آدام»
آدلی کیتابینی چئویرمیشدی، اون ایکی یاشلی
اولدوغونا گۆره مجوز آلا بیلمه‌میشدی و اون‌بئش
یاشینا کیمی گۆزله‌مه‌لی اولموشدو. سایی
نواده‌رضی‌نین بوتون سئوگیسی تبریز ایدی و تاریخ
ساحه‌سینده ده چوخلو موطالیعه‌لری وار ایدی.

بو ده‌یرلی شاعیر و یازارین اولومو هامیمیزی
شاشیرتدی. سون زامانلار سرطان خسته‌لیینه
یولوخموش بو گۆزل اینسانین واختسیز کۆچمه‌سی
آذربایجان ادبیات ساحه‌سینده چالیشانلار و اونو
تانیانلاری آجی بیر ماتمه قاپسادی. مکانی جنت
اولسون.

اوردا دا می سئوہنی اینجیدیرلر؟
اوردا دا می قان اوتدورورلار وورغونلارا؟
ابدیتده وطنین آدی نہدیر؟
سئومک اولارمی، قورخامدان، وطنی؟

اؤزونو،

دیلمینی

دیله یینی منیمسه مک اولارمی هده قورخوسوز؟
«سئویرم» دئمک اولارمی سئوگیلینه قارا یاخیلمادان
آداما؟

اورمو گؤلوسو نئجه؟

اورموسونو گلین- گلین چوروتمورلرمی گؤره سن؟
من ابدیتده آدام دوغمیاجام،
بؤیویوب آلا گؤز جئیرانلاری اوولایار بیردن...

سوسن نواده رضی شعرینه قیسا باخیش
سمیر کهیه اوغلو (کر کوک - عراق)

یازی نید سی اولدوغو یمی ده یشیق س یتیندا یاییلیدیر (

{۱۳۴۱} گونہش ایلمینده تبریز
شهرینده دونیایه گلدی؛ ایلک
و اورطا تحصیلات اوقوللارینی
تبریزده بیترمیش..
۱۳۶۹د۵ شعرله ایلکیسی
تانمیش و شعر هوه سینه
دوشموش اولاراق ادبیات
ساحه سینده چوخ چابالار
خارچامیشدی و باشارلی اولار
بیلیمیشدیر. کولتور آشاملارین
جغرافیک خارطه سینى شعر
عالمینده کندی حیاتنا قارشى اساسى وورمشدو.
یازماغا باشلامشدر. شیمدییه قادار یابتلاری اوچ
شعرکتایی یایملانمشدیر. سوسن نواده رضی بیر خانم
شاعری ایله آذربایجان بولکه لرینده الهاملی شعر

بیر یانیق کیتابین، سون سؤزلرینده
گیزلہنیر سئوگولر،
دوروب، دایانیر.
کیم دئییر ، اود وورسان یانار هر بیر شئی!
یانمایبیدیر دیلم،
هله اومانیر.

آیریلیق کؤنلومو دئشیب، قازسادا
آیریلیق بئلمی بوکوب، باسسادا
اودلارا تۆکولن کتاب یانسادا
سؤزلرین آناسی هله دایانیر
قارانلیق گئجه ده،
بیر چیراق یانیر.
یانیرام، آیریلیق کؤنلومه دولوب
بو سازاق پیس اسیر!
ال لریم دونوب.
گئدیرسن آی گؤزل،
باخ بری، بلکه،
باخیشین اریده، بوزلاری سیلکه.

من قارا رنگی هئج سئوم

سوسن نواده رضی

بدیت نه جور بیر شئیدیر؟
اوردا دا می غربت وار؟
اوردا دا می آیریرلار آدمالاری
اؤز- اؤزوندن؟
بیربیرلیندن؟
و کیملیکلریندن؟

ابدیت نه رنگه دیر؟

گؤی رنگی وارمی؟

قیرمیزیسی نئجه؟

و یاشیلی؟

منه بیر شال گتیر ابدیتدن
یئل قاچیرتسا، بوراخ قاچیرتسین
من قارا رنگی هئج سئومرم

گیزلی طولوملره یئم اولان سودهمر بالالارا لای لای

سوسن رضی تعبیرینده هر شاعر بیاز رهنگلی وطن
سئوگیسی و دیل سئوگیسینه هایقیریور. شعری
وطن سئوگیسی ایله باشلایان جوخو یورد سالیغینا
ئوزلم قونولارینی قاپصاماققادیر. اؤره‌نین
دامارینداکی چیرپینتلیرینی هر زمان دوستلوق و
استقلالیت آنلایشلارینا باغلیدیر. جانلی شعرلر و
ایچلی حسسلیری قارانلیغین برده‌سینی
آچماقداکهری قالمایان بیرشاعردیر. سخاوت
دیدیکی نقطه‌سینده یوکسک بیر آنلامدا
یازیلیمیش خلق طرفیندهن بکه‌نیلهن شعر
صحنه‌لرینده طوپراق آنا دوغومونو اورطایا
چیقارمشدیر. خیالارین جوهرلرینی آراشتریب
تبریز شیوه‌سیله شعرینی کوجلوگره دایانماق اوزره
هر تمه‌سیز فکرلری قاپصایان سربست شعرلرینده
گورویوروز. بو ارادا شعر بیلگیسینی فکرینده
فایدالانمایا اوغرامشدیر. آذربایجان شهریارین
مدره‌سه‌سینده و ایزینده چالیشمایا دواملیدیر.
تورک شاعرلر آراسیندا یوکسک سئویه ده دره
جه‌سینی المیش.بیر دونه‌منقطه‌سینی ییللار
بویونجاشعره‌نائل اولاراق شاعر رتبحثینی
قازانمیش، قاطلیمجیلار باغچه‌سینده فریادلارینی
شعرله آنلاتمیشدیر. ساعت قاباغیندا شعرینده
دویغولارینی آچیقلاماق زوروندادیر:

نه بیخیلدیغیمیز آلیندی

نه قالخدیغیمیز قارشیلانندی

نه سینیقلاریمیزی سوپورن اولدو

نه ده اولوموزو یئردن گوتورن اولاجاق

تبریز ساعت قاباغیندا شعرینی تام دویغویله یازمیش.
بن تبریز ساعت قاباغینی گورمه‌ز اولماسایدیم بو

الایندا تانیلان بیر ادبیاتچیدیر. چاغداشلیق شعرلرینی
ده اییجه باشارمیش، سئوگی دویغولاریلا
دوشونجه‌سینی اورطایا چیقارمیش. سئوهن کوجلو بیر
یازاردیر؛ همده یتنه‌گلی قلمی صوصمایان روحلو
اومیدلرین گؤچه‌لرینی بیر تابلو شکلینده
کؤستمه‌لیدیر. سربست شعرین قاطقیسیندا خلقین
گؤروشلرینی و حس ایتدیگلرینی سطرلامیشدیر.
شعرلرینه گؤز آتارساق ایچینده‌کی قونولار وموضوعلر
شویله‌دیر: انسانلیق، بیرلیک، سئوگی، حیات وجودون
تاریخسالیغینی تصویر ایدهن بو قونولارلا ایگیلیدیر.
سربست شعرینده‌کندی یتنه‌گینی گلشیتیرمیش
ساده‌جه شعرکاروانینا یورغونلوغلا آیاق باصمیشدی.
یورغون اینسانلارین آجیسینا بیر آجیاندیر. شعر
اثرلریندهن باصلمیش بیر قاچ‌کتابلاری واردی..

۱/ شلاله‌ر شله‌سی {شعر تابلوسو}

۲/ آرزولارین یئنی کولشان باغی

۳/ اننه‌من‌من {فولکویازی - فولکلوریک حیکایه‌لر}

طوپراق آنام شعرینده اوره‌یندهن جوشان حماسه
دولو توپراغین اصل معناسینا عائدمنطقی بیر
تفسیرینی آنلاتمیش. همده جانقیللی
آجیماسیزلیقلارین مسئله‌سینی بورادا چرجیوه‌سیز
بر تابلونون قارامصارلیغینی بلیرتمیش. خلقین
دیللرینده دولاشان بیرماهنی کبی خیالارینی
یانصتمیش. شعرین آزادلیق‌ماویلیغینی
طوپراغیندا طاشیندا وطنین گوک چارداغیندا
یئنی بیر حیات قورولوشونو ایسته‌گینی شعرینده
دیزه‌له‌ندیرمیش. طوپراق شعرینده دییور:

ندن داربلدین طوپراق آنا؟

ندن غضبی نین تکرلیکلری آلتیندا

لینج ائتدین...!

باغریندا سخاوتله بسله دیکلرینی؟

داش چانقیللی آجیماسیز لیقلارا

توتولان آنالارا لای لای

تختاخليق وۇ يىم ير ...
 آرزۇ: گورزو ي ياريم قايش يزلار ي ي
 نيسگيللىرى تازا تارباغا ب لاييش اوغوللار ي ي
 آغاچلار ي ي
 داوارلار ي ي
 ۋ روز ب يسيز صبح اداين ي ...
 نولدو

ندن داريلدين طوپراق آنا؟
 ندىن غضبى نين تکرليکلىرى آلتيندا
 لينچ ائتدين...!
 باغريندا سخاوتله بسله دیکلرينى؟
 داش چانقىللى آجيماسيزليقلارا
 توتولان آنالار لاي لاي
 گيزلى طولوملره يئم اولان
 سوده مر بالالار لاي لاي
 {۲}

◆ دا داريخميرام...

گلنه آريق
 دا دا يخميرام
 دا سام دا،
 دا دا يخميرام!
 يئنه لييين يئنه ننه سيني
 يئرين يئريكله سيني
 ايزل ييرم
 بايراه آخش ي
 ي - پار يا يلداتديغيم جامدان
 هاو ييرتد يه ييمي
 ايجيب کنفلا ييب گون ي
 گونش يسه.
 ت رپاقلا ا يناشماغ مشغووووول
 قاجينمادان
 گوزلر اوئونده
 يئل

پارچه شعره گوروشومو و تنقيديمى يازا بيلمه زدديم.
 شعرينده هيچ بير اومودا وارمادى، ايسته گلرينى ده
 يئرینه کتيره بيلمه دى منجه. هر تورلو ده رتلره
 اوغراشان قلبلرين گوچه سيدير. ساعت قاباغيندا
 مجازى قونوشماميزدا طولوم شاعر و مجلسلرين
 آراسيندا طارتيشمالار مرکزيدير. او شعره چوخ بير
 اهميت ويرمشدير. توم آجى صيقينتيلاريني
 حسرتجه جسينا ايچره رهک آما يئنه ده بير صونوج
 آماجينا وارمادى. قوجاق دولوسو سالخيم - سالخيم
 اوزونتولرينى موسيمسيز شعر بولودلارين هجه سينده
 سربستليگينده افاده ايتميشدير و بو بير آز
 گورولموش کرچگليكى يانصيتان آنلامايا آنلاتير.
 سوسن نواده رضى سربست شعرين الهام دامارلاريني
 تاپميش، دائما دو يغوسال کليمه لرى صيزميش او شعر
 دامارلاردان. شعر اساسيني بنجه طوپراق آنام
 قصيده سينده قورموش. سطرلر آراسيندا بلکيده هر
 نقطه سينده بير حکايه وار. اينتظارا گوزلرينى تیکه ن
 بير يولچونو بکله نهن روحلو بير شاعردير. شعرلرينده ن
 اورنه گلر:

{۱}

◆ طوپراق آنام...

سايدام کونول ء نين اوز ينده
 ناماز يلىناجاق قدر
 س س ز يديلر،
 طوپراق آنام!
 ر ما ...
 هانسى ا لايه آغ ييم؟؟؟
 هانسينا غسل وۇ ييم؟؟؟
 گندين ا يادين گوزگو ي
 منه نفر يمي باس يرا يا ج ييم
 ۋ شگور ک ا يرين
 اور ييم يمي
 قبريستا ليغا چئو يئل يئتيم کندا يميزه

اوخشاما اوخشیار سؤیلر دیلدرده
ائللرین دیلینه دوشوب سوسنی

گولسوز قویدو گولشنی
فلک دردی گول سنی
تبریز نجه ایتیردی
نازلی گۆزل سوسنی

ائللین گۆزل بالاسی
تبریزین باقلواسی
چالیدی ندن اجل تئز
اۆلدو سوسن ساراسی

"نیکنام" فلگین قایداسی یوخدی
وئردیگی قراری کۆکدن ناخادی
قیردی اورکلری یانیدیردی یاخدی
ناشی باغبان تکی بیچیپ سوسنی

۲۶/۱۲/۱۴۰۱

بیر داملا اولدوز ایسترسم
هوسلریمین سوسوز لوغونا
دامیز دیرار میسان؟.....
منی گز دیرر میسن
منی آزدیرار میسان
یوخولاری نین او جقار لیغیندا
منی گیزلدر میسن جان ماغار اندا.....؟؟...
من سنده اۆلمک ایسترسم
منی دو یونجا اۆلدورر میسن؟
یا ایلاه لارا سیغینالیم
یا داشیطانجیقلارا دخیل دوشه لیم
قانادلاریم برک جیجیشیر،
بوراخ دا تاخیلیم خیالیمین گۆیلرینه
اوچماسام
اینان اۆلهرم بو گنجه...
نیسگیلرینه نیشانلما منی
نیسگیلر قوینوندا
نیسگیلره نیشانلانمیشام دا
گلین اولموشام دا
بو یلو یام دا، گیله سی!
سن منی
نیسگیل سیز قوینوندا قوناقلاندیر نه اولور؟...
طوز شه ره تو اکر کوک / عراق

«سوسن کۆچدی»
نیکنام قوجه بیگلو

سانجاقلی باشیندان دوواغین آچدی
تبریز دیاریندان کۆچوب سوسنی
قیرمیزی یئرینده قارانی ساچدی
گولوستان باغیندان اوچوب سوسنی

ائللین عادتت و ار شادلیق کدرده
ناغیلار سؤیله نیب قالار ائلدرده

صمد بیزه اویرتدی

محمدحسین طهماسبور شهرک (میرزه)

ظالمیم کیم، مظلوم کیمدیر؟
 حورمت نه، محروم کیمدیر؟
 قلم نه، کتاب نه دیر؟
 شور و انقلاب نه دیر؟
 صمد کندلی یه سیرداش،
 شعور، حرکت، تلاش؛
 صمد چیرپینان اوره ک،
 صمد یعنی اویره نک؛
 سلام وطنه ائله!
 اوشاقلار صمدگیله!
 معلول لاری بوراخماق
 صمد بیزه اویرتدی.
 عاشقین سؤزون، سازین
 صمد بیزه اویرتدی.
 وظیفه یه ایفانی
 صمد بیزه اویرتدی.
 یولون انیش یوخوشون
 صمد بیزه اویرتدی.
 طبقاتی اضدادی
 صمد بیزه اویرتدی.
 حاکم و محکوم کیمدیر
 صمد بیزه اویرتدی.
 چشمه و سراب نه دیر
 صمد بیزه اویرتدی.
 کارگرلره یولداش
 صمد بیزه اویرتدی.
 صمد آرمان دیلک،
 صمد بیزه اویرتدی.
 «بهروز» «نابدل» ه،
 صمد بیزه اویرتدی.

دریالارا گئتمه یی
 صمد بیزه اویرتدی.
 غیرت، شرافت نه دیر؟
 صمد بیزه اویرتدی.
 غلطلری پوزماغی
 صمد بیزه اویرتدی.
 کیم توخویور، کیم گئییر؟
 صمد بیزه اویرتدی.
 حق قاپی سین آشماغی
 صمد بیزه اویرتدی.
 دوشمانا یامانلیغی
 صمد بیزه اویرتدی.
 رحمان کیم، شیطان نه دی؟
 صمد بیزه اویرتدی.
 دوغرونو، صداقتی
 صمد بیزه اویرتدی.
 خرافاتدان قورتول قاچ!
 صمد بیزه اویرتدی.
 کین دن محبت یاغار
 صمد بیزه اویرتدی.
 ائشیب ریشه نی تاپماق،
 اویاق آیاغا قالخماق؛
 چنلی بئلین آوازین،
 کوراوغلوسون، ایوازین؛
 رفاقتی، صفانی،
 عهدلره وفانی؛
 علمی دنیا گؤروشون،
 دؤیوشلرین آخیشین؛
 تعریفی، انتقادی،
 مستبده فریادی؛

اویرنیب اویرتمه یی،
 لاله سیاق بیتمه یی؛
 پیس یاخشی عادت نه دیر،
 ان یاخشی سوقات نه دیر،
 دیکته، انشا یازماغی،
 جهلین کؤکون قازماغی؛
 کیم بیزه یالان دئییر،
 کیم قازانیر کیم یئییر؛
 اوشاق لا قونوشماغی،
 ناحقه دولاشماغی؛
 دوستا مهربانلیغی،
 یارماغا قارانلیغی؛
 درد نه، درمان نه دی،
 کفر نه، ایمان نه دی؛
 جرئتی، شهامت،
 پوزماق کؤهنه عادت؛
 ریاکارین اووجون آچ!
 گله جگه یول لار آچ!
 نیفرتدن عشق دوغار،
 ایشیق ظلماتی بوغار.

Özünə hörmətin aşığı olmasının səbəbləri və müalicəsi. İnsanlarla ünsiyyət bacarığı ; uğur və həyat tərzü.

اۆزونه حۆرمەتین آشاغی اولماسینین سببی و معالجهسی

اینسانلارلا اونسیت باجاریغی، اوغور و حیات طرزی

بونا گۆره ده، بو یازی دا آشاغی اۆزگووهن علامتلی یایله باغلی واجیب مسله نی آراشدیراجاق، بو پروبلئمین بعضی سببلرینی، ائل جه ده اۆزونه حۆرمتی گوجلندیرمیین یوللارینی قئید ائدجیک.

اۆزونه حۆرمت ندر؟

اولا بیل سین کی، ایلك باخیشدا بیر چوخ اینسانلار اۆزونه اینام و اۆزونه اینامین عمومی و تک بیر مسئله اولدوغونو دوشونور و بو ایکی باشلیق آراسینداکی فرقی نظره آلمیرلار، یاخشی اولار کی، اۆزونه حۆرمتین معناسینی ائینیلشدیرمک یانلیشدیر.

و اۆزونه اینام. اۆزونه حۆرمت، دیرلی و باجاریقلى اولدوغونا اینانماق و امین اولماق تاپماجاسی اولاراق تعیین ائدیله بیلر، یعنی یوکسک اۆزونه حۆرمتی اولان بیر اینسانین امینلییه چاتماسی و اۆزونون دیرلی و باجاریقلى بیر اینسان اولدوغونا اینانماسی دیر.

عینی زاماندا، اۆزونه اینام اینسانین اۆز قابیلیتینه، ایستعدادینا اینانماسی دئمک دیر، یعنی اینسانین باجاریقلى اولدوغونا امین اولماسی دیر.

ایضاحلارلا اساساً بئله نتیجهیه گلیمک اولار کی، اۆزونه اینام اۆزونه حۆرمتین ترکیب حیسله لریندن بیریدیر. یاخشی سی بودور کی، قابیلیتینی، ایستعدادینی بیلن، اونا اینانان، اما اۆزونو دیرلی حیسس ائتمه یه نلر آز دئییل، اونا گۆره ده بئله اینسانلارین اۆزونه حۆرمتی آشاغی اولور. نتیجه اعتباری ایله، اۆزونه حۆرمت و اۆزونه اینامی عینی آنلایش کیمی تعیین ائتمه مک داها یاخشی دیر و اگر بیز اۆزونه اینامدان ایستیفاده ائدرک کونکرئت بیر مسئلهیه عایید ائتمک

دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)
Dr.Hüseyin Şərqidərək (SOYTÜRK)

هر بیر اینسانین حیاتیندا بیر چوخ دیرلر وار کی، بعضی اینسانلار بعضی دیرلری تبلیغ ائدیر و اولنارا محل قومورلار، نتیجه ده بو اینسانلارین اۆزونه حۆرمتی آشاغی اولور. یاخشی سی بودور کی، منلیک اینسان حیاتین کئیفیتینین یوکسکدیلمه سینده مهم عامل دیر، اونا گۆره ده بو عاملی گوجلندیرمه یه اؤنم وئرمک ترققییه و ایده آل حیاتا قوووشماغا یول آچا بیلر.

اولا بیل سین کی، بعضی اینسانلار پروبلملرله اوزلشدینه و اولنارا قارشى آغیر تضییقلره معروض قالاراق اۆز دیرلرینی اونودورلار و نتیجه ده جدی اوغورسوزلوقلار معروض قالیرلار، اونا گۆره ده معلوماتلیلیغیمیزی آرتیرماق و اۆزونه حۆرمتی گوجلندیرمیین یوللارینی اؤیره نمک داها یاخشی دیر. ائکزستئسیال دیرلر.

اوستون اولدوغونا امین اولور و گئت-گئده بونو اؤزونه چئویریر. ایدئانین رئاللیغا چئوریللمهسی و باشقالاری ایله اونسیت ده گئنیش لنیر.

ایستیریکسه، دئملیک کی، منیم اؤزوموزه اینامیم یوکسک دیر.

ساحهسی...

اونون وارلیغین معناسیزلیغی

اؤزونه حورمتی یوکسک اولمایان اینسان دونیادا وارلیغینی و باشقالارینین حیاتیینی تامامیله معناسیز حساب ائدیر. اگر اؤزومخصوص قابیلیتی وارسا، باشقالارینین دا عینی شئی ائده بیلجینی دئییر، اونا گوره ده اونلارین دونیادا وارلیغی معناسیز. اصلینده بئله اینسانلار اؤز دیرلرینی اونودورلار و نتیجهده اؤز ایمكانلارینی لازیمی سوییهده قیمتلهندیرمیرلر.

دئدییمیز کیمی، اؤزونه حورمت بوتون ساحهlerde حیاتییمیزین کثیفیتی یاخشیشدیرماغا کؤمک ائدیر، اونا گوره ده اؤزونه اینام، اؤزونه اینامین ترکیب حیصه لریندن بیرى اولدوغو اوچون اینسانلارین حیاتیینی یاخشیشدیرماغا کؤمک ائدجک دیر. اونا گوره ده اساس اصوللاردان ایستیفاده ائدرک اؤز دیرینیزه و باجاریغینیزا اولان اینامینیزی گوجلندیرمه یه کؤمک ائتمی توصیه ائدیریک،

آشاغی اؤزونه حورمت علامتلی دئدییمیز کیمی اؤزومخصوص قابیلیتلره مالیک اولان و اونلار حاقیندا امین لیک و عقیده یه چاتان اینسانلار آز دئییل، لاکین چوخ تأسف کی، اؤز لرینی دیرلی اینسان حساب ائتمیرلر، بو سبب دن اؤز لرینه اینامی آشاغی دیر، پروبلملرله اولشیرلر. حیات.

بو پروبلمین پسیخولوگیا و کونسولتاسیا ساحه سینده نظارت و معالجه اولونا بیلجینی بیلیمک داها یاخشی دیر، لاکین معالجه سیمپتوملارین و واختیندا تشخیص بیلینمه سینی طلب ائدیر. بو سبب دن، آشاغی دا اؤزونه حورمتین اولماماسینین ان مهم علامت لرینه ایشاره ائدیریک:

باشقالارینا قارشى اؤزونو مدافعه ائتمهک

اگر کیمسه بو جور اینسانلاری اؤز قارشى سیندا باشقالاری ایله موقایسه ائدیرسه، اونلاری آشاغیلا بیرسا، بو اینسانلارین ایمكانلارینی و دیرینی شوبهه آلتینا آلیرسا، هئچ بیر رئاکسیا گؤستر میر، اؤزونه مدافعه ائتمیر و بو اینسانلارا اولکیندن داها لازیمسیز حیسس ائدیر.

معین بیر مقصد چاتماق اوچون اؤزونوزو آلچالتماق اؤزونه حورمتی یوکسک اولمایان اینسانلارین چوخو آرزولانان مؤوضولارا چاتما و چاتما احتیمالینی آرتیرماق اوچون عادتاً باشقالارینین رحمینی اویاتماقلا اونلاری ایستدیکلری ایشی گؤرمه یه مجبور ائتمک اوچون اؤز لرینی آشاغی گؤستریرلر.

باشقالارینى اؤزونون اوستون حساب ائتمک

اؤزونه حرمتسزلیین علامت لریندن بیرى ده باشقالارینین اؤزونوزدن اوستون اولدوغونو دوشونمک دیر. اؤزونه حورمتی یوکسک اولمایان اینسان هئچ واخت اؤزونه باشقالاریندن یوکسک و اوستون ظن ائتمز، آنجاق ذهنینده اطراف داکى اینسانلارا او قدر قاناد وئریر کی، هر کسین اؤزونون

بعضا اۆزلىرىنى نىفرت ائتمەلىرىنى سبب اولور. نتيجه ده حياتدان حظ آلماير و دايم اۆزلىرىنى گوناھلاندىريرلار.

اۆزونه حۇرمتى آشاغى اولان اينسانلارين خصوصيتلىرى

اۆزونه حۇرمتين اولماماسينين بير سيرا علامتلىرى، ائلجه ده اۆزونه حۇرمت و اۆزونه اينامين تعريفى ايله تانيش اولدوق. دندىمىز كيمى، بو پروبلئمله اوزلشن اينسانلارين علامتلىرىنى و خصوصيتلىرىنى بيلمك چوخ واجيبدير، اونا گۆره ده آشاغى دا بو اينسانلارين بير سيرا ديگر خصوصيتلىرىنى قئيد ائدجييك:

اونلارين قرار وئرمك قابىلىتى يوخدور

اۆزونه حۇرمتى يوكسك اولمايان اينسانلار عادتاً اۆز فيكىرلىرىنى دىرسىز حساب ائدير و حياتلا باغلى قرارلارى باشقالارينين عهدەسىنه بوراخيرلار. بئله اينسانلار دوشونورلر كى، حياتلارى اوچون بير قرار وئرسلر، موطلق پروبلئملرله اوزلشهچك و اذيت چكەچكلر.

يىغىنجاقلاردان، دايره لردن اوزاق دورورلار

سۆز وگندن شخصين واختيندا معالجه ائدىلمدىي تقدىرده داها دا گوجلنرك دئپرسىيا كيمى ديگر روحى خسته ليكلرين يارانماسينا سبب اولان اۆزونه اينامين آشاغى اولماسينين علامتلىرىدن بيرى ده دوستلوق و يا عائله دايره لرىندن، مجلسلردن اوزاق دورماقدىر. بو جور اينسانلار باشقالارى ايله موقايسه ائدىلمك، لاغ ائدىلمك، باشقالارىنى اۆزوندن اوستون سايماق و وارليقلارينين معناسيز اولماسى كيمى بير نئچه سبب دن تك قالماغا مئيليدىرلر.

داها ياخشى حيات اوچون سعى گۆسترميرلر بئله اينسانلارين عادتاً اۆز حياتلاريندا مقصدلىرى اولمور و بونا گۆره ده داها ياخشى حياتا نايىل اولماق و موختليف ساحه لردە ترققىيه جان آتميرلار. چوخ

صحبته ده و مذاكره ده ايشتيراك ائتمهك

اۆزونه حۇرمتين آشاغى اولماسينين سيمپتوملارى اۆزونه حۇرمتين آشاغى اولماسينين باشقا بير علامتى مذاكره لردە و صحبتلردە ايشتيراك ائتمهكدير، بئله اينسانلار باشقالارينين قارشىسىندا دانىشماق قابىلىتىنه ماليك دئيللر. اۆزونه حۇرمتى يوكسك اولمايان اينسانلارين باشقالارى ايله قارشىلىقلى علاقه نى طلب ائدن جدى پروبلئملرله قارشىلاشديقدا استرسلى و ناراحات اولدوقلارنى بيلمك داها ياخشى دير.

و اونلارين فيزيكى حاللارينين ديشمه سى ده بو مسئله دن قايناقلانير.

سبب سيز اولراق تكرر عذر ايستهك

بيلديمىز كيمى، هر بير اينسان اۆز طرفيندن باش وئره ن بير سحودن سونرا عذر ايستير، عادتاً هئچ كيم اۆزونه حۇرمتى يوكسك اولمايانا قدر هئچ بير سبب اولمادان باشقالاريندان عذر ايستمز. بو اينسانلار عادتاً باشقالاريندان دفعه لرله و اساس سيز منطيقله عذر ايستيرلر.

شخصى ماراقلارين اولماماسى

دندىمىز كيمى، حيثتيزليين علامتلىرىدن بيرى ده بئله اينسانلارين وارليغىنى بوش يئره بيلمكدير، بو اونلارين اۆزلىرىنه قارشى ماراقسيز اولماسينا، حتى

یانلیش تربییه

بیر چوخ جدی پروبلملره سبب اولان عامل اوشاقلارین پرینسیپ سیز و دوزگون تربییه ائدیلمه مه سی دیر، اوشاقلار والیدیئینلرینین پرینسیپ سیز داورانیشی اوجباتیندان آسیلی کاراکتیره مالیک اولدوق دا، اؤزلری اوچون قرار قبول ائده بیلیم لر، اونلارا یئنی ایشلرله مشغول اولماق قاداغان ائدیلمه، هر هانسی بیر حرکت ائتمک قاداغان ائدیلمه. بعضی والیدیئینلر اونلارین یانیندا اولمالی دیر، اونلارین اؤزونه حؤرمتی مطلق آشاغی اولاجاق.

اگر اوشاقلیق دا بو پروبلئم حلینی تاپماسا، یئتکین لیه قدهم قویور و اینسانلارین حیاتیینین، گلجییینین بوتون ساحه لرینه تأثیر ائدیر.

باشقالاری ایله مقایسه اولونماق

یاخشی اولار کی، اؤلادلارینیزی موختلیف ساحه لر اوزره باشقالاری ایله مقایسه ائتسه نیز و بئله بیر ایش گؤرمکله اونلاردا رقابت و زحمت حسی اویادا جاعینیزی دوشونورسونوزسه، فیکرینیز تامامیله یانلیشدیر. هئچ بیر اوشاق موقایسه ائدیلمه رک سی گؤستمه یه و اوغور قازانماغا سؤوق ائدیلمه، آنجاق اونون فردی ایستعداد و قابیلیتلری سیخیشدیریلیر و اؤزونه حؤرمتی آزالیر.

موختلیف ساحه لرده اوغورسوزلوقلار

اؤزونه حؤرمتین آشاغی اولماسینین دیگر تأثیرلی سببی، اوغورسوزلوقون سببیینی و سون نتیجه ده حل یولونو دوشونمه دن موختلیف ساحه لرده اوغورسوزلوق دور. اونا گؤره ده حیات دا اوغورسوزلوقا دوچار اولموش، باشلاماق موتیواسیاسینینی ایتیرمیش و ایرلیله مک ایستهمه یین اینسانلارا مصلحت چیییه مراجعت ائتمه لر و جدی فسادلاردا قچمالاری توصیه اولونور.

واخت بخت موختلیف حیات حادثه لرینه قاریشیر و بو سبب دن جهد ائتمی عبث حساب ائدیرلر.

اونلار اؤز قابیلیتلرینه، ایستعدادلارینا اینانمیرلار

دئدیلمه ییمیز کیمی، اؤزونه حؤرمت سیزین دیرلی و باجاریقلی اولدوغونوزا اینانماق دئمک دیر، اونا گؤره ده اؤزونه حؤرمتی آشاغی اولان اینسانلار اؤز قابیلیت و ایستعدادلارینی گؤرممزلیک دن گلیر و نتیجه ده دیرسیز اولدوقلارینی دوشونورلر.

اونلار یاشاماغا داوام ائتمک اوچون چاشقیندیرلار

مقصد اولمادیق دا، هئچ بیر سی گؤستریلمدیک ده و حیاتیین بوتون ساحه لرینده شانس پروریتت اولدوق دا، اینسان مطلق چاشقین اولور و اونو نه گؤزلدیینی و نه ائدجیینی بیلیمیر.

اؤزلرینی ایده آل حیاتا لاییق گؤرمورلر

بو جور اینسانلار باشقالارینی اؤزلریندن اوستون توتدوقلاری و دیر حسی اولمادیغی اوچون نتیجه ده اوغورلو و ایده آل حیاتا قوووشماغا لاییق دئییلر و صاحب اولدوقلاری ایله کیفایت لیرلر.

اؤزونه حؤرمتین آشاغی اولماسینین سببی

یاخشی اولار کی، اؤزونه حؤرمتین آزالماسی و اونون یاراتدیغی منفی یان تاثیرلر سبب سیز دئییل و مطلق بیر و یا بیر نئچه فاکتورون اولماسی بئله پروبلئم سبب اولور.

اؤزونه حؤرمت چاتیشمازلیغینین ایختیصاصلاشمیش و تام معالجه سی اوچون مصلحت چیلر ایلك نؤوبه ده اونلارین آرادان قالدیریلماسی یولو ایله اینسانلارین وضعیتینی یاخشیلاشدیرماغا کؤمک ائتمک اوچون اساس سببلری آراشدیریرلار. اؤزونه حؤرمتین بعضی مهم سببلری:

داھا چوخ اولاجاق دیر. بونو ائتمکله و اوغور الده ائتمکله، اؤزونوزه اولان حؤرمتمینیز ده گوجلنه جک.

فرقلی قورخولار

یئنی دن باشلاماق، اوغورسوز اولماق، تکباشینا قرار قبول ائتمک و س. کیمی وظیفه لرله باغلی حدیندن آرتیق قورخوسو اولان اینسانین اؤزونه حؤرمتمی مطلق یوکسک دئییل، اونا گؤره ده اؤزونه حؤرمتمینی گوجلهنديرمک ایستییرسه، ایلک نؤوبه ده بو جور قورخولاری معالجه ائدیپ آرادان قالدیرمالی دیر.

آشاغی اؤزونه حؤرمتمین معالجہسی

قئید اولونان ایضاحاتلارا اساساً، بیز باشا دوشدوک کی، او، یوکسک اؤزونه حؤرمته مالیک دیر، اونا گؤره ده آشاغی دا بیز معالجه نین و اؤزونه حؤرمتمین گوجلندیریلمه سینه کؤمک ائتمین ان واجیب یوللاریندان بعضیلرینی ایضاح ائدجیک:

بیر مصلحت چییہ باخین

اؤزونه حؤرمتمینیزی آرتیرماق و گوجلهنديرمک اوچون آتدیغینیز ایلک آددیمین مصلحت چی ایله مصلحتلشمک اولماسی توصیه اولونور. مصلحت چی سیزه شرایطینیزه اویغون اولراق پروبلئمین سببلرینی تاپیب آرادان قالدیرماغا کؤمک ائدجک و سونرا مووافق اصوللاردان ایستیفاده ائدرک اؤزونه حؤرمتمینیزی گوجلهنديره جک.

ماراقلانان مؤوضولارا دقت یئتیرین

باشقالارینین قابیلیتلرینه فیکیر وئرمه مک، اونلارلا رقابت آپارماق باره ده دوشونمه مک و واختینیزی سئودیینیز شئیلره صرف ائتمک داھا یاخشی دیر. سئودیینیز ساحه لرده اوغورونوز مطلق داھا یاخشی و

اوغورلارینیزی اؤزونوزله تکرارلایین

توصیه ائدیریک کی، آشاغی اؤزگوهنی گوجلهنديرمک اوچون الده ائتدیینیز بوتون اوغورلاری یازین و اونلاری تکرار-تکرار اؤزونوزله تکرارلایین کی، سیز ده باجاریقلی و دیرلی اولدوغونوزا اینانیرسینیز و بو یوللا داھا چوخ اوغور الده ائتمک ایستی یارانیر. سن آرتیر.

باشقالارینین شرحلری اوچون سرحدلر تعیین ائدین بوندان سونرا هئچ کیمین سیزین، قابیلیتلرینیز و حیاتیئیز حاقیندا قئید ائتدیینیز حدودلاردان کنار شرحلر یازماسینا ایجازه وئرمین، بونو ائتمکله سیز باشقالارینا شخصی حیاتیئیزین سون قرارینی وئره ن شخص اولدوغونوزو ثبوت ائتمیش اولاجاقسینیز. اطرافینیزداکی اینسانلاری اؤزوندن اوزاقلادیرماماق و تنهالیقلا اوزلشمه مک اوچون حؤرمته و اساسلی شکلده باشقالارینین سیزین حاقینیزدا ایستدیینیزدن آرتیق شرح یازماسینا ایجازه وئرمیی توصیه ائدیریک.

خلاصه

بو یازی دا آشاغی اؤزگوهنین واجیب مسئله سینی آراشدیردیق، بو پروبلئمین ان مهم سببلریندن بعضیلرینی قئید ائتدیک و همچنین آشاغی اؤزونه حؤرمتمین علامت لرینین نه اولدوغونو ایضاح ائتدیک. اینسانلارین حیاتیئیز اؤزونه حؤرمتمین آرتیریلماسینین واجیبلیینی نظره آلراق، بو مؤوضودا معلوماتلیغینیزی آرتیرماغینیزی توصیه ائدیریک،

وجه تسمیه و سیر تاریخی نگاهی به قره‌باغ در تاریخ و فرهنگ ایران

سیاسی و اختلافات موجود، صرفاً از حیث سیر تاریخی و اهمیت فرهنگی این منطقه در حوزه تاریخی و فرهنگی ایران، بحث و بررسی می‌شود.

قره‌باغ از نظر اتیمولوژی و توپونیم شناسی واژه ای ترکی مرکب از "قره" به معنای متراکم و "باغ" به معنای آبادانی است. البته "قره" یا "قارا" در ترکی به معنای سیاه، بزرگ، جنوب، شرق، کابوس، خورشت و سیراب آمده و "باغ" - باقی، باخ در زبان ترکی جای آباد و با عمارت را گویند.

لازم به ذکر است با توجه به منبت بودن خاک و شرایط آب و هوایی مناسب و زمین‌های حاصلخیز و جنگل‌های بی‌نظیر و کوه‌هایی با پوشش گیاهی متنوع، این منطقه همواره از حیث اقتصاد و معیشت و باغداری و دامداری توسعه‌یافته بوده است.

نام "قره‌باغ" بعد از اسلام به این منطقه بزرگ که شامل چندین ولایت و آبادی بزرگ و کوچک (۷ شهر و تقریباً ۲۵۰ روستا و آبادی و قشلاق) بوده، اطلاق شده است. در سده‌ها و دوره‌های اول اسلام، تحت عنوان "داغلیق" در مقابل آران، یعنی قشلاق - جلگه و در دوره قبل از اسلام، اسامی مختلفی از جمله آغوان، هیندارخی، اروان - اران، ارشاق و ارشه به خود گرفته که منبعث از اقوام موجود در آن همچون آغوانیان، ارها، کیمترها، آذها بوده که در داخل قلمرو امپراتوری بزرگ آلبانی جای می‌گرفته است. اخیراً در مطبوعات ارمنی نام بخش کوهستانی قره‌باغ "آرتساخ" ذکر شده که خوانش مجعول از واژه "ارشاق" و قوم ارساک و ساکی هاست. پسوند یا پیشوند "ار" غالباً در اسامی ترکان مثل ارسلان، ارکناز، آرک، اران، ارطغرل، اراز اروان، ارمن، اردلان، آذربایجان (آذ-ار-بای-جان) به معنای بزرگ و قهرمان و آدمی آمده است که بحث اتیمولوژیک در این خصوص در این مقاله نمی‌گنجد.

اما ذکر این نکته لازم است که در امپراتوری آلبانی که قلمرو آن از رود ارس تا دربند داغستان بوده و

رسول اسماعیل زاده دوزال

او در یادداشتی می‌نویسد: "قره‌باغ" از حیث فرهنگ و هنر و شخصیت‌های تاریخی برای ایران و آذربایجان بسیار اهمیت دارد، زیرا هرگونه فعالیت هنری، فرهنگی و ادبی در قره‌باغ یا در تداوم مکاتب تبریز و اردبیل و تهرانند و یا اینکه به نوعی نماینده فرهنگ و تمدن ایران و آذربایجان محسوب می‌شوند.

رسول اسماعیل زاده دوزال

پایگاه خبری حقایق قفقاز: قره‌باغ، ولایتی از جمهوری آذربایجان واقع در شمال رود ارس که از شرق به موغان و بردع، از شمال به گنجه، از غرب به ارمنستان و از جنوب به رود ارس ختم می‌شود. در طول تاریخ ایران اسلامی سکنه آن با اکثریت مسلمان و اقلیتی ارمنی به این نام مشهور بوده است. پس از جدایی از ایران در سال ۱۸۱۳، با تغییر در ترکیب جمعیت آن و اسکان آرامنه افراطی در این منطقه به منظور تصاحب بخش مرکزی و کوهستانی و تاریخ‌سازی برای آن در دوران شوروی، این منطقه از سوی آرامنه به دو قسمت: قره‌باغ و قره‌باغ کوهستانی تقسیم شده در حالی که هر دو در ترکیب ارضی جمهوری آذربایجان قرار داشتند. از آن تاریخ، بخش کوهستانی به نام "داغلیق قارا باغ" محل مناقشه بین آرامنه وابسته به ارمنستان از سویی و مسلمانان از سویی دیگر بوده است. در این مقاله صرف‌نظر از مناقشات

تاریخ ارامنه به عنوان پایگاه تامین جنگجو محسوب می شد.

دوره دوم "خانلیق قره‌باغ" با ظهور "ابراهیم خلیل خان" شروع می‌شود که هرچند ابراهیم خلیل خان و دودمان او اعم از برادران و فرزندان همچنان در اداره خانات با تبریز هماهنگ بوده‌اند، لیکن بانفوذ کشیش ارمنی به نام "عابدین عاباس" که نفوذی امپراتوری تزار روس در دستگاه حاکمیتی خان شوشا بوده، اوضاع خانلیق متشنج می‌شود. وی از طریق دلربایی خان توسط یک دختر ارمنی به نام "لکورا" (فرستاده تزار روس) خان را در سخت ترین شرایط قرار داد. خان عملاً از ترس افشای ماوقع فی‌مابین خود و این دختر ارمنی به طور اجبار تابعیت خود را به روس تزار اعلام کرد. این نخستین بار است که یکی از خانات قفقاز به روس تزار می‌پیوندد و میدان برای خیانت و ایفای نقش ستون پنجمی برای ارامنه منطقه و ارتباط جاسوسی کشیشان ارمنی باز می‌شود و ارامنه منطقه متأسفانه علیرغم برخورداری از حقوق خود به طور اتم و اکمل در قلمرو حاکمیت مسلمانان، آلت دست و ابزار شیطنت روس‌ها قرار می‌گیرند. این نخستین اشتباه فاحش و گسترده ارامنه منطقه است که تحت نام خیانت و وطن‌فروشی در تاریخ مطرح، ثبت و ضبط شد. همچنین این جریانات و حوادث، مهم‌ترین عامل جنگ ایران و روس شد که منجر به شهادت جواد خان گنجه‌ای این سردار بزرگ ایران و چهار فرزند و یاورانش و سقوط گنجه و امضای عهدنامه گلستان در سال ۱۸۱۳ شد.

قفقاز در حالی وارد قرن بیستم شد که با دخالت روس‌ها ترکیب جمعیتی قفقاز به ویژه قره‌باغ تغییر یافت. در برخی مناطق از جمله قره‌باغ و زنگه زور و ایروان که تا اول قرن بیستم اکثریت ساکن در قره‌باغ مسلمان بودند،

امروزه سه کشور قفقاز جنوبی از دل آن بیرون آمده است، دارای ۲۶ قوم با زبان‌های مختلف و آیین متفاوت زندگی می‌کردند. بسیاری از این اقوام ترک‌زبان و تاتی و اوتی و اوراتویی زبان بوده و قوم ارمن نیز یکی از این اقوام ۲۶ گانه است. پس از اسلام اغلب اقوام امپراتوری آلبان یا آغوان مسلمان شدند به جز چند قوم از جمله ارمنی‌ها که در مسیحیت و یا یهودیت و یا آئین‌های بومی مثل شمن و مهر پرستی و قام و آتش پرستی باقی ماندند. سر اکثریت مسلمان در قفقاز نیز اسلام آوردن اکثریت اقوام قفقازی است. اقلیت مسیحی تا کنون سعی کرده است میراث مذهبی ماندگار از امپراتوری آلبانی مثل کلیساها را به طور کلی به نام خود صادره کند.

اگر به پیشینه تاریخی نظری بیافکنیم، میرزا حمد الله مستوفی نخستین جغرافی دانی است که نام "قره‌باغ" را به این ولایت و نام "قره‌داغ" را به ولایت مجاور واقع در جنوب رود ارس با احتوای شهرهایی چون اهر، کلبر، مشکین، دیزمار و اوزومدول به کار برده است. این دو ولایت از جنبه‌های مختلف فرهنگی و اقتصادی و سیاسی و دینی و شرایط اقلیمی و مردم شناسی مانند و قرینه یکدیگرند. هر دوی این ولایات پس از حاکمیت سلجوقی از حیث سیستم اداری و کشوری وابسته به تبریز بوده‌اند که بعدها قره‌باغ در دوران حاکمیت صفویه به نام بیگلربیگی با پایتختی گنجه در آمد.

از سال ۱۷۴۸ قره‌باغ از بیگلربیگی گنجه مستقل و تحت عنوان "خانلیق قره‌باغ" به حاکمیت پناه علی جوانشیر تشکیل شد و در آن توسعه و آبادانی و قلعه سازی و تجهیز و استحکامات نظامی - انتظامی به شکل گسترده آغاز می‌شود و شهر شوشا توسعه یافته به طوری که ظرفیت پایتختی این ولایت را پیدا کرد. از این دوره اعتباراً از حیث تقسیمات اداری و کشوری، این منطقه به ۵ بخش تقسیم شده و امور مربوطه به ارامنه توسط (ملیک) با حاکمیت مرکزی قره‌باغ تنظیم می‌شد. این نخستین بار بود که امور ارامنه تحت عنوان "ملیک لیک" سازمان‌دهی شد. بدین ترتیب حقوق اقلیت ارمنی به شکل کامل اعطا و نظارت بر امور آنان به واسطه ملیکلیک آغاز شد. تا این

شناس و عرب شناس، نجف بیگ وزیروف ناشر نخستین نشریه در قفقاز، حمیده خانم جوانشیر حامی مشروطیت تبریز، قاسم بیگ ذاکر نماینده شعر کلاسیک ایران، بانی ژانر ساتیریک، مترجم کلیله و دمنه و شعرایی همچون عارف، عاجز، خورشید بانو ناتوان که مبلغ فرهنگ و ادب ایران و اسلام به زبان ترکی بودند، موسیقی‌دان‌ها و مغنیانی همچون میر محسن نواب نویسنده کتاب وضوح الارقام در موسیقی و سامان بخش دستگاه‌های مقامی، عزیز حاجی بیگوف مؤسس اوپرا در قفقاز، آهنگساز، خالق نخستین اوپرا در شرق اسلامی (لیلی و مجنون) نویسنده متن موسیقی رستم و سهراب و داستان‌های شاهنامه، پیوند دهنده سنت و مدرنیته در هنر و خالق آثار تراژدیک و کم‌دیک با تکیه بر ریشه‌های حوزه فرهنگ و تمدن ایران، خان شوشنیسکی ادامه‌دهنده مکتب ابوالحسن اقبال آذر و سامان دهنده موسیقی مقامی کلاسیک که با تلفیق موسیقی خانقاهی با عاشقی و اجرای آهنگ شکسته قره‌باغ در موازات شکسته فارس و شکسته قره‌داغ و همچنین آهنگ آرازباری انقلاب در موسیقی مشترک ایران و آذربایجان را خلق کرد، رشید بهبود اوف خواننده ترانه‌های فارسی با صدای منحصر به فرد و بی‌نظیر خود، مبلغ موسیقی کلاسیک ایرانی و ده‌ها اساتید موسیقی و هنر که هر یک به تناسب تخصص و حیطه هنر خود خدمات شایانی به نام قره باغ به ایران و آذربایجان داشته‌اند. برای دو کشور ایران و آذربایجان، بی تفاوت شدن به این میراث غیر قابل تصور و حتی به درجه از دست دادن خاک این ولایت دردناک است. همچنین قهرمانانی چون جوادخان زیاد اوغلو و سلطانوف مدافع مسلمانان در مقابل تجاوزات ارامنه در دو سوی رود ارس را نمی‌توان فراموش کرد.

همه این شخصیت‌ها که برخاسته از قره‌باغ هستند به نوعی در حوزه فرهنگ و تمدن ایران و آذربایجان قابل‌تعریف هستند که اهمیت قره‌باغ را برای ایران و آذربایجان صدچندان می‌کند و نمی‌توان از آن صرف‌نظر کرد و اگر همه این مختصات تاریخی، سیاسی، فرهنگی، هنری و نخبگان عرصه‌های مختلف را یکجا در نظر بگیریم، جمله مشهور "قره‌باغ خاک اسلام" است، فراز بسیار استراتژیک و با مسمایی خواهد بود.

آنچنان در ترکیب جمعیت تغییرات صورت گرفت و از عثمانی و ایران، ارامنه به قره‌باغ و ایروان کوچانده شد که اکثریت را به نفع ارامنه در این دو ولایت و سایر ولایات مسلمان‌نشین تغییر دادند. از طرف دیگر ورود ارامنه افراطی مهاجر و داشتاق‌ها که اتفاقاً با سلاح‌های تزار و بلشویک‌ها مسلح شده بودند، سبب شد، قتل عام مسلمانان شروع شود. شهرهای ارومیه، خوی و سلماس ایران و شهرهای مسلمانان شمال رود ارس همچون ولایت قره‌باغ و ایروان و زنگه زور غارت شده و ارامنه به کشتار مسلمانان دست زدند.

با توجه به ضعف دولت مرکزی ایران متأسفانه از این تاریخ نقش ایران در قفقاز بسیار ضعیف و حتی امحا شد. اگر تا این تاریخ، علیرغم جدایی قفقاز از ایران نقش و تاثیر و نفوذ شخصیت‌های ایرانی همچنان تداوم داشت و حضور فرهنگی، دینی، علمی و ارتباطات مردمی میان دو سوی شمال و جنوب ارس بین ایران و قفقاز همچنان باقی بود، شاهد وقایع ناگواری در منطقه نمی‌شدیم، اما از این تاریخ به بعد با پدیدار شدن ارمنی مسلح و تروریست جدایی طلب، جدایی به شکل دردناکی اتم و اکمل شد و نفوذ ایران به نقطه صفر رسید. در همین سال‌های ۱۹۰۵ تا ۱۹۲۰ است که خاک ایران همواره آماج حملات و تجاوز ارامنه و بلشویک‌ها قرار گرفت.

اهمیت فرهنگی قره‌باغ

"قره‌باغ" از حیث فرهنگ و هنر و شخصیت‌های تاریخی برای ایران و آذربایجان بسیار اهمیت دارد، زیرا هرگونه فعالیت هنری، فرهنگی و ادبی در قره‌باغ یا در تداوم مکاتب تبریز و اردبیل و تهرانند و یا اینکه به نوعی نماینده فرهنگ و تمدن ایران و آذربایجان محسوب می‌شوند که تنها اگر بخواهیم به صورت فهرست وار به عناصر فرهنگی مشترک در این دیار اشاره کنیم کتاب‌ها لازم است در این باره تالیف شود.

شخصیت‌هایی مانند پناه علی‌خان جوانشیر بانی شهر شوشا، ابوالفتح خان، مهدی قلی خان و جعفرقلی خان نایبان عباس میرزا ملاپناه واقف، اعجوبه‌ی فکر و اندیشه و مروج زبان فارسی و عربی و ترکی و بانی ادبیات مدرن، مورخانی همچون میر مهدی خزانی، میرزا آدی‌گوزل بیگ، میرزا جمال جوانشیر قره‌باغی نویسنده تاریخ قره‌باغ به فارسی و ترکی، احمد بیگ آقا اوغلو اسلام‌شناس، ترک

سليمان رحيم اوو خاطيره لرده

SÜLEYMAN RƏHİMOV XATİRƏLƏRDƏ

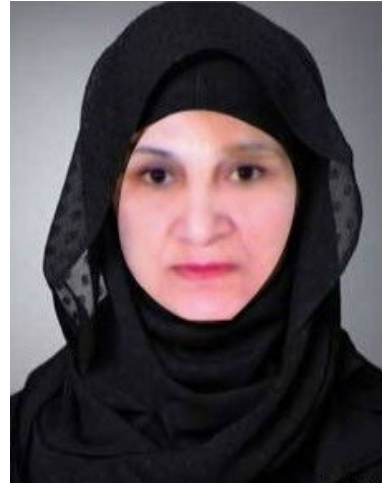
ƏDALƏT RƏSULOVA

عدالت رسول اووا

منلیکلری آلچالدیلیمیش، تحقیر ائدیلمیش یوخسوللار
ال-اله وئره رک ایشغالچیلارا قارشى موباريزه
آپارمیشلار. "شامو"، "آتا و اوغول"، "آینالی"
"اثرلرینده، "اؤتن گونلر دفتیریندن" آدلی حکایه
لر کیتابیندا کؤهنه کندین تصویرى گئنیش شکیلده
قلمه آیینمیشدیر. "شامو" اثرینده کی شئهلای
کندی نین تصویرینده وارلیلارلا کاسیبلار آراسیندا
ضیدیت آیدین گؤرورونور. بو کئنده باشایان وارلیلار
دبدبه لی حیات سورورلر، اونلار احتیاجین نه
اولدوغونو بیلمه دن یاشاییرلار. باشقا بیر طرفده ایسه
یوخسوللارین قارانلیق داخمالاری اؤز وارلیغیندان
اوتانیرمیش کیمی دره لرین کونجونه، تپه لرین
یاماجینا سیغینیر. بو یاستی-یاپالاق داخمالاردا
باشایان اینسانلار بیر پارچا چؤره یه مؤحتاج اولورلار،
اونلار اعتراض سسلرینی اوجالتدیقا، سؤیولور،
دؤیولور، تحقیر ائدیلیلر.

بو باخیمدان مؤلیفین "اوزسوز قوناق"، "موزدور
احوالاتی"، "موزلان کندی"، "خوروزلو
دسمال"، "سو عریضه سی" کیمی حکایه لری
داها قاباریق شکیلده قلمه آیینمیشدیر.

یازیچی "ساچلی" رومانیندا بو موباريزه نین
داوامینی، کؤهنه ایجتیماعی قورولوشون
تؤرتؤکونتولری اولان ظلومت و اونون باندیت دسته
سی، رایون ایجرائیه کومیتته سی صدری کیمی
یوکسک وظیفه توتان صینفی دوشمن قشم سبحان
وئردیزاده کیمی عنصورلر آزاد کند اوغروندا موباريزه
یه قارشى چیخیلار. یئنی قوووه لرین بیرگه سی
موباريزه سی نتیجه سینده ظلومت و قشم کیمیلری
محو ائده رک آزاد و مدنی کند اوغروندا آپاردیقلا
موباريزه یه نایل اولورلار. اوغروندا موباريزه
آپاردیقلاری یئنی کندین گؤزل و فیراوان حیاتی
اینقیلابدان اولکی کئندن فرقلندیگی کیمی، اونون

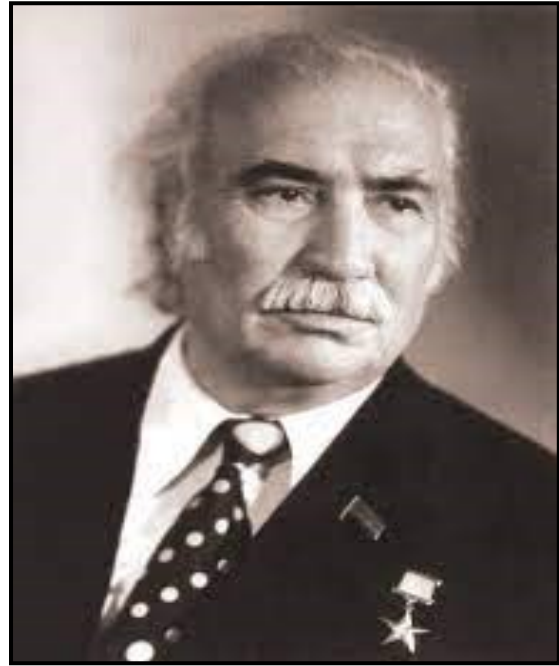

سليمان رحيم اوو آذربایجان ائوپویاسی نین
یارناماسی و اینکیشافیندا خصوصى مؤقععی اولان
قودرتلی سؤز اوستالارینداندیر. خالق شاعیری صمد
وورغون یازیچینی آذربایجان نسرى نین یادداشلاردا
قالان "اوزاقگورن توپو" حساب ائده رک دئمیشدیر:
س.رحیم اوو گئنیش موشاهیده قابیلیتینه، زنگین
تجروبه یه، ائپیک یازی مانعراسینا مالیک اولان
بؤیوک صنعتکارین اثرلرینده کند حیاتی نین تصویرى
عصاس مؤوزولاردان بیری کیمی گئنیش یئر توتور.
اونون اثرلرینده ایکی جور کند گؤروروک، بیرینجیسی
میسکین گؤرونوشه مالیک، هاقسوزلیقلارلا دولو
کؤهنه کند، ایکینجیسی ایسه اینکیشاف ائتمیش
مدنی گؤرکمه ایقتیصادیاتا، یوکسک ایدئیلار اوغروندا
موباريزه آپاران اینسانلارا، گوجلو تئخنیکی مالیک
اولان گور ایشیقلى کولخوز کندینی تصوروموزده
جانلاندیریریق. سليمان رحيم اوو رئالیست بیر یازیچی
کیمی کئنده گئدن صینفی موباريزه نی، آزادلیق
موباريزه سینی ایناندیریجی شکیلده تصویر
ائتمیشدیر. ظلوم و ایشگنجه دن جانا دویموش،

حیاتیندان سونوز بیر محبتله صۇحبت آچیر. سلیمان رحیم اووون خالق حیاتی ایله یاخیندان تانیشلیغی و یاراتدیغی اوبرازلار سۇزون حاقیقی معناسیندا اونون کند حیاتی ایله باغلیلیغیندان ایره لی گلیر. گنیش خالق حیاتی، آذربایجان زحمتکشلری نین خوشبخت حیات اوغروندا موباریزه سینی اینقیلاب ایلرینده و قوروجولوق دؤورونده کئچدیگی حیات یولونو گؤسترن بدیعی اثرلریمیز چوخلوق تشکیل ائدیر. آنجاق خالق حیاتی نین ووسعتی، عظمتی و اینکیشافی حاقیندا دانیشاندا سلیمان رحیم اووون اثرلری اؤن سیرادا گلیر. اونون اثرلرینده خالق حیاتی نین دریندن، ایستعدادلا، بؤیوک یارادیجیلیق عزمی ایله قلمه آلدیغینی موشاهده ائدیریک. سلیمان رحیم اوو اؤز یارادیجیلیق ایشینی همیشه گنیش ایجتیماعی فعالیتله علاقه لندیرمیش، بیر یازیچی و وطنداش کیمی خالقیمیزین و پارتیامیزین قارشیا قویدوغو وظیفه لر، صداقتله یئرینه یئتیرمیشدیر.

او، بئله حساب ائتمیشدیر کی، " یازیچی هارادا، هانسی شرایتده اولورسا-اولسون اونون اورگی یارادیجی صنعتکار اورگی اولاراق چیرپینمالیدیر. بو چیرپینتی اولاراق قالمالی، اؤتوب کئچمه لیدیر. او، زحمتله، قلمله، کاغیدلا بیرلشمه لی، یوکسک بدیعی محصولونو وئرمه لیدیر!" یارادیجیلیق ایشینی ایجتیمای فالیتدن آیری تصور ائتمه ین صنعتکارین امگی قلب چیرپینتیلاری اؤز بحره سینی وئرمیشدیر. سوسیالیست امگی قهرمانی آدی سلیمان رحیم اووون و بوتونلوکده آذربایجان سووئت ادبیاتی نین بدیعی نایلیتلی نین یوکسک قییمتلندیریلمه سی، یارادیجی زحمتین شؤهرتیدیر. اونون بیر صنعتکار کیمی قلمی همیشه نورلو اولموشدور.

یازیچی صنعتین و صنعتکارین یارادیجیسی اولان خالق تانیماق، خالقین قودرتینی، لیاقتینی درک ائتمگی، اونا آرخالانماغی اثرلرینده، ساده اینسانلارین تصویرینده موففق اولموشدور. ادیب خالقا اونون قاتی

اینسانلاری دا حوقوقسوز کندلیردن فرقله نیرلر. اونلار جمعیت اوچون اینسانلارین ریفاهی نامینه خئیبرخاه ایشلرله مشغول اولورلار. بو باخیمدان ادیبین " یانان بولودلار " آدلی حکایه-اؤچرکی خوصوصیله دیقتی جلب ائدیر. اثرده سووئت حاکیمیتی ایلرینده خالقیمیزین دایم آرتان مدنی طلبلریندن بحث اولونور. حکایه نین قهرمانی نبی کیشی اینکیشافی دوزگون باشا دوشن بیر صورت کیمی وئریلمیشدیر. نبی کیشی بؤیوک بیر کولخوزا باشچیلیق ائدیردی. اونون سدر اولدوغو کولخوز زنگین حیاتی ن جانلی بیر نومونه سیدیر. او، ایسته بیر کی، اینسانلار داها چوخ ایشلره قادیر اولسون، محصول بوللوغو یاراتماق اوغروندا موباریزه نین اؤن سیراسیندا گئتسینلر. موعاصیر کند مؤوضوسوندا یازیلیمیش " آغبولاق داغلاریندا " رومانیندا یئنی حیات، یئنی ایجتیمای مونسبیتلر خوصوصی یئر توتور. اثرین قهرمانی شیراسلان بؤیوک وطن موحاریبه سی جبهه لرینده هلاک اولموش آناسی کیمی خیرخواه ایشلر گؤرمک، خالقا خیدمت ائتمک آرزوسو ایله یاشاییر. " قارداش قبری " ، " مهمان " ، " آنا آبیده سی " و بو کیمی باشقا اثرلرینده سلیمان رحیم اوو کند

دوشمنلرینی تانیتدیرماقدا، موختلیف عکس- اینقیلابچی قوووه لرین جهالتین، مئششانلارین، مسلکسیزلرین ایچ اوزونو آچماقدا بیر اینقیلابچی یازیچی کیمی خالق آراسیندا تانینمیشدیر. سلیمان رحیم اوون اثرلرینده عکس اولونان بؤیوک حیات حقیقتلریندن بیرى ده سووئت خالقلاری آراسینداکی سارسیلماز بین المیلل بیرلیگی نین تاریخی کؤکلری و بو قارداشلیغین بؤیوک حیاتی گوجو ایله یئنی مضمون کسب ائتمه سیدیر. هومانیزیم، خالقار دوستلوغو ایدئاسی تاریخ بویو ادبیاتدا، اینجه سنتده بشری بیر آرزو کیمی تبلیغ ائدیلمیشدیر. بو حقیقت س.رحیم اوون یاراتدیغی اوبرازلاردا موختلیف میلتردن اولان اینقیلابچی قهرمانلاردا، اولارین مسلک، عقیده بیرلیگینده چوخمنالی ایفاده سینی تاپمیشدیر.

موعاصیر ادبیاتیمیزین شوهرتلنمه سینده، موختلیف میلتردن گئئیش اوخوجو کوتله سی جلب ائتمه سینده اونون اثرلری نین تاثیرى چوخ گوجلو اولموشدور. خالقیمیزین گؤزل معنوی کئیفیتلرینی، قهرمانلیق عنعنه لرینی، ایگید بابالارین آغ گونلر اوچون فداکارلیغینی سؤز صنعتینده یاشاتدیغینا، ابدیلشدیردیگینه گؤره سلیمان رحیم اوو سئویله رک اوخونان یازیچیلاردان اولموشدور.

مهور ادیب ائی.هئمینگوئی حقیقی یازیچینی منبعی چوخ درینلیکلرده اولان سرین سولو کهریزه بنزه دیر. اگر بو کهریز منشایینی باشی قارلی اوجا داغلارین یئرالتی لایلاریندان آیرسا، هئچ زامان بیتیب توکنمیر، دایانمیر، قورومور، دایم آخیر، آنا یوردون گؤلرینه، چمنلرینه، اوجسوز-بوجاقسیز تارالارینا گؤزلیک و برکت چيله بیر. سلیمان رحیم اوو بیتیب توکنمه یین

کهریز کیمی میلیونلارلا اینسانلارین اورکلرینه اثرلری واسیطه سیله سرین سو چيله بیر. بو ایلهام بولاغی اینقیلابی کئچمیشیمیزه اوز توتاراق خالقین یئنی ایدئالارلا سیلاهلانیب حاکیمیتی اله آلماسی اونون اثرلرینده تکرارئدیلمز لؤوحه لرله وئرمیشدیر. یازیچی موحاریبه دن اولکی یئنی حیاتین نئجه چتین و مورککب شرایطده قورولماسیندان، بؤیوک وطن موحاریبه سینده خالقیمیزین نایلیتلیریندن بحث ائدن اوچجیلدلیک "ساجلی" ، رومانی یارادیجی ضیالیلاریمیزین زحمتیندن دانیشان " آنا آبیده سی" طبیعی ثروتلرین اینسان سعادتینه تابع اولماسیندان بحث ائدن " آغبولاق داغلاریندا " اثرلری خالقیمیزین تاریخینه شرفلی و لیاقتلی صحیفه لر یازان قهرمان هجر و نبی نین افسانوی ایگیدلیگیندن دانیشان " قافقاز قارتالی " ، موعاصیر

دؤوروموزون معنوی-اخلاقی کئیفیتلریندن بحث ائدن " قوشقار قیزی " ، ج.ممدقولوزاده یه حصر اولونموش "اوغوندو" رومانلارینی یاراتمیشدیر. بو ایلهام بولاغیندان مکدبدن، معاریفدن بحث ائدن " آتا و اوغول " ، حقوق ایشچیلری نین حیاتیندان جانلی لؤوحه لر یارادان " مهمان " اثری اونون ثمره لی یارادیجیلیق آختاریشلاری نین نتیجه سی ایدی. بو گؤرکملی رئالیست صنعتکارین اثرلرینده خالقین ترققیسینه مانعچیلیک توره دن قوووه لر، منفی تیپلر چوخ بؤیوک اوستالیقلا قلمه آلینمیشدیر. ادیب بدیعی یارادیجیلیغا باشلادیغی ایلك واختلاردان بو مثله یه خصوصی اهمیت وئرمیش، قاباقجیل جمعیتده موترقی قوووه لرین منافعینه خیدمت ائدنلرله داها چوخ ماراقلانمیشدیر. جسارتله دئمک اولار کی، اثردن-اثره اونون مثبت قهرمانلاری قوووتلنمیش، جانلیلیق و گئچکلک کسب

چۆرك " كيمي قيمتلى حكايه لر ده بۇيوك صنعتكارين ايلهام چئشمه سى نين محصولودور. هئچ ده تام اولمايان بو سيياھيدان آيدين گۇرونور كى، يازيچى نين مؤوضو دايره سى سون درجه گئئيش و رنگارنگدير. خالقيميزين بير عصردين آرتيق دۇورونو احاطه ائدن سليمان رحيم اوو سۇزون حقيقي معناسيندا قودرتلى قلم صاحبي، اونودولماز خاراكتئرلر ياراتماق، خالق ديلينه، روحنا حاكيم اولماق، اونون كئچميشينده ايشيقلى جهتلرى موعاصير باخيشلا سوزگچدن كئچيريب بوگونون اوخوجوسونا چاتديران بۇيوك صنعتكاردير.

يازيچىنى هميشه اۇن جبهه ده اولان، سارسيلمايان، مرد، ووقارلى بير عسگره بنزتمك اولار. آذربايجان سووت ادبياتى نين بئشيگى باشيندا آيىق-سايىق دايدانان بو مرد اوركلى، فهله هونرلى عسگرين ديزلرى هئچ زامان قاتلانماميشدير. او، خالقا سيخ ايدئيالارلا باغلانميشدير. اديبين اۇزو دئميشدير: " من هر دفعه اليمه قلم آلاندا ائله بيل سيلاح گۇتوروب سنگره گيريرم. ادبيات ان بۇيوك سنگردير. البته بورادا آتش آچيلمير، توپلار، تانكلار، طيارهله ووروشمور، حيسسلر، فيكىرلر، دوشونجه لر ووروشور، دونيا گۇروشلىرى چارپيشير. يازيچى اۇز اثرلرى واسيطه سييله اوخوجولارى نين قلبى نين درينليكلرينه نوفوذ ائدير. اونون اۇز سۇزلرى ايله دئسك، حقيقي يازيچى بو معنادا الينه قلم آلان گوندن سون نفسينه قدر سفربر اولماليدير "

س.رحيم اوو آذربايجان سووت يازيچيلار ايتتيفاقينا باشچيلىق ائدنده ده اۇزونو موسلله عسگر كيمي سنگرده حيسس ائتميش، قلمينى " سونگوسونو " دۇيوشلردن شرفله چيخارميشدير.

ائتميشدير. گۇركملى عاليم ممد عاريف موعاصيرليك پروبلئمينه توخوناراق يازيردى: " موعاصير مؤوضوع دئديگيميز زامان بعضيلرى بونو سادجه بوگونكو گوندن يازماق معناسيندا باشا دوشوردولر. لاكين اونوتماماليديرلار كى، سووت يازيچيسى اوچون موعاصير مؤوزو، سووت حياتى نين حقيقي سيماسينى، اونون اساس نايليت و چتئنيلىكلرينى، اينسانلارى نين ياراديجيلىغينى، معنوى عالمينى، سئوينج و كدرينى تصوير ائتمك دئمكدير. موعاصير مؤوضوع دئيركن حياتيميزين سجيويى آداملارنى و حاديه لرينى، فيكرينى و روحونو نظرده توتمالييق. بو، هر زامان بئله اولوب، بيزده ده بئله اولماليدير "

بۇيوك وطن موحاربه سى نين قيزغين گونلرينده اوتوزونجو ايللرين حاديه لرينه موراجيعت ائدن اديب بو مقصدله، ادبياتيميزا " مهمان " پووئستى كيمي قيمتلى بير اثر عرصه يه گتيرميشدير. وطن موحاربه سينين آغير ايللريندن اينسانلاريميزين قهرمانلىقلاريندان، دوستلوقلاريندان، وطنپرورليكلريندن بحث ائدن " مئداليون " ، " قارداش قبرى " ، " تورپاغين سسى " ، اينسانلارين صافليغيندان صؤحبت آچان " گلين قاياسى " ، معنوى ثروتيميز اولان دورنا گۇزلو گۇلريميزدن صؤحبت آچان " گلين قاياسى " ، " گوزگو گؤل " ، غضبلى آتا محبتى ايله دامغالانان " كسيلمه ين كيشنرتى " ، حقيقت و آزادلىق اوغروندا دوشون اينسانلارين اورك دۇيونتوسونو ترنوم ائدن، شؤهت و ملكيت اسيرى اولان آداملارى دامغالايان " مهتابان " ، محبتين ابديليگيندن بحث ائدن " بهرام و زرافشان " و س. كيمي معنالى، گۇزل پووئستلر، همچنين " پرى چينقىلى " ، " گولن باليق " ، " گولصباح " ، " سو عريضة سى " ، " ميننتسيز

سایه سینده نئجه مؤعجیزه لره قادیر اولدوغونو یازدیغی اثرلری واسیطه سیله سوبوت ائتمیشدیر. او، اؤزونو آذربایجان خالقى نین و ادبیاتی نین " الی قلم توتان فهله سی " آدلاندیریر و بونولا فخر ائدیر. او زامانکی پارتییا و حکومتیمیز اونون امگینی قییمتلندیرمیش، سوسیالیست امگی قهرمانی کیمی فخری آد وئرمیشدیر.

صنعتده موعاصیرلیک گئنیش آنلاپیشدیر. اونو آجاق گونون حادیه لریندن یازماق معناسیندا باشا دوشمک بیرترفلی اولاردی. موعاصیرلیک روحو مؤوزودان داها آرتیق، مؤلفین قلمه آلدیغی حادیه لره موناسیبتیندن، مؤوقئیندن آسیلیدیر. یازچی اورئینال ایستعداد، دایما آختاران بؤیوک صنعتکاردیر. ادیب حاقیندا یازان آذربایجان و روس تنقیدچیلری اونون قودرتلی سؤز اوستاسی اولدوغونو دفعه لرله قئید ائتمیشدیلر. گؤرکملی صنعتکارین کیتابلاریندا رئسپوبلیکامیزین تخمینا بیر عصرلیک تاریخی نین بدیعی سالنامه سی یارادلمیشدیر. اونون رومان و پوئستلرینده، حکایه و خاطیره لرینده ۱۹ عصرین ایکینجی یاریسیندان باشلا یاراق، خالقیمیزین آزادلیق و سوسیالیزم اوغروندا موباریزه سی نین پارلاق صحیفه لری، کسکین صینفی توققوشمالارین گئنیش لؤوحه سی، آداملارین دونیا باخیشی و اخلاقیندا باش وئرمیش مهم دییشیکلیکلر اؤز عکسینی تاپمیشدیر.

خالق یازچیسی سلیمان رحیم اوو بؤیوک ایجتیماعی-سیاسی و معاریفچیلیک فعالیتی ایله ادبی یارادجیلیق ایشینی اوستالیقلا علاقه لندیریب، اونلارچا دیرلی رومانلار، پوئستلر، حکایه لرله یاناشی علمی و پوبلیسیستیک مقاله لر ده یازمیشدیر. آذربایجان سووئت نثری نین و پئدوقوؤزی فیکری نین اینکیشافیندا مهم مرحله تشکیل ائدن زنگین ایرسده آذربایجان خالقى نین حیات یولو، اینقیلابی موباریزه سی، کئچمیشی و گله جگی ایله باغلی واجیب مثله لر، دیگر طرفدن گنج نسلین تعلیم-تربیه مثله لری

سلیمان رحیم اووون یاراتدیغی صورتلرین چوخو اونولا بیر جمعیتده یاشایان، موختلیف ساحه لرده فالیت گؤسترن اینسانلار اولموشدور. یازچی نین ایستعدادینی یوکسک قییمتلندیرن صمد وورغون یازمیشدیر: " سلیمان نادیر سیمالارداندیر. او، چوخ جورأتلی آدمدیر. محض بونا گؤره ده من اونا باغلیام. او، آذربایجان ادبیاتی نین آغیر آرتیلئریاسیدیر. هر هانسی بیر سؤز رحیم اوو ایسته دیگی شکله سالماق گوجونه مالیکدیر. لاکین اونون قلمی نه قدر موطیع وضعیته دوشسه ده، اساس بیر مقصده، صورتین داخلی عالمینی، پیسخولوگیاسینی، ایجتیماعی-سیاسی باخیشلارینی آچماغا خیدمت ائدیر. ماراقلیدیر کی، اونون یاراتدیغی یوزلرله صورت دانیشیق طرزى، خاراكتئرى، جمعیتده کی یئری، مؤوقعی ایله سئچیلیر، یاددا قالیر. یازچی بو موختلیف خاراكتئرلى، موختلیف سوییه لی صورتلری باجاریقلا بیر سیرادا بیرلشدیریر. اونون اوسلوبونو صورتلرین ساینندان و خاراكتئریندن آسیلی اولاراق چوخ سسلی موسیقی آلتینه بنزتمک اولار. بو کیمی مزیتلر اونو خالق روحونون اینجه لیکلرینه، عادت-عنعه سینه، دیلینه بلد اولان بیر صنعتکار کیمی تانیماق ایمکانی وئریر. یازچی نین یارادجیلیغیندا ساغلام و سرت رئالیزم، خالق مودریکلیگی و یومورو عوضوی صورتده بیرلشیر، عئینی زاماندا بو بیرلشمه ده خالق حیاتی نین و اینسانلارین موناسیبتلرینده کی تصویرین حیاتیلیگی درین ایجتیماعی-تاریخی عومومیلشدیرمه یولو ایله گؤستریلیر. همچنین خالق آراسینداکی ساتیریک ناغیللارین سوؤئت و صورتلرین ادیب طرفیندن محبتله ایشلنمه سی یازچی نین اوسلوبوندا و خاراكتئرینده اؤز عکسینی تاپیر "

سلیمان رحیم اوو اللى ایلدن آرتیق هوس و محبتله، انرژیسینی اسیرگمه دن یازیب-یاراتمیش، زحمتی

یارادیجیلیغینی، صنعتکارلیق خصوصیتلرینی
یوکسک قییمتلندیرمیشلر!

کؤکسونده مین اثر یاشادیر هر گون،
گونشدن اود آلیر هر بیر اثرین.
صنعتله اولچولور صنعتکار عؤمرون،
سنه حاقیمیز وار صنعتکار دئیک.

فاتئحلر سوسدوروب صنعتکار سسی،
قارتال قانادلیسان زیروه لرده گز!
اؤز ائلی اوجالدا بیلمه یهن کسی،
بشر ده بیغیلسا اوجالدا بیلمز.

سنین عؤمرون بو حیاتا بنزه بیر،
مغانی دا میل دوزو ده وار اونون.
عمر یولون کایناتا بنزه بیر،
قارتال قانادلیسان زیروه لرده گز!

بدیعی یارادیجیلیق قوجالمق بیلمه ین صنعتدیر.
یازیچی حیات حقیقتی ایله بدیعی حقیقتین
اویغونلوغونا داها جیدی دیقت وئریر. اثرلرینده یوز
ایلیک حیاتی یاشادان، ادبیاتیمیزی زنگینلشدیرن
بئله صنعتکارلارا احتیاجیمیز داها چوخدور. سلیمان
رحیم اووون یارادیجیلیغیندان، اونون معنالی
حیاتیندان سؤز آچماق، یاریم عصردن آرتیق مرکب
بیر دؤورون موباریزه لرله دولو صحیفه لرینی
واراقلماق دئمکدیر. معنالی و محصولدار حیاتی نین
ان یوکسک زیروه لرینه چاتمیش، صنعتکاریمیزین
کئچدیگی حیات یولو ادبی گنجلیگیمیز اوچون وطنه
صداقت نومونه سیدیر.

امینیک کی، ادیبین سئوه-سئوه قلمه آلدیغی، میراث
قویدوغو اثرلری اؤز موعاصیرلیگینی قوروياچاق،
قییمتینی ایتیرمیه جک، نسیلر دیشدیکجه
سئویلرک اوخوناجاق.

سون درجه پارلاق و ایناندیریجی شکیلده تصویر
اولونموشدور. هله گنج یاشلاریندا خئیلی مودت
موعلیم ایشله میش بو بؤیوک صنعتکارین ائله بیر
اثری تاپیلماز کی، اورادا خالق معاریفینه، مکتبه،
موعلیمه بیر سؤزله موهوم پئداقوژی مثله لره اؤز
دیرلی فیکیرلرینی چاتدیرمامیش اولسون.
موعلیملیک موقدس صنعتدیر. کؤرپه بالالارا تعلیم-
تربیه وئرمک، اونلاری یئتیشدیریب بويا-باشا
چاتدیرماق، گله جک اوچون فیدالی وطنداشلار
حاضیرلاماق واجیب و گرکلیدیر. بوتون بو دئییلنلرله
یاناشی س.رحیم اوو اؤز مقاله لری نین بیرینده
یازمیشدیر:

" صنعتکار اوچون داها من زیروه یه چاتدیم "

دئمک ان قورخولو و دهشتلی خسته لیکدیر. صنعتکار
اؤزونه قارشی دایما طلبکار اولمالیدیر.

سلیمان رحیم اووون گوجو نده دیر؟ نه اوچون
گؤرکملی ادبیاتشوناسلار اونو بو درجه ده یوکسک
قییمتلندیرمیشلر؟

ادیبین اثرلری حاقیندا یازمیش مؤلیفلرین سیاهیسی
چوخ گنیشدیر. اونلارین آراسیندا آکادئمیک ممد
عاریف، آذربایجان سسر علملر آکادئمیاسی نین
موخبیر عوضو م.جعفر، فیلولوگییا علملر دوکتورو
پروفیسور جعفر خندان، آغاموسا آخوندو، قولو خلیلوو،
معسود علی اوغلو، پناه خلیلوو، موسی عادیلوو کیمی
تانینمیش عالیملر واردیر. صمد وورغون، مهدی
حسین، میرزه ایبراهیموو، میر جلال، علی ولییئو
کیمی گؤرکملی سؤز اوستالاری اؤز قلم یولداشلاری
حاقیندا یوکسک فیکیر سؤیله میشلر. روس یازیچی و
ادبیاتشوناسلاریندان ی.لیبئدینسکی، ک.سیمونیو،
ک.زئلینسکی، ز.کئدرینا، آ.آدالیس، ق.لومیدزی،
ن.ووروبئیئوا، س.خیتارووا و باشقالاری ادیبین
یارادیجیلیغی ایله ماراقلانمیش، اهمیتلی ملاحظه لر
ایره لی سورموشلر. یوخاریدا آدلاری چکیلن تنقیدچی
و ادبیاتشوناسلار سلیمان رحیم اووون

چینگیز آیتماتوون "جمیلە" اثریندە قادى نین رومانىک "خیانتى" ÇİNGİZ AYTMATOVUN "CƏMİLƏ" ƏSƏRİNDƏ QADININ ROMANTİK "XƏYANƏTİ"

سروانه داغتماس ادبیاتشوناس

Sərvanə Dağtumas

قطعیین حیس اولونموردو. جمیلە نین خاراکتیری عاییلە عوضولرینی، خصوصیلە دە قاییناناسینی آچماسا دا او نارازیلیق ائتمیر، گلینینی چوخ سئویردی. عاییلە سی اونون خوشبختلیگینی، سعادتی نی وارلی خوشبخت ائوه دوشمگیندە گۆروردولر. آیلدە ان واجیب قایدا-قانون گلی نین اؤز خوشبختلیگی نامینە ناموسونو و ویجدانینی قوروپا بیلە سی ایدی. جمیلە دئییب-گولن، شن، ظارافاتجیل بیر قیز ایدی، اؤزونه آزادلیق وئرمیشدی. خاراکتئریندە دیرباشلیق، دیلی-دیلاورلیک داها چوخ نظره چارپیردی، جیگیتلرله قهقهه چکیر، شیلتاق حرکتلر ائیدردی.

جمیلە-صادیق "محبتی". اونلارین تانیشلیغی دا موعمالیدیر: باهاردان جیدیر زامانی جمیلە ایلخچی سادیغی مغلوب ائتمیش، صادق بو مغلوبیتین هیفینی جمیلە نی قاچیرداراق چیخمیشدی. سنوه رک ائولندیکلرینی ایدعا ائدندر ده واردی. هر حالدا آیل اهلی بئله دانیشیردی. اثری گۆزدن کئچیرن زامان بو ائولیلیگین اولدن سئوگی عصاسیندا قورولمادیغی آیدین دویولور. ۴ ایلیق بیرگه موناسیبتدن سونرا جمیلە نین اری موحاریبه نین باشلانماسی ایله علاقه دار اوردوپا چاغریلمیشدی و جمیلە اری نین یالنیز ۳ ایلدی، یولونو گۆزلە دیگی "مکتوبلاری" ایله تسلیی تاپیردی. دانیبیرین کنده گلیشی سانکی اسل "موحاریبه نین" باشلانغیچی اولدو. جمیلە نین قلبیندە سوپوق کولکلر اسدیردی، اونون روحونو تامامیلە قوپاریب آپاردی. جمیلە هر کند قادینی کیمی آغیر ایشلر گۆروردو، آنجاق بو، هسرتله اریندن گۆزلە دیگی مکتوبون گلمه سی و آدی نین آخیردا لاقئید شکیلده چکیلە سی قدر آغیر اولایلمزدی. قادین ائله بیر وارلیقدیر کی حتّی خیانتی بئله باغیشلاپار، فقط سوپوقلوغو، یادلیغی،

گیریش. قیرغیز یازیچیسى سئویلن یازار چینگیز آیتماتوون قلمه آلدیغی ان گۆزل عشق حکایه سی "جمیلە" اثریندە سئوگی

نین، محبتین، مردلیگین، دیانتین گوجو آزیاشلی یئنییئتمه نین عالمیندە ایلاهیلشدیریلیر. اثرین هر جومله سیندن، سۆزلریندن پاکلیق داملاپیر، اوبرازلارین یاشادیغی دویغولار اوخوجونو وجده گتیریر، سرین روحندان شفقالیق آخیر، اوخوجونون، سانکی گۆزلرینی قاماشدیریر. اثر جاوان، قوچاق اوغلانین-سپییدین دیلیندن نقل ائدیلیلر. اثرده یئگانه تحکییه چی اودور. بو، تسادوف دئییل. آیتماتوو تالاس وادیسیندە جریان ائدن جمیلە نین احوالاتی نین بیلاواسیطه شاهیدی اولموش و همین حادثه لری بیر نئچه ایل سونرا قلمه آلمیشدیر. گومان ائدیریک کی، سید یازیچی نین پرووبرازیدیر. اصلیندە اثر اوشاغین حیاتیندان، اونون گیزلی دونیاسیندان، دویغولاریندان، ایستکلریندن، اوشاقلیغی نین بیر حیصه سیندن بهس ائدیر و بو عشق حکایه سی نین یئگانه جانلی شاهیدی اولور.

جمیلە نین حبس اولونموش خیاللاری. اثرین باش قادین قهرمانی جمیلە چالیشقان، زحمتکئش، مؤحکم، باجاریقلى، توندخاسیت بیر قیرغیز گلینی ایدی. داغ آیلی بکاییرده ایلخچی قیزی ایدی، آتلارا یاخشی بلد ایدی، ائوین یئگانه اؤولادی ایدی، خاراکتئریندە کوبودلوق حیس اولونوردو، ایله عوضولرینه قارشى حؤرمتملى، سۆزه قولاق آسان، آچيقسۆزلو، آچيقفیکیرلى، اورگيته ميز بير ائو گلینی ایدی، لاکین عئینی زاماندا اوندان موطیعیلیک، یاتاکارلیق

لازیم گلسه، وارلی عایله نین عوضو اولماق، وارلی عایله ده اوولاد دونیایا گتیرمک اینسانا سئوگی قازاندیرمیر. " سئوگی ایله قارین دویمور " دئییرلر، اما جمیله نین قلبی آج ایدی، قلبی نین آجلیغی اونا داها چوخ ایشگنجه وئیریدی، قارنی آجقیز اوچون.

جمیله صادیقی سئومیردیسه، اونون مکتوبا قارشى موناسیبتی نییه دییشدی؟ بلکه ده سئومک ایسته ییردی، لاکین او بو سئوگی نین قارشیلیغین گورمه دی. آیلین اوز عادت-عنعه لری واردی، بونلاردان بیرى ده حیات یولداشینا یازیلان مکتوبون اولماماسی ایدی. دوزدور، صادیق اونون آدینی آخیردا قئید ائدیردی، لاکین بو اونون یولداشینا توخونوردو، او

اریندن داها چوخ قایغی، داها چوخ سئوگی گورمک ایسته ییردی، هر حالدا اری نین یولونو گوزله یین بیر قادى نین مکتوب آلماسینی ایسته نیلن قادین آرزولایار. بیزیم فیکریمیزجه، ان آزیندان او، یولداشینا سلام گوندرمک یئرینه " اوندان موغایت اولون، اونو سیزه تاپشیریرام " دئمه سی داها مقصدویغون اولاردی. صادیق سئوگی مکتوبو گوندره بیلمزدی، بونا احتیياج دا یوخ ایدی، امما ۳ ایلدن سونرا قادینینا قارشى بئله سایمازلیق ائتمه سی جمیله نین هیسلریندن یان کئچمه دی، دوغرو دور، سئون هئچ نه یه باخمیر، اما بو سئوگی قارشیلیقلی اولماق شرطیله. جمیله نی داها چوخ غضبلندیرن اری نین

سئوگیسیزلیگی باغیشلاماز. هر عذاب-ازیته دوزر، اری نین هر جفاسینی چکر، قلبی قیریلسا دا دینمز، سئوگی گورمه سه، سئوگی گوللری قلبینده سوسوز قالسا، اونو هئچ بیر قوووه اولکی حالینا قایتارا بیلمز، یئنیند عشق توخومو آرتیق جو جرمز. صادیقین گنجیکمیش " محبتی " .

قادینین و کیشی نین خوشبختلیگی نده ایدی؟ جمیله و صادیق خوشبخت ایدی می؟ جمیله آیلین جیگیتلریله مئهریبان و صمیمی داورانیردی . بونا رغمن اونون قلبینده ییغیلیب قالمیش سئوگییه اصل احتیياج حیسى واردی. اونلار خوشبخت دئییلدیلر و بو خوشبختلیگین اولماماسینا نه اونلارین

آرالارینداکی مسافه، نه ده جمیله نین بؤیودویو موحیطین نئقاتیو تاثیرى سبب اولموشدو. مسافه لر اوزاق اولسا دا دوعالارلا، ایستکلرله گوروشن قبلر وار. جمیله ار یوخ، محبت آختاریردی. صادیقین محبتی ایسه گنجیکمیشدی، او یئتری قدر خانیمینا محبت بسله یه، قایغی گؤستره بیلمه دی. سئومک اوچون بونو دیلله دئمک لازیم دئییل، سئوگینی حیس ائدیرمه لیسن، او ایسه خانیمینا

بونو یاشادا بیلمه دی. اصل خوشبختلیک سئوگینی حیس ائدیرمک، اوز حیات یولداشینا سئوگینی وئرمک، اونون معنوی احتیياجلارینی قارشیلماقدی. جمیله بو خوشبختلیک مفهومونو دوزگون درک ائده رک، رئالیست آدیم آتدی و اوزونو دانیارا تسلیم ائتدی.

جمیله نین خاراكتئری و یا سفیل حیاتینا اؤیرشمه سی بو آیریلیغا سبب اولما بیلردی می؟ جمیله ظارافاتجیل، شیلتاق، حتی ارکؤیون قیز ایدی، او سادتی پولدا، وار-دؤولتده گورموردو، کند اهلی نین دوشونجه لریندن فرقلی اولراق، رئاللیقلا دوشونمک

راضی ایدی، یئتر کی یئنیجه چیچک آچمیش اولوی
محبتی، سئوگیلیسی اونون یانیندا اولسون.

جمیله داها تئز گئده بیلردی، آما...

گئده بیلردی، لاکین بلکه ده آختاردیغی اوزون ایلر
گۆزله دیگی شخصله قارشیشلامامیشدی، بلکه ده
اری ایله آرالارینداکی معنوی مسافه اونلارین یئنیجه
چیچک آچمیش مونا سیبتی نین بیتمه سینه
سولماسینا گتیریب چیخارتدی. جمیله نین فیکرینجه
دونیادا قادین قلبینی باشا دوشن کیشیلر یوخدور،
کیشیلر سادجه اؤزلرینی دوشونورلر. قادین کیشیلرده
یاخشی گله جک، کیشیلر ایسه قادینلاردا یاخشی
کئچمیش آختاریر. گۆرونور، جمیله صادیقا
یاخشی گله جک گۆره بیلمه دی. اونون
لافتید مونا سیبتی جمیله نین قلبینی
قیردی، سانکی قیصاص آلماق حیسیله بو
آددیمی آتدی و سادیغی دانیاارا
دیشیدی. بئله دئسک، پولو سئوگییه
دیشیدی.

فیرتینالی عشق داستانی.
دانیاار اثرین عصاس سوژت
خطینی تشکیل ائدن
اوبرازلاردان بیریدیر. او،
عئینی آیلدن ایدی
،یئتمیلیگین و
حیاتین هر سرت اوزونو
گۆرموشدو. بیر مودت سونرا قوهوملاری
طرفیندن اونودولموش، ائله بوردا مسکونلاشماغا
باشلامیشدی. حاقیندا سۆز-سؤحبت یاییلان بو جاوان
اوغلان تئز بیر زاماندا دا اونودولموشدو.
اونون آچیق-آشکار اولمایان سیماسیندا سانکی بیر
فیرتینا قوپور، سویوق کولکلر اسیردی. دانیاار دئینده
عاغیلا قپالی، جیدی، سرت، آدامایوووشماز، قارادینمز،
قاراقاباق، هامیدان قاچان، آزدانیشان بیر خاراكتتر گلیردی.
همیشه آیل اهلی ایله مسافه لی ایدی، فیکری عادت،
داغینیق اولوردو. اونون دالغین، کدرلی، خیالپرور گۆزلری،
بیتکین، یورغون و قمگین باخیشلاری اینسانین گۆزو

گئجیکمیش مکتوبو داها دوغروسو، گئجیکمیش
سئوگیسی ایدی، چونکی هر شئی اوچون آرتیق
صادیق گئجیکمیشدی و اونون بو حرکتی جمیله نی
اریندن قاچماغا اوندان اوزاقلاشماغا سؤوق ائتدی.

صادیق جمیله نی سئویردی می؟ سئویردیه ده
جمیله یه بونو حیس ائتدیرمک لازیم ایدی. ونون بونا
احتیاجی واردی. جمیله آلاها و ارینه صادیق اولماغا
چالیشیردی، عایلهسی نین ده ایسته دیگی بو ایدی،
لاکین جمیله بو حیاتدان سیخیلیدی، صادیقان قلبی
قیریلدی و او، تسلیینی دانیااردا تاپماغا چالیشدی.
هر شئی بیر اینسانی سئومکله باشلایار.

بلکه ده او سئویردی، بونا
باخمایارق قلبی
آرتیق قیریلیمیشدی و
دانیاارلا گئتدی، اونون
یانیندا خوشبختلیگینی
تاپدی، اوندان سئوگی قایغی
گۆردو و اونونلا یاشلانماغا قرار
وئردی.

موحاریبه اولماسایدی جمیله نین
طالعیی دیشردی می؟ سئون هئچ واخت
ترک ائتمز، هر حالدا اری نین وارلیغی بئله
اولسا اوندان سئوگی گۆرمه سه یئنه گئدردی،
اری نین سئوگیسینی اوزاقدان حیس ائتمک اونا
کیفایت ائدردی، او، اری نین یانیندا اولماغینی
دئیل، اونا سئوگیسینی وئرمگینی ایسته ییردی.
یانیندا اولدوغونو حیس ائتدیرمک یانیندا اولماقدان داها
اؤنملیدیر. موحاریبه نین بو آیریلیغین سبککاری اولماسی
یالنیز بیر بهانه اولایبیلر. ایلرله ارلری نین یوللارینی گۆزله
ین ناموسلو، عیصمتلی قادینلار وار. جمیله یئنه گئده
جکدی، اؤز سعادتت نین آرخاسینجا گئده جکدی، او
سانکی بونو الینده فئر گۆزله ییردی، عؤمور بویو بو عشقی
آختاریردی و آخیر کی او بو عشقینه قوووشدو. او آج دا
اولسا، سوسوز دا اولسا خوشبختلیگینی تاپیسا، آرتیق
اونون وار-دؤولته ذره قدر ده احتیاجی یوخدور. او
تنگه گلمیشدی، قلبینده کی بوشلوق اونون بوتون
وارلیغینا حاکیم کسلیلمیشدی و او سفیل حیاتا بئله

جمیلە نی آرتیق نە سعادییغین مکتوبو، " سئوگیسی " نە دە اۆزۈ مارقانلاندیریدی . بونون اوچون آرتیق گنج ایدی. طبیعت بۇیوک بیر عشقلە یارانیدیغینی عئینی طنطنە ایله دە محو اندر. دانییار ظاهرین کاسیب ایدی، لاکین اونون معنویاتی، زنگین عشقی، توکنمز سونسوز ایدی، بعضا اینسانلار حیاتیین کۆهنە قانونلاری نین امانسیرجاسینا پوزولماسی نین علیە ینە ایدیلر. اونلار جمیلە نین بو آددیمی ایله باریشا بیلیمیر، مئنتال دیرلرە ضید ساییردیلر. جمیلە نین بو حرکتی " رومانیتیک خیانت " ساییلیر.

جمیلە سترئوتیپلری آشا بیلدیمی؟ جمیلە نین معنوی حیاتی سفیل ایدی، اونون بو حرکتی یولوثریلمز حساب اولونا بیلر، آنجاق گنج قیز چوخ قیریلدی، سئوگی قارشیلیقلی حۆرمەت، قایغی، خوشبخت حیات اساسیندا یارانیر، اونون قارشیلیغین گۆرمە سە ن، آرتیق سئوگینە، حۆرمەتینە لاییق اولمایان اینسانلا عئینی دام آلتیندا یاشاماغا، بیر ائودە یاشلانماغا دیمز. جمیلە بونلاری درک اندیریدی و آرتیق او، اۆزۈنە حاق قازاندیرراق، خوشبختلیگی نین آرخاصینجا گئندی. صادق ایلك باشدا اونون خبرسیز گئیدیغینی بایاغی قارشیللاسا دا سونرادان دوشونجە لری نین یالنیش اولدوغونو باشا دوشدو.

دانییار جمیلە-صادیق مونسایبتلری نین بیتمە سیندە رول اوینادی می؟ جمیلە نین یاشی آز اولسا دا عاغلی باشیندا، دوشونجە لی بیر قیز ایدی، اونو هئچ کیم بو حرکتی ائلمە یە وادار اندە بیلمزدی. او آرتیق قرارینی وئرمیشدی. سادیغین اونا سونرادان مکتوب گۆندرمە سی نین بیر اۇنە می قالمامیشدی. اونا داها او مکتوبلار لازیم دئییلدی.

سئوگی اوچبوجاغی. دانییار جمیلە نی سئویردی ،بو اونون گیزی، عینادکار، یالواریش دولو باخیشلاریندان حیس اولونوردو، بلکه دە دوشونوردو کی، او، الچاتماز دیر و هئچ واخت جمیلە اونون اولماپاجاق، آما اۆزۈ دە بیلمە دن جمیلە نین یاتمیش روحونو اوایاتدی. دانییار قلبن وورغون آدم ایدی. اونون محبتی موقدس، بۇیوک محبت ایدی. بو سئوگینی او، ماهنیلاریندا گیزیلی ساخلامیش، اونونلا یاشامیشدی. لاقئید، داغینیق آدم بو نغمە لری اورکدن وورغونلوقلا سسلندیرە بیلمزدی. محاریبە دن یارالی قاییتیمیش بو آدم اینسانلاردان اوزاق دوروردو. اثرده

قارشیسیندا جانلانیردی. اوزدن ساکیت و فاغیر گۆرسە نیردی، یالنیزلیغی اۆزۈنە سیرداش سئچمیشدی. محاریبە نتیجە سیندە اینسانلیقدان، قلبیندن باشقا هر شئینی ایتیرمیشدی. سانکی تورپاق اونو قبول ائتمک ایستمیردی و او نفس آلیردی. جمیلە نین اونو لاغا قویماسی، اونا قارشى لاقئید داورانماسی دانییارى هئچ واخت اۆزۈندن چیخارمامیشدی. او، بوتون ایلهام وئریجی ماهنیلاری جمیلە اوچون اوخویوردو، اونون قلبیندە کی احتیراسی، وورغونلوقو، ایستکلە، آرزو ایله جوشوب-داشان، وجده گلن هیسلیرنی سانکی جمیلە اورتایا چیخارا بیلیمیشدی. جمیلە نین قورقلیغا چئوریلن قلبینە یئنی توخوملار سین دە او ایدی. دانییار یالنیز بیر آدمین وورغونو دئییلدی، سانکی قلبیندە داها بۇیوک حیسلر باش قالدیرمیشدی، طبیعتین، داغلارین، تورپاغین، قوشلارین، بیر سۆزلە حیاتیین وورغونو ایدی و بو دویغولار اونون زومزومە ائتدیگی ماهنیدا داها آیدین اۆزۈنۈ بوروزە وئیریدی ،ونو سانکی بوتون طبیعت-چایلار، یارپاقلار، داغلار-درە لر دینلە ییر و ایفاسیندان فیضاب اولوردو.

دانییارین کیسە نی آپارماق جسارتی گنج قیزدا حیسلر می اوایاتدی؟ جمیلە ایله قاینی نین قوردوغو بو تلە اوغورسوز اولدو و بو، جمیلە یە شوبهه سیز تاثیر گۆستردی. همیشه ایستئهزا دولو باخیشلاری ایله دانییارى تعقیب ائدن، اونو الە سالان، اۆز شیلتاقلیغیندان یئنه دە واز گئچمە ین جمیلە بئله بیر حادیثە ایله قارشیللاشاغینی تصورونە بئله گتیرمزدی. بو حادیثە دن سونرا ایضطیراب ایچیندە ایدی و ویجدان عذابى چکیردی. اونو ان چوخ اینجیدن دانییارین یارالی آیاغى ایله او یوکو داشیماسی یوخ، اونون قلبی نین یارالی اولماسی، جمیلە یە زبیلنن یالواریش، مرحمت، ایمداد دولو باخیشلاری ایدی. جمیلە حیس اولونوردو کی، سون واختلار آرتیق اوندان چکینیردی، جیگیتلرە سودا اویناماقدان بئله اوتانیر، دانییارین کسکین، قملی باخیشلارینی اۆز اوزریندە حیس اندە رک، گئری آددیم آتیردی. دانییار سانکی هم فرح، هم دە غوصە دولو باخیشلاری ایله نسه دئمک ایستە ییردی، گۆرونور، او دا سادتیینی گنج قیزدا گۆرموشدو. اونلار آختاردیقلاری سئوگینی، خوشبختلیگی بیر-بیرلیندە تاپمیشدیلار.

اوپورومون دىيىندە كى گۇزلىيە آلدانىب اۇزونو اونون قوجاغىنا آتير، همين گۇزلىك دە اونون اۇلومونه بايس اولور. بيرىنچى منظره سئوينچ حيسيدير، ايكىنچى ايسه قورخو. ديگرى ايسه خوشبختليگين گۇرونمه يهن دهشتلى طرفى. اينسان اوچورومدان اوزاقلاشماق ايسته ديكجه، اونا ياخينلاشير، الده انده بيلمه ديگى شئيرين آرخاسينجا قاچير، اونا دوغرو جان آتير، دايم هسرتىنى چكىر. اوچوروم آدلانديرديغيميز مفهوم اصلينده اينسان قلى نين درينليكليريدير، هر بير اينسانين قلى اونون اوچورومودور. اينسان، خصوصيله ده قاديانلار دايم حيسلرى نين، دوغولارى نين اسيريدير. قلبده اگر نيفرت مسكن ساليبسا، محبت مغلوب اولور، اينسان هر كسدن و هر شئيدن قاچير، تنهالاشير، سوندا بو حياتدان اوز دۇنديرير.

گلين-قايىنانا موناسيىتلىرى. موعاصير دۇور اوچون بو ايكي عاييله قادى نين موناسيىتلىرى ضيديتلى اولسا دا، اثرده بو حالين تام عكسيله قارشىلاشيريقي. بونون دا سببى ماراقليدير. گۇره سن، جميله كيمي گلينلرين سايب آزاليب، يوخسا آنالار بئله گليني قبول ائتمك ايستميرلر، يا دا بئله قايىنانالار آزلىق تشكىل ائدير، بلكه ده جمعيت قبول ائتمير... كيچيك آنا آدلانديريلان قهرمان آنا اوبرازى اۇز موئبت كئيفيتلريله ياددا قالير: خيرخواه، اوزويولا، فاغير، چاليشقان، زحمتكئش، حۇرمتلى، اينصافلى، عاغيللى، تجروبه لى، مئهرىبان ائو صاحيبه سى... آنانين سرتليگى و اۇجوشكئليگى يوخ ايدى، لاكين اونون آغير، توند، عادت-عنعنه يه باغلى خاصيتى ده واردى. گليني جميله نى چوخ سئويدى، اونون شيلتاق حركتلىرينه فيكير وئرمير، ياشا دولانندان سونرا دوزله جگينه اوميد ائدردى، اونون قلى نين گيزلى هيسلريندن هامى خبرسيز ايدى، اونا نه قايىنانا، نه زنگين ائو، شرايت، نه ده قوروجا بير ار لازيم ايدى. اونا ان چوخ تاثير ائدن گليني نين ائودن واختسيز گئديشى اولدو.

قايىناناسى نين و يا ديگر عاييله عوضولرى نين جىدى موناسيىتى جميله اوچون نيبسه ديشردى مى؟ اگر قايىناناسى چوخ سرت اولسا ايدى، دئيرديلر كى، قايىنانانان بئزيب گئتدى، آما قايىناناسى ان آزيندان اونو يولونا قويسا، گلينه گلين اولدوغون حيس ائلتديرسه ايدى،

گۇرونور، گئستاپ سووت رژيمينه قارشى دا كسكين اعترىاض موتبولرى وار.

موحاربييه نين حاكيم كسيلمىسى و دهشتى دانىيارين گئيميندن، فيزيكى قوصوروندان-آخساماسيندان، سويوق داورانيشيندان، سوسقونلوغوندان حيس اولونوردو، لاكين ان ياخشى مصلحتچى زاماندير.

زامان كئچديكجه اينسان ياشاديقلارى مشققتلىرى، آغريلارى، آجيلارى، بارالارنى اونودور، بعضا ده ياشادىغى تراومانين، عذابين قارشىسیندا عاجيز قالير و تسليم اولور. بلكه ده بونا گۇره اينسان اۇز دوغولاريندا گيزله نير، قارانلىق طرفلرينى گؤستمير، هئچ كس بو اينسانى آنلامير، اينسان بلكه ده اونو باشا دوشن بيرى نين اولماماسىنى بيلديگى اوچون اۇز داخيلى عالمينه چكىلير و اطراف عالمدين تجريد اولور.

قادين نه ايسته بير؟ عاييله حياتى قايعيدير، اۇزو اوچون دئيل ده باشقاسى اوچون ياشاماقدير، حيات دا بو زامان معنالى كئچير، اۇزو اوچون ياشايندا ايسه اۇلوم قورخوسو اونو بوتون آغوشونا آلير. عاييله قورماق آساندير، لاكين اونو الده ساخلاماق، داغيتماماق، قوروماق چتيدير. عاييله قالا كيميدير، اورا گيرمك ايسته ين چوخدور، موحافظه ه گوجلولا، او قالانى هئچ كس داغيدا، اورا گيره بيلمز. اينسان ايلك نؤوبه ده قالانى اۇزو موحافظه ائتمه ليدير، اۇزو داغيتماماليدير، يالانى، خيانتى، گونوسيزليگى، سئوگيسيزليگى اورا بوراخماماليدير، يوخسا قالا تتز اوچولار. جميله ده موحافظه ه انده بيلمه دى، چونكى قيلينجى يوخ ايدى، قوروماغا هئچ نه يوخ ايدى. صادق اوردودا موباريزه آپاردى، اۇز قالاسىنى موحافظه انده بيلمه دى، نه اۇزو قيلينج اولدو، نه ده جميله يه قيلينج وئردى. اۇزو بونا شرايت ياراتدى، اۇز جسارتسيزليگى نين، قطعيتسيزليگى نين قوربانى اولدو. اينسان آلاه اوچون، قلب اوچون ياشاماليدير. قلى ياراديب كى، اينسان سئوسين، سئوگيسيز اينسان هئچنه دير، سئوگى اولماياندا، اونون يئرئنى نيفرت آلير. اينسان ايلك اؤنجه آلاهينى، سونرا ايسه بنده لرئنى سئومه ليدير. فيرتينا زامانى وجده گلن اوكتان، گؤيده گورولدايان شيمشك كيمي ايفاده لر اثرلرده ائستئتئك اووقات يارادير. اينسان بعضا گوللو-چيچكللى، باغلى-باغاتلى چمنليگى سئير ائدر، بعضا اوچورومدان دره نين ديبينه باخار، ائله اولور كى،

نین اؤنونه سریر. جمیله دوغوردان دا حئیرت دوغوردو، گوج-قوووه اینام وئردی، جسارت یاراتدی، مقصده چاتماین، ایستکلره قوووشماغین، بو قارانلیق زیندانان خیلاص اولماغین هئچ واخت گئج اولمادیغینی، آرزولادیغیمیز حیاتی یاشاماق اوچون کیمسه نین انگل یارادا بیلیمه جگینی ایثبات ائتدی. اینسانلارین بیر قیسمی حیاتینا ساریلان قیریلماز زنجیرلردن قورتولوب خوشبختلییه قوووشماغی گونون خیاللارینی قورور. " باشقالاری نه دئیر " دوشونجه سی، محاکیمه سی، تنه سی، اوجوز و بولانیق فیکیرلری ایله یاشایان زامان ایسه آرتیق بوتون آرزولارینی، ایستکلرینی باسدیریر، خیاللارینی اولدورور، پوچ ائدیر، اؤز جسارتینی ایتیریر و بو ایتکی نین قوربانلی اولور. بو دوشونجه لردن، قارانلیق فیکیرلردن آزاد اولان، اؤز آرزو و مقصدلری نین آرخاسینجا گئدن جمیله کیمیلری نین عزمکارلیغی، موباریزه سی دانییار کیمیلری نین زنگین، معنویاتلی اولمالاری، اینام و اومیدلری نین آشیب-داشماسی، نهایت بو ایکی گنجین ایستکلری نین قوووشماسی اینسانلاری موتیواسییا ائدیر، روحلاندیریر، آزاد قوش کیمی قانادلاندیریر . مسافه لر بئله اوزاق اولسا، دوغالارلا گؤروشن قیبلر واردیر.

سیدین مومکمل رسم اثری. یازیچی بو سئوگی حکایه سینى سیدین دیلیندن وئریر. جمیله نی سئون اونو قیسقانتان اونا صاحبیلتن یئنییئتمه قاینی بورادا دیقت چکیر. بو اوبراز یازیچی نین پرتوتیپیدیر. او، دایم دوغما اولمایان قارداشی آروادینی قوروماغا چالیشیر، حتّی بونا گوجو یئتمه یهنده آجیقلائیردی. بلکه ده او، عئینی قاندان اولان دوغما قارداشی اولسا ایدی، بئله ائتمزدی. جمیله قاینی نین اونا قارشى بیلدیردیگی ایرادینی اؤنمسمیر، حتّی اینجیگیردی. هر حالدا جمیله اؤزو نیی نئجه انده بیله جگی بیر قادین اولدوغونو دوشونوردو و اونا گؤره ده آزیاشلی قاینی نین ائتدیگی حرکتلرینه آجیغی گلیر، چوخ واخت ایرونیا ایله گولور، بعضا گولمکدن ده اؤزونو گوجلّه ساخلائیردی. اثرده دیقت چکن مقاملاردان بیرى ده بو سیرلی محبت باشلایان آندان اعتیبارن عادى کارانداشلا بونلاری تصویر ائدن سیدین رساملیغیدیر. او، گله جکده رسام اولور و شاهیدی اولدوغو بو سئوگینی بویالارلا تصویر ائدیر، سانکی او شکيله باخاندا جمیله ایله دانییارین

گلین اؤزو ایله حسابلاشاردی. قاینانا ایسه ایسته بیردی کی جمیله اؤزو بونو ائتسین.

" گلین دوشدوبو اوجاقدا گلیندیر " دئییلر. او گلین کی اؤزونو نئجه آپارماق قایداسینی بیلمه دی، بونون سونو اولماز. ان آزیندان او بونو درک ائتمه لی ایدی، داورانیشلارینی نیظاما سالمالی ایدی، قایناناسی نه قدر اونا سرت داوانسا دا اونون اؤزونون عاغلی باشیندا اولمالیدیر، اؤزو گلین اولدوغون درک ائتمه لیدیر.

گئری دؤنوش اولدومو؟ سئوگی نین تمه لینی " جمیله " ایله قویان محض آیتماتوو اولدو. اثرین عشق قهرمانلاری نین سونراکی طالعی اوخوجلارا معلوم اولماسا دا آیتماتوو قئید ائدیر کی، اونلار آرتیق چوخ خوشبختدیرلر و لاییق اولدوقلاری محبتله یاشاییرلار. البتته گومان اولونور کی، جمیله حیاتیان آنلامینی درک ائتمیش و آرزولارینا چاتمیشدیر، گئری دؤنوشون اولماسی مومکون دئییلدی. اونو کیمین، نیین خوشبخت انده جگینی، کیلیدلنمیش اورگی نین قیفیلینی کیمده و هارادا اولدوغونو تاپدی، کوت بئینلی، داشلاشمیش فیکیرلرین اسیری اولان، دوشونمک باجاریغینی تامامیله ایتیرمیش اینسانلارین سؤزلرینی اؤنمسمه دی. او، جاماعاتین کاسیب، فیزیکی قوصورلو دانییارى تنقید ائتمه لری نین بئله فرقینده دئییلدی. هئچ کس دانییارین داخلیلی زنگینلیگیندن آگاه دئییلدی. ماراقلیدیر کی، بئله بیر جیدی آیل موحیطینده جمیله نین جیگیتلرله ظرافاتایان مونساییتی، اؤزونو بعضا یاشینا اویغون اولمایان طرزده آپارماسی دئییل ده اؤز سادتی نین آرخاسینجا قاجماسی داها چوخ آیلین زورونا گئدیر، داها چوخ ایستتهزا و نیفرتله قارشیلانیردی.

جمیله نین گوناھی نه ایدی؟ صاف، پاک هیسلری قلیبنده یاشاتماسی؟ بونا گؤره می اونو مذمت ائدیردیلر؟ جسارتیله یاشایا بیلمه یهن عسارتیله اؤلر. یازیچی اوچون ان بؤیوک مؤوزو اینساندیر و او، بشر اؤولادی نین دوشونجه لرینی، ایستکلرینی، خوشبختلیگینی، سئوینجینی سعادتینی هر شئیدن اوستون حساب ائدیردی. آیتماتوو اینسانلاری تقصیرلندیرمیر، محاکیمه ائتمیردی. جمعیت باسقیسینی، موحافیظه کارلیغینی، شابلون دوشونجه لرینی سوبوت ائتمه یه چالیشیر و اینساندان قات-قات آشای سویییه ده اولدوغونو گؤزلری

اینسانلارا بو گنڊیشی ایله بؤیوک ایز قویان " بومبا " آتیر.

تصادوف آلاهیین گیزیلی تخلصودور. بلی، قیسمت ده، طالع ده، آلین یازیسی دا، قضا دا، قدر ده آلاهیین موختلیف آدلاریدیر. الله هر کسه بیر فورصت وئریر و اینسانین اونو دیرلندیرمگینی ایسته ییر. بعضا بیز قارشیلادیدیمیز فورصتلی دیرلندیریر، ایمتاحاندان اوزواغ چیخیریق، بعضا ده اونون بیزیم اوچون مصلحت بیلدیگی تسادوفلره، قیسمته راضی اولور، موطیعلیکله بویون آیریک، ائله اولور کی، تأسوفله نیریک، ائله ده اولور کی، سئوینیریک. طالع ده سؤزون اسل معناسیندا جمیله نین اوزونه گولور و ستانسییایا تاخیل داشییاراق، دانییارا تانیس اولور. دانییارین دانیشیغیندان آرتیق اونون حیات، سئوگی -هر شئی حاقیندا فرقلی دوشونجه لری صاحب اولماسی نین شاهیدی اولوروق و گنج اوغلان دوشونجه لرینی چوخ واخت دیله گنیریم، خصوصیه ده فلاکتلی محاریبه حاقدا دانیشماغا اورک ائلمیر، یالنیز قلبی نین قاپیلاری نین جمیله یه آچیر.

چینگیز آیتماوون " جمیله " اثری صیرف رئاللیغینا گؤره فرقله نیر و معنوی کوللیزییالارین اینسان حیاتیندا رولونو گؤستریمیشدیر، قادین عادت-عنعنه یه باغلی اولسا دا اؤز فیکیرلرینی اورتایا قویماقدان دا چکینمیر، سرت رژیومه قارشى چیخیر. جمیله نین یاشادیغی محیطده قانون-قایدایا حکم سورور و یاشاییش دا سیخچیدیر، گنج قیز دا بو محیطدن قویماق، قورتولماق ایسته ییر، ینی اصلینده کئچمیشدن. اونا سئوگی آنلاییشی یاددیر، ایدنال سئوگی آختاریر. یازیچی قادى نین فردى خصوصیتلرینی، انتنیک-میلیللى پسیخولوگیاسینی راحت شکیلده اورتایا قویور. آیتماوو ینی تیپلی اینسان اوبرازی نین فورمالاشماسی و تشککولونده بؤیوک رول اوینامیشدیر. ایلک اولاراق، اثرلرینده سووئت رژیمنه قارشى چیخیمیش، محاریبه نین تورتدیگی فسادلاری آچیق-آیدین تصویر ائدیر. او، اوبرازلارین معنوی عالمی نین زنگینلیگینی، رنگارنگلیگینی طبیعی شکیلده اوخوجویا تقدیم ائدیر، اثرلرینده، کرئدوسوندا بشرلیکله میلیلیک وحدت تشکیل ائدیر، هارمونیا اوزره تارازلاشیر، قهرمانلارین سیماسیندا مثبت، درین اینسانی کیفیتلر تظاهور ائدیر.

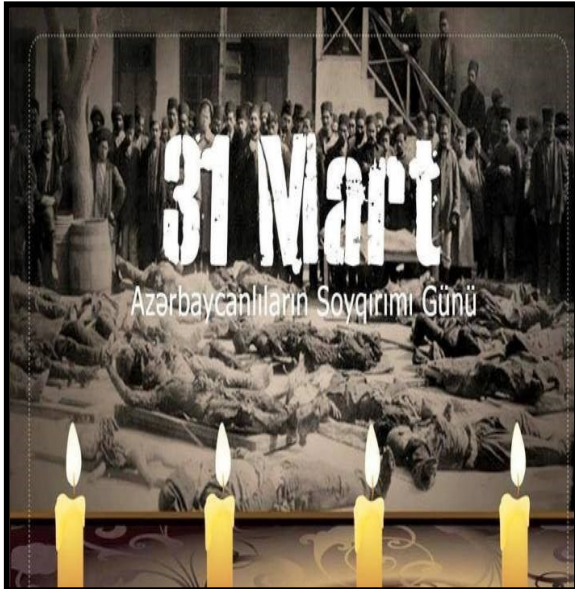
فیزیوقنومیکاسی دئییل، داخیلی عالمی داخیلی دونیاسی آچیق-آشکار گؤرونور. او، اولارین قیسا زاماندا شاهیدی اولدوغو خوشبختلیگینی رسم اثریله ابدیلشدیریر و موناسیبتلرینی دستکله ییر.

اثرین ایدئیاسی. پوزولماسی یالنیش قایدا-قانونون هر شئیدن یوکسکده دوران محبتدن آشاغی اولماسی. یازیچی نین دا اصل قلبه سی بو ایدی- سئوگینی هر شئین فؤوقونده وئریمک و موقدسلشدیریمک.

اثری اوخویاندا سانکی فیلم ایزله ییرسن و هر شئی سه نین گؤزلری نین قارشیسیندا جانلانیر. بو جور اثرلر اکراندا یایمیلاناراق، داها چوخ اوغور قازانیر. اولاردان بیری ده " جمیله " دیر. اثرین سووئت خطی اساسیندا فیلم ده چکلمیشدیر. مؤلیف اؤز یوردونون-تالاس وادیسى نین تاریخینه، مدنیتینه، کولتورونه، عادت-عنعنه لرینه توخونور، وادی نین داغلاری، یابلاقلاری، چاپلاری آیدین شکیلده تصویر اولونور. حتى بعضا اؤزونو بیر اوبراز کیمی ده گؤرورسن. اثرده آیتماوو دونموش جمعیتی دونموش سولار کیمی " اریتمه یه " چالیشیر. محاریبه نین سیموولیکاسی اثرده دانییاردیر. اونون آلدیغی فیزیکی و معنوی تراومالار، ضربه لر و چکدیگی ایضطیرابلار بونون باریز نومونه سیدیر. قلبی ده اؤزو ده یارالی اولان دانییاری دا بو سئوگی دییشیر. هر کسه قارشى مسافه لی اولسا دا جمیله ایله آراسیندا کؤرپو قورور. ایرونیا ایله باشلانیر و عشقله داعوام ائدیر. اونون بدبخت اولاجاغینی دوشونن جاماعات اونون اسل خوشبختلیگیندن خبرسیز ایدیلر. اولار ایسه هئچ نه یه باخمادیلار و ال-اله وئررک، هر شئی آرخادا قویوب گئتدیلر. اولارین خوشبخت اولاجاقلاریندان سید امین ایدی، اونا گؤره ده او نه قینییر، نه ده نیگاران قالیردی. آیتماوو اوچون اینسانین اوغورو، حیاتدا الهه ائدیگی قازانچ اینسانین خوشبختلیگیدیر، اونون گئرچکلشن آرزولاری، خیاللاریدیر. جمیله ده سؤزون اصل معناسیندا تعجبولندیریر، جسارت وئریر، گوج-قوووه یارادیر، بویوندوروقدان چیخماغین هئچ واخت گنج اولمادیغینی، یاشاماق ایسته دیگین حیاتی یاشاماق اوچون هئچ کسین مانعه توره ده بیلیمه جگینی سوپوت ائدیر، گله جک نسیللره ده باریز نومونه اولور. اونو قینایان ساختا، جاهیل

٣١. مارت ١٩١٨-جی ایل آذربایجانلیلارین سویقیریمی

31. mart 1918-ci il azərbaycanlıların soyqırımı

آخیرلاریندا یارادیلیمیش "داشناکسوتیون" پارتیاسی اولوب. بو ایدئیانین گئرجکلشدیریلمه سینده ائرمنی لرین دونیانین هر یئرینده تۇرتدیک لری کوتلوی قیرغین لار، قتل عام لار، تئررور آکت لاری، سویقیریم لار، سویغونچولوق لار، غارت لر و سایر حیاتا کئچیریب لر.

خصوصیله قئید ائتمک لازیم دیر کی، عموم میلی لیدئر حیدر علیئوین ١٩٩٨-جی ایل مارتین ٢٦-دا "آذربایجان لری لارین سویقیریمی" حاقیندا وئردیگی فرمانینین^١ ائرمنی لرین جینایتکار و تئررور عمل لری نین بئین الخالق تشکیلات لارا و دنیا ایجتیمایتینه چاتدیریلماسی باخیمین دان چوخ بؤیوک تاریخی، سیاسی و حقوقی رولو اولموش دور .

آذربایجان رئیسوبلیکاسینین پرتزیدنتی ح. علیئوین ٢٦ مارت ١٩٩٨-جی ایل ٦٩٠ نمره لی "آذربایجان لری لارین سویقیریمی" حاقدا وئردیگی فرماندا دئییلیر: "ایروان، ناخچیوان و قاراباغ

Dr., Doç. Sübhan Talıblı

دوکتور، دوچنت سبحان طالیبلی

چئویرن : علی محمد نیا

گیریش

دونیا تاریخینده ١٩١٨-جی ایله قدر "دؤولتی" اولمایان های لار (ائرمنی لر) چار روسیاسینین، رئگيونال و بین الخالق گوج لرین هر طرفلی دسته یی ایله تاریخی آذربایجان تورپاق لاریندا ائرمنیستان جمهوریسینی یاراتدی لار.

بؤیوک دؤولتلر عثمانلی ایمپریاسینا و تورکیه رئیسوبلیکاسینا قارشى "ائرمنی کارتى" ندان مھارتله ایستیفاده ائدیبلر. بوتون تاریخی فاکت لار، منبع لر، سندلر، تاریخی دینی-معنوی آبیده لر ثبوت ائدیر کی، قاراباغ آذربایجان اراضی سی اولوب. ائرمنی لرین جنوبی قافقازدا، او جمله دن ده قاراباغ اراضی سینده مسکونلاشدیریلماسی روسیایین حاضیرلادیگی ایستراتژی پلانا او یغون اولاراق ١٩-جو عصرین اول لرین دن باشلانیب. هله بیرنجی پیوترون دؤورونده ائرمنی لرین جنوبی قافقازا کؤچورولمه سی حاقیندا پلان حاضرلانسدا، او واخت بونو تام رئاللاشدیرماق مومکون اولمامیش دیر. بو پلانین رئاللاشدیریلماسی اوچون الوئریشلی شرایط ١٩-جو عصرین اول لرینده میدانا گلیمیشدی.

"دیزدن دیزه بؤیوک ائرمنیستان" و یا "قارا دیزدن خزر دیزینه کیمی بؤیوک ائرمنیستان" یارادیلماسی کیمی اساس سیز ادعالاری میفیک دؤولتی یاراتماق مقصدی ایله، ایلك نؤوبه ده، تورک و موسلمان خالق لارینین محوینه یؤنلدیلیمیش "ائرمنی لیک" ایدئیاسینی یایان هله ١٩-جو عصرین

¹ Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin "Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında" fərmanı. Azərbaycan qəzeti, 26 mart 1998-ci il. <http://anl.az/soyqirim/pdf/ferman-26.03.1998.pdf>

بولشئويك بايراغى آلتيندا رئاللاشديرماغا نايىل اولدولار. ۱۹۱۸-جى ايلين مارت آييندان اعتباراً عكس اينقلابچى عنصرلرله مبارزه شعارى آلتيندا باكى كوموناسى طرفيندن عموماً باكى قوبئنياسيني آذربايجانلى لاردان تميزله مك مقصدى گودن منفور پلان حياتا كئچيريلمه يه باشلاندى.

همين گون لرده ائرمنى لرين تورتديكلرى جينايترلر آذربايجان خالقينين يادداشينا ابدى حك اولونموش دور. مين لرله دينج آذربايجانلى اهالى يالنيز ميللى منسوبيتينه گؤره محو ائديلميش دير. ائرمنى لر ائولره اود وورموش، اينسان لارى ديرى-ديرى يانديرميش لار. ميللى معمارلىق اينجى لرينى، مکتبلرى، خسته خانالارى، مسجد و ديگر عابده لرى داغيتميش، باكينين بؤيوك بير حيسه سيني خارابالغا چئويرميش لر. آذربايجانلى لارين سويقيريمى باكى، شاماخى، قوبا قضا لاريندا، قازاباغدا، زنگه زوردا، ناخچيواندا، لنكراندا و آذربايجانين باشقا بؤلگه لرينده خصوصى قدارلىق لارلا حياتا كئچيريلميش دير. بو اراضى لرده دينج اهالى کوتلوى صورتده قتله يئتيريلميش، كندلر يانديريلميش، ميللى مدنيت عابده لرى داغيديليب محو ائديلميش دير.

آذربايجان خالق جومهوريتى يارانديقدان سونرا ۱۹۱۸-جى ايلين مارت حادثه لرينه خصوصى دقت يئتيريلميش دير. ناظرلر شوراسى ۱۹۱۸-جى ايل ايولون ۱۵-ده بو فاجعه نين تدقيقى مقصدى ايله فؤوق العاده ايستينتاق كوميسسياسينين ياراديلماسى حاقيندا قرار قبول ائتدى. كوميسيا مارت سويقيريميني، ايلكين مرحله ده شاماخى داكى وحشى ليكلرى، ايروان قوبئنياسى اراضى سينده ائرمنى لرين تورتديكلرى آغير جينايترلر آراشديردى. دونيا ايجماعيتينه بو حقيقت لرى چات ديرماق اوچون خاريجى ايشلر ناظرليگى نزدينده خصوصى قوروم ياراديلدى. ۱۹۱۹ و ۱۹۲۰-جى ايلين مارت آيينين ۳۱-ى ايكي دفعه آذربايجان خالق جومهوريتى طرفيندن عوم ميللى ماتم گونو كيمي

خان ليق لارينين اراضى لرينده مسكونلاش ديريلان ائرمنى لر اورادا ياشايان آذربايجانلى لارلا مقاييسه ده آزلىق تشكيل ائتمه لرينه باخما يارق اؤز هاوادارلارينين حمايه سى آلتيندا «ئرمنى ويلايىتى» آدلان ديريلان اينظيبتا بؤلگونون ياراديلماسينا نايىل اولدولار. بئله صنعى اراضى بؤلگوسو ايله، اصلينده، آذربايجانلى لارين اؤز تورپاق لاريندان قوولماسى و محو ائديلمه سى سياستى نين بونؤوره سى قويولدو. «بؤيوك ائرمنىستان» ايدئيالارى تبليغ اولونماغا باشلاندى. بو اويدورما دؤولتين آذربايجان تورپاق لاريندا ياراديلماسينا «برائت قازان ديرماق مقصدى ايله» ائرمنى خالقينين تاريخى نين ساختالاشديريلماسينا يۇنلميش گئنيش ميقياسلى پروگرام لار رئاللاشديريلدى. آذربايجانين و عموماً قافقازين تاريخى نين تحريف اولونماسى همين پروگرام لارين موهوم تركيب حيسه سيني تشكيل ائديردى. «بؤيوك ائرمنىستان» ياراتماق خولياسيندان روح لانان ائرمنى غصبكارلارى ۱۹۰۵—۱۹۰۷-جى ايلرده آذربايجانلى لارا قارشى آچيق شكيلده گئنيش ميقياسلى قانلى آكسيالار حياتا كئچيريدى. ائرمنى لرين باكى دان باشلانان وحشى ليكلرى آذربايجانى و اينديكى ائرمنىستان اراضى سينده كى آذربايجان كندلرينى احاته ائتدى. يوزلرله ياشاييش منطقه سى داغيديليب يئرله يئكسان ائيدلىدى، مين لرله آذربايجانلى وحشيجه سينه قتله يئتيريلدى.

بو حادثه لرين تشكيلاتچى لارى مسئله نين ماهيتى نين آچيلماسينا، اونا دوزگون حقوقى-سياسى قيمت وئريلمه سينه مانع چى ليك تۇره ده رك آذربايجانلى لارين منفى اوبرازينى ياراتميش، اؤزلى نين اوانتوريست تورپاق ادعالاريني پرده ليميش لر.

بيرينجى دونيا محاربه سى، روسيادا باش وئرميش ۱۹۱۷-جى ايل فنورال و اوكتيابر چئوريليش لريندن مهارتله ايستيفاده ائدن ائرمنى لر اؤز ادعالاريني

چاتدیریلماسی اوچون بیر سیرا تدبیرلر گؤرموش دور. لاکین خالق جومهوریتی نین سقوطن دان سونرا بو پروسس دایاندیریلیمیش، باش وئرن لری سونا قدر تحقیق ائدیلمه سی نین و اونا مووافق سیاسی-حقوقی قیمت وئریلمه سی نین قارشی س

ی آیینمیش دیر. یالنیز ۸۰ ایل سونرا - ۱۹۹۸- جی ایل مارتین ۲۶- دا عموم میلی لیدئر حیدر علیئوین ایضالادیغی "آذربایجان لی لارین سویقیریمی حاقیندا" آذربایجان رئیسولیکاسی پرتزیدنتی نین فرمانیندا همین دهشتلی حادثه لره آدئکوات سیاسی قیمت وئریلمیش و ۳۱ مارت "آذربایجان لی لارین سویقیریمی گونو" اعلان ائدیلمیش دیر. اؤتن ۲۰ ایل عرضینده آپاریلیمیش آراشدیرمالار سایه سینده چوخلو سایدا یئنی فاکت لار و سندلر توپلانمیش، قوبا شهرینده کوتلوی مزارلیق آشکار اولونموش دور. اوزه چیخمیش تاریخی فاکت لار ۱۹۱۸- جی ایلین مارت- آپرئل آی لاریندا و سونراکی دؤورلرده ائرمنی میللت چی لری نین حیاتا کئچیردیک لری قان لی آکسیالارین جغرافیاسینین داها گئنیش و فاجعه قوربان لارینین سایینین قات-قات چوخ اولدوغونو ثبوت ائتمیش دیر.

۱۹۰۵-۱۹۰۶- جی ایل لر ائرمنی-موسلمان ایغیشاش لاری نتیجه سینده ایروان و یئلیز اوئتپول (گنجه) قوبئر نیالاری اراضی سینده ۲۰۰- دن آرتیق آذربایجان لی یاشاییش منطقه سی ویران ائدیلب، اهالی سی ائتنیک تمیزلنمه یه و کوتلوی قیرغین لارا معروض قالیب.

آذربایجان لی لارین سویقیریم لاری حاقیندا آذربایجان حکومتی شامخی قضالارینین دفتر خاناسی (آذربایجان رئیسولیکاسی دؤولت آرخیوی)، آذربایجان خالق جومهوریتی حکومتی نین یانیندا فوق العاده تحقیقات کومسسایاسینین سندلری، آذربایجان رئیسولیکاسی پرتزیدنتی نین ایشرل ایداره سی سیاسی سندلر آرخیوی، آذربایجان خالق جومهوریتی نین داخلی لی ایشرل ناظرلیگی، آذربایجان

قئید ائدیلمیش دیر. اصلینده بو، آذربایجان لی لارا قارشی یورودولن سویقیریمی و بیر عصر دن آرتیق داوام ائدن تورپاق لاری میزین ایشغالی پروسس لرینه تاریخده ایلك دفعه سیاسی قیمت وئرمک جهدی ایدی."

۲۹ مارت ۲۰۰۸- جی ایل تاریخینده آذربایجان رئیسولیکاسینین پرتزیدنتی ایلهام علیئوین ۱۹۱۸- جی ایل آذربایجان لی لارین سویقیریمین ۱۰۰ ایلیگی حاقیندا سرانجامیندا دئییلیر: "ائرمنی میللت چی لری تاریخین موختلیف مرحله لرینده میفیک "بؤیوک ائرمنیستان" ایدنیاسینی گئچکلش دیرمک مقصدیله سویداش لاری میزا قارشی ائتنیک تمیزلمه، دئپورتاسیا و سویقیریم لاری حیاتا کئچیریمیش لر. آذربایجان خالقینین باشینا گتیریلن ان دهشتلی فاجعه لر دن بیری ده ۱۰۰ ایل بون دان اول - ۱۹۱۸- جی ایلین مارت- آپرئل آی لاریندا باکی سووئتی نین مانداتی آلتیندا فعالیت گؤسترن داشناک- بولشئویک سلاح لی دسته لری طرفین دن خصوصی قددارلیقلا توردیلیمیش کوتلوی قیرغین لار دیر. همین گون لرده باکی شهرینده، هابئله باکی قوبئر نیاسینا داخل اولان دیگر شهر و قضالاردا اون مین لرله دینج ساکین محض ائتنیک و دینی منسوبیتینه گوره قتله یئتیریلیمیش، یاشاییش منطقه لری داغیدیلیمیش، مدنیت آبدهلری، مسجد و قبیرستان لری یئرله- یئکسان ائدیلمیش دیر. سونراکی دؤورلرده داها دا آزیغینلاشان ائرمنی میللت چی لری غیری- اینسانی عمل لرینی داوام ائتدیریمیش، قاراباغ، زنگه زور، ناخچیوان، شیروان، ایروان و دیگر بؤلگه لرده کوتلوی قتل لر، تالان لار و ائتنیک تمیزلمه لر حیاتا کئچیریمیش لر. آذربایجان خالق جومهوریتی نین حکومتی ائرمنی لری تورتدیک لری آغیر جینایت لرین آراشدیریلماسی اوچون فوق العاده ایستینتاق کومیسسیاسی یاراتیمیش، کومیسسیانین اوزه چیخاردیغی حقیقت لرین خالقین یادداشیندا حفظ ائدیلمه سی و دنیا ایجتیمایتینه

العاده تحقیقات کومیسسیاسی اولجه آذربایجان خالق جومهوریتی حکومتی نین خارجی ایشلر، سونرا ایسه عدلیه ناظرلیکلری یانیندا ۱۹۱۸-جی ایل ایولون ۱۵-دن ۱۹۲۰-جی ایلین آپرئلینه قدر رسمی تحقیقات اورقانی فعالیت گؤستریب. اساس مقصدی اثرمنی داشناکلارین آذربایجانلی لارین حیاتینا و اونلارین املاکینا قارشی جینایتلرینی تحقیق ائتمک اوچون یارادیلیب. فوق العاده تحقیقات کومیسسیاسی نین صدری علی اکبر بی خاص محمدووون (1870-1925) تاپشیریغی اساسیندا، کومیسسیاسینین عضوو میرزه جاواد آخوندزاده فوتوقراف لیتوینووون کمکی ایله باکیدا اثرمنی لر طرفین دن داغیدیلیمیش و یاندریلیمیش بینالارین شکلینی چکمیشدیر. باکیدا آذربایجانلی لارین سویقیریمی زامانی تخمیناً حسابلامالارا گؤره، ۱۵-۲۰ مین آذربایجانلی قتل عام ائدیلب^۲.

بوندان باشقا داشناک بیرلشمه لرلی همین گونلرده "کاسپی" مطبعه سینی، "آچیق سؤز" قزتی نین رئاکسیاسینی، "ایسماعیلیه" بیناسینی

^۲ Abışov V. Bakıda Azərbaycan xalqına qarşı 1918-ci il mart soyqırımı. Bakı:Elm”, 2017, 220 s.

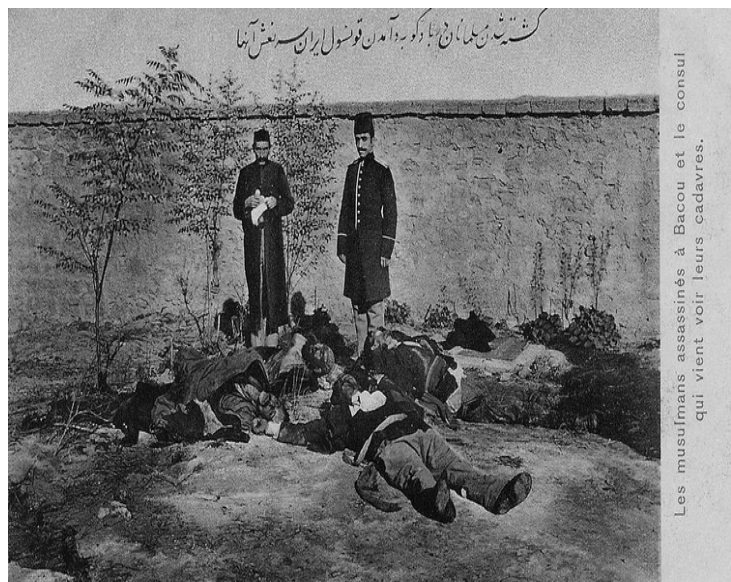
خالق جومهوریتی نین عدلیه ناظرلیگی، آذربایجان خالق جومهوریتی نین خارجی ایشلر ناظرلیگی، آذربایجان رئیسپولیکاسی دؤولت تهلوکه سیزلیگی خیدمتی نین، دؤولت تهلوکه سیزلیک خدمتی

آرخیوی

,DTX arxiv: арх.дело № 65, т.12. (2-6, 7-11, 12-17, 20-26, 27-28, 29-30, 39-41, DTX arxiv: арх.дело №65, т.5, (с.395), DTX arxiv: литературное дело 164 (10-12, 16-36, 75-77, 78-83, 84,89-92, 93-97, 108-306, 307-311,319-324,354-55) - 1-ci hissə, DTX arxiv: литературное дело 164 (10-12, 16-36, 75-77, 78-83, 84,89-92, 93-97, 108-306, 307-311,319-324,354-55)- 2-ci hissə, DTX arxiv: ПС-75 (41,47, 48,69-78,99), DTX arxiv: ПС-20795, т. 21, (224-235), DTX arxiv: ПФ № 853 (91-94), DTX arxiv: ПФ 787 (67-70, 83-95), DTX arxiv: ПФ-787 (1-34,,58-63,73-82,92-96), DTX arxiv: ПФ-787-4,(6,7,13,17,18,19,21,25), DTX arxiv: ПФ-787-4(20-22), DTX arxiv: ПФ-861 (7-11), DTX arxiv: список №1, с.3, список№2, с.3

و سایر архیو ماتریاللاریندا دا معلوماتلار اؤز عکسینی تاپمیشدیر.

باکی سویقیریمی

۱۹۱۸-جی ایل آوقوست آیینین ۳۱-ده آذربایجان خالق جومهوریتی حکومتی نین صدری فتعلی خان خویسکی نین (1875-1920) گنجه شهرینده ایضالادیغی قرارا اساساً، ۷ نفر دن عبارت فوق العاده تحقیقات کومیسسیاسی (فتک-FTK) یارادیلیب. فوق

بورون لاری کسلیمیش، قارین لاری بیر تیلیمیش، جینسیت اورقان لاری دوغرانیمیشدی. اثرمنی لر اوشاق لارا دا، یاشلی لارا دا رحم ائتمه میشدی لر. محمد امین رسول زاده آی. کلوقتیه ایستینادلا یازیردی: “کلوقتنین، دیگر اجنبی لرین او گون لرین خاطره سی اولماق اوزره آلمیش اولدوق لاری و بو گون اللرده مؤوجود اولان فوتولار چوخ فاجعه لی منظره لری عکس ائتدیریر. بیر ییغین قیزی-اثرککلی جوجوق اؤلورلی اوزرینده قوجامان چوبان کۆپک لری بو معصوم یاورولاری گمیریر... چیلیق بیر قادین یئره سرلیمیش، اؤلوموش... بو اؤلو ووجودون قوروموش ممه سینی جانلی بیر یاورو اممکده دیر...”

بولشئویک ن. ن. کولئسنیکووا اؤز خاطره لرینده همین دؤورده باکیدا باش وئرن لری بئله شرح ائده رک یازیردی کی: “موساواتچی لار سیخیشدیریلیب شهردن اوزاقلاش دیریلان کیمی آیری-آیری سلاح لی داشناک دسته لری شهرده قیرغینا، ائولری یاندیرماغا، تالان لار تۇرتمه یه، هئچ بیر شئیده گوناھی اولمایان دینج وطنداش لاری، باش لیجا اولاراق آذربایجان لی لاری قتله یئتیرمه یه باشلادی لار. اثرمنی سلاح لی دسته لری نین رئیسی تاتئووس امیروو بیزیمله سیخ علاقه ساخلا ییردی.”

شاماخی سو بقیریمی

شاماخیدا تۇردیلیمیش سو بقیریملا باغلی فتنک طرفین دن هاضیرلانمیش ۲۳ قرار لایحه سی و ۷۲ جیلده، ۹۵۲ ورق دن عبارت تحقیقات ماتریال لاری اثرمنی سلاح لی دسته لری طرفین دن شاماخی شهری و شاماخی قضاسی اوزره تۇرتدیک لری وحشی لیک لر حاقیندا اطراف لی معلومات وئریلیب ^۳.

محمد امین رسول زاده یازیردی: “اسکی شیروانشاه لارین بو قدیم پایتاختی بیر حمله ده آتسه

یاندیرمیش، “تزه پیر” مسجدی نین میناره لرینی توپ آتش لری ایله داغیتمیشدی لار .

سید جعفر پیشوری “باکی داکی ایلك سووئت حکومتی نین مقدراتی” ادلی مقاله سینده یازیردی: “من داشناک لارین وحشی لیک لرینی، ساییز - حساب سیز گوناھ سیز آدم لارین، خصوصیه بی طرف ایران لی لارین اؤلدورولوب کاروانسارالاردا مییت لری نین یاندیریلما سینی اؤز گؤزومه گؤرموشدوم. بو چوخ فاجعه لی و نیفرتلندیرجی بیر حرکت اولموشدو. هئچ بیر اساس و عنوان اولمادان یالنیز کین و عداوت اوزون دن داشناک لارین تۇرتدیک لری جینایت هر بیر اینسانین روحونو سیخیب کدرلندیریردی ”

همین دهشت لی گون لرین شاهیدی اولموش آلمان آی. کلوکه (عینی زاماندا فوق العاده تحقیقات کومسسایسینین عضو) قئید ائدیردی کی، اثرمنی لر موسلمان (آذربایجان لی) محله لرینه سوخولاراق هامینی اؤلدورور، قیلینجلا پارچالاییر، سونگو ایله دلمه-دئشیک ائدیردی لر.

قیرغین دان بیر نچه گون سونرا بیر چوخوردان چیخاریلان ۸۷ آذربایجان لی جسدی نین قولاق لاری،

^۳ Abışov V. Şamaxı qəzasında Azərbaycan xalqına qarşı 1918-ci il mart soyqırımı. Bakı: Elm, - 2017, - 120 s.; Qəniyev S. Şamaxı soyqırımı – təkzibolunmaz faktlar. Bakı: Nurlar, 2003, - 230 s.

سیاهی سی وئریلیب. فتنک ماتئریال لارینا اساساً آذربایجانلی لارا قارشى سويقيريمي کئچيرن ائرمنى قول دورلارى شاماخيدا ۸ مينه دک دینج ساکینی اؤلدورولر.

م. زولفقارلی "شاماخی سويقيريمي" آدلی اثرينده شاماخی سويقيريمي نين قيسا فاصيله لرله بير نئچه مرحله ده، باکی و قوباداکی قيرغین لاردان اول باش وئردیگینی بئله قئید ائدی: بیرنجی مرحله-مارتین اولری-۱۵ (۲۷) مارت ۱۹۱۸-جی ایل (۴۰۰) ائرمنى عسگری نین کوردمیردن شاماخیا دوغرو ایرلیمه سی ایله باشلايیب، ۱۵ (۲۷) مارتدا دینی رهبرلرین راضیلاشماسی ایله مووققتی دایانديریلیب. ایکینجی مرحله-۱۸ (۳۰) مارت-۲۸ مارت (۰۹ آپریل) ۱۹۱۸-جی ایل. ۱۹۱۸-جی ایل مارتین ۱۸-ده (۳۰) باشلايیب و مارتین ۲۸-ده (آپریلین ۹-۱۸) آ. زیادخانووون دسته سی نین شاماخینی آزاد ائتمه سی ایله مووققتی قارشى سی آلینیب. اوچونجو مرحله-۶ آپریل (۱۸ آپریل) -۲۰ یول (۰۱ آوقوست) ۱۹۱۸-جی ایل. (أ. زیادخانووون دسته سی نین شاماخینی ترک ائتمه سیندن، مارتین ۳۱-دن ۶ گون سونرا شاماخینین یئنی دن ائرمنى لر طرفین دن توتولماسی ایله، یعنی ۱۹۱۸-جی ایل آپریلین ۶-دان (۱۸) باشلايیب و تورکیه نین قافقاز ایسلام اوردوسو ایله بیرلیکده میلی اوردونون ایولون ۲۰-ده (آوقوستون ۱-ده) شاماخینی آزاد ائتمه سینه قدر داوام ائدیب

قوبا سويقيريمي

قوبا و اطراف یئرلرده آذربایجان اهالی سی اوزرینده ائرمنى لرین تورتدیکلری وحشی لیکلری آراش دیرماق اوچون فوق العاده تحقیقات کومیسسیاسینین ۱۹۱۸-جی ایل دئکابری ۱۲-ده آپریلین ۱۲-ده فعالیتله باشلاماسی و ۱۹۲۰-جی ایل آپریلین ۲۰-ده باشا چاتیب. آراش دیرما زامانی ائرمنى جینایتکارلیغینی اوزه چیخاران ۱ قرار لایحه سی نین حاضرلانماسی، ۳ جیلدن عبارت ۴۵۱ ورق ترتیب

وئریلیب مشهور تاریخی جامعه یه وارینجایا قدر یاخیلیدی. یالنیز ائرمنى محله سی سالامات بوراخیلیدی. شاماخینین دوچار اولدوغو تجاوززه لنکران، سلیمان، قوبا، نواحی و کوردمیر کیمی قضا، شهر و قصبه لری دخی معروض قالدی. بو تجاوزلر اسناسیندا یاخیلان خانیمان لارین، قیییلان عرض و ناموس لارین، کسینلن قاری قوجالارین، یغمایا گئدن مال و مواشی نین تصویری غیرى قابیلی تصوور بیر فاجعه تشکیل ائدی.

نریمان نریمانوو (۱۹۲۵-۱۸۷۰) شاماخی قیرغینی حاقیندا بئله یازدی: "ت.امیرووون و س.لالایتوین اول لر باکیدا اولان سلاح لی دسته لری یاشینا و جینسینه محل قویمادان بوتون آذربایجان لی لاری اؤلدوردولر. اونلار هله دونیادا گورونمه میش بیر جینایت تورتدی لر، اوشاق لاری سونگو و قیلینج دان کئچیریر، آدام لاری مسجیده توپلايیب کئروسین توكوب یان دیریدی لار. منیم اوچون آیدین اولدو کی، باکیدا سووئت حاکمیتی داشناک لاردان آسیلی دیر. بو دا آیدین دیر کی، ائرمنى باندالاری طرفین دن آذربایجان لی اهالییه ائدیلم بو قدر ظلم دن سونرا آذربایجان پرولتاریاتینین سووئت حاکمیتین دن اوز دؤندرمه یه، اؤز بورژوازیاسینین هامی لیگی آلتینا کئچرک، اوندان و تورکیه دن کؤمک گؤزلمه یه حاقی وار ایدی".

۱۹۱۸-جی ایل نوبابر آیینین ۲۲-ده فوق العاده تحقیقات کومیسسیاسینین (فتک) صدری ا.خاص محم دووون آذربایجان جومهوریتی عدلیه ناظرینه شاماخی شهری و شاماخی قزاسینین آذربایجان کندلری نین تالان ائدیلمه سی و موسلمان اهالی سی اوزرینده ائرمنى لرین زوراکلیق لاری حاقیندا معروضه ائدیب. ۱۹۱۹-جو ایل آپریل آیینین ۳-ده آذربایجان جومهوریتی داخلی ایشلر ناظرلیگی شاماخی قزاسینین رئیسینین فتک-یا همین قزانین ۳ پولیس ساحه سی اوزره (قبرستان، مدرسه و کاشون) اوزره ائرمنى لر طرفین دن داغیدیلیمیش کندلری نین

۲۰۰۷-جی ایل آپرئیل ۱-دە اراضیدە تورپاق ایشلری گۆرولرکن آشکار اولونموش قوبا سویقیریمی مزارلیغی ۲۰۰۹-جو ایله ناظرلر کابینئتی نین سرانجامی ایله “قوبا رایونوندا کوتلوی قتل قوربانلارینین خاطرەسی نین ابدیلشدیریلمە سینە دایر تدبیرلر پلانئ” تصدیق ائدیلمیش و ۲۰۱۳-جو ایل سئنتیابرین ۱۸-دە قوبا سویقیریمی مئموربال کومپلئکسی نین آچیلیشی اولوب. ۶ کوتلوی مزارلیقدا آذربایجانلی لارلا برابر، قوبادا بیغجام حالدا یاشایان لزگی، یهودی، تات و دیگر ائتنیک قروپلارین نماینده لری دە آمان سیزجاسینا قتله یئتیریلەرک باسدیریلیب. ۷

شرقی آنادولو سویقیریمی

اثرمنی لر روسیادا ۱۹۱۷-جی ایل اوکتیابر چئوریلشیدن دن سونرا روس قوشونلارینین ترکیبینه قافقاز جبهه سینده تورکیه یه قارشی ووروشموشلار. ۱۹۱۹-جو ایلین یاییندا ارضومدا ۴۲۶ نفر تورک-موسلمانین اثرمنی لر طرفیندن خصوصی ایشگنجه لرله - بوغولاراق، یاندیریلاراق، تیکه-تیکه دوغراناراق قتل ائدیلمیش دیر. ۱۹۱۹-جو ایلین یولوندا کئچمیش کاغیزمان موتصریری آرسلان بی و ایسماعیل زاده احمد افندی عائله لری ایله بیرلیکده کاغیزمان دان قارصا گئدرکن اثرمنی لر طرفیندن فاجعه لی شکیلده قتل ائدیلمیشدی لر.

۱۹۱۴-۱۹۲۱-جی ایلین اول لرینه کیمی اثرمنی لرین قارص و اردهاندا ۳۰۰۰۰ مین الی یالین اهالینی محو ائتمیش لر. ۱۹۱۹-جو ایلین اولینده قارصدا ۹ میللت وکیلی نین قتل ائتمیشدی لر. ۱۹۲۰-جی ایله قارصا مخصوص کندلرده اثرمنی لر طرفیندن ۳۹۴۵ نفر تورک-موسلمان اهالی آجینا جاق لی سویقیریما معروض قالمیش دیر. ۸

اولونوب. ۴ فتک-نین عضوو آنوواتسکی نین “قوبا شهری و قوبا قضا سینین کندلری نین داغیدیلما سی و قئید اولونان شهر و کندلرین اهالی سینە قارشی ائدیلم زوراکلیق لار حاقیندا معروضه سی” ائتمیش، فتک-نین شاهدید ایفاده لرینده مایین ۱-دە قوبایا داخیل اولان هامازاسپین اثرمنی سلاح لی دسته لری نین تۆرتدیک لری قتل عام لار و اۆزباشینالیق لار حاقدا معلومات لار وئریلیب.

بون دان باشقا قوبا حادثه لرینده بولشئویکلر طرفیندن ایشتیراک چی اولموش یهودی ساوی ایلیانسئوین، ۱۹۱۸-جی ایل قیرمیزی قواردیاجی اولموش ق.ناغیئوین، ۱۹۱۸-جی ایل بولشئویک دروژیناچی سی اولموش آروستاموون خاطره لری، قوبا شهر رئیس ای.الیبوون معلوماتی، قوبانین نفوذلو شخص لریندن اولان حاجی ایسماعیل اوروجوون ایفاده سینده اثرمنی وحشی لیک لری حاقدا معلومات لار اۆز عکسینی تاپیب. شامیانین تاپشیریغی ایله قوبایا بیرینجی اولاراق داوید گئلووانی نین باشچی لیغی آلتیندا ۱۸۷ نفر لیک سلاح لی دسته، ۱۹۱۸-جی ایل مایین ۱-دە باکی خالق کومیسارلاری سووئتی قوبایا داشناک هامازاسپین و اونون کۆمک چی سی نیکولایین کومان دان لیغی آلتیندا، ترکیبی اثرمنی لردن عبارت دسته گۆندریلیب. ۱۹۱۸-جی ایلین آپرئل-مای ایلاریندا یالنیز قوبا قزاسیندا ۱۶۷ کند تامامیله محو ائدیلیب. ۵

۶ <https://soyqirim.az/>

۷ Talıblı S.Ə. XX əsrin faciələrindən biri - 31 Mart azərbaycanlıların soyqırımı / AMEA, Elm və Həyat, elmi-populyar jurnalı, №1 (471), Bakı: 2021. – s. 60-64

۸ Cəfərov T.V. Qondarma erməni soyqırımı faktların dili ilə. Bakı: “Kitab aləmi” Nəşriyyat-

اهالی سی سویقیریمای معروض قالمیش دیر. عمومیتله، قارس ویلایتینده تکجه ۱۹۱۴-۱۹۱۵-جی ایللرده ۴۰۵ کنده ائرمی لر تورکلره قارشى سویقیریم تۇرتمیش لر^۹.

۱۹۲۰-جی ایل مارتین ۶-دا ترتیب اولونموش سند اون بئشینجی نظامی اوردو کومان دان لیغینا گۇندریلمیش دیر. ۱۹۲۰-جی ایل ۳۰ ایون تاریخلی سندن شاهید و نماینده لرین ایضاسی ایله اینگیلیس نماینده سینا گۇندریلمیش سندده قارارقان، ارضوم، قارس، بیازیت، ساریقامیش، ناخچیوان و آراز اطرافیندا، ۱۹۲۰-جی ایلین آوقوستوندا ایسه قارس-گومرو یولو اوزرینده اولان شابان لار و اونیل، اولوخان لی یاخینلیغیندا چئچال کندلرینه ائرمی لر طرفین دن تۇردیلیمیش سویقیریم و وحشی لیکلر حاقدا معلومات لار اؤز عکسینی تاپمیش دیر.

ناخچیوان سویقیریمی

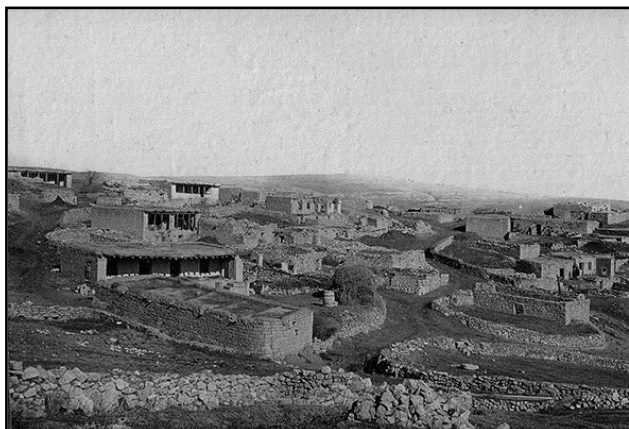
۱۹-جو عصرینا ورتالاریندا ایروان قوبئرنیاسینین شرور-دره لیز قضاسینی تدقیق ائتمیش آ.و.پارویتسکی یازیر کی، قزادا ۵۵ آذربایجان لی کندی، ۷ ائرمی کندی واردی. ۱۹-جو عصر روس منبع لرینده ده ناخچیوان اهالی سی نین سایى و ائتنیک ترکیبی حاقیندا قریب یئدووون ۱۸۲۸-جی ایل سنئتیارین ۲۳-ده کومان دان پاسکئوچچه یازدیغی مکتوبدا، قریقوریئوین «ناخچیوان ایالتی نین ایستاتیسٹیک تصویرى» اثرینده معلومات لار اؤز عکسینی تاپمیش دیر.

⁹ Nəcəfli G. Şərqi Anadolu, Naxçıvan və İrəvan bölgəsində ermənilərin türk-müsəlman əhəliyə qarşı törətdikləri soyqırımlar (1918-1920). Bakı, 2017, 248 s.

باکی موسلمان خیریہ جمعیتی نین قارس ویلایتینده سویقیریمای معروض قویولان سویداش لاریمیزین فلاکت دن قورتولمالاری ایستیقامتینده ایشرلر گۇرموش دور. آذربایجان خالق جومهوریتی دۇورونده قاراباغین ژنرال-قوبئرناتورو اولموش دوکتور خوسروو بی سولطانووون ۸ آپرئل ۱۹۱۵-جی ایله «کاسپی» قرئتینده ارداهاندا تۇره دیلن قیرغین لار حاقیندا درج ائدیلمیش یازی سیندا، آخ ج دۇورونده زنگه زوردان پارلامنتین عضو اولموش و بولشئویک ایشغالین دان سونرا تورکیه یه موهاجیرت ائتمیش محمد صادق آرانین «قارداش کمکی» (۱۹۵۱)، قارس ویلایتینده تورکلره قارشى تۇره دیلن سویقیریمی اؤز گۇزلری ایله گۇرن عمر فایق نئمانزاده ۱۹۱۵-جی ایل یانوارین ۲۱-ده «ایقبال» قرئتینده «بیر لوغما اتمک» آدلی مقاله لرده شرقی آنادولو سویقیریمی حاقدا معلومات لار وئریلمیش دیر. همین دۇورون فاجعه سی حاقیندا «تورک کولتورو» درگی سینده (۱۹۷۲، ن ۱۲۶، س. ۴۳۵) یازیلیر: «آنالاری، آتالاری شهید اولموش و یا گنج و اختی قاجمیش اوشاق لاری دا آچیق قاپی لاردان گیرن قوردلار یئدی، ساغ قالان (بئتمیلر) کازاک لارین «آت تسی» نی آیاقلایارق ایچین دن دونموش آرپانی یئمک صورتیله آچلیغینی یوخ ائدیرن، مارت آییندا باکی ایسلام خئیرییه سی نین گۇندردیگی اونیوئرسیتته لی گنج قازاخ لی مصطفی وکیلوو و جامال قاراباغ خیزک لرله گلیب، ارداهان کؤی لرین ده کی بو فاجعه نی گۇره رک، یانب-یاخیلدی لار. جمعیته راپورت وئردی لر. جان لارینی زورلا قورتاران ارداهان لی لار پوسخوو ایله شوشاتا قاجمیش، اورادا آجلیق و یوخسوللوق دان اوزولموش دولر».

او دۇورون منبع لری گۇستریر کی، ۱۹۱۴-۱۹۱۵-جی ایللرده قارس ویلایتی نین ارداهان دایره سینده ۱۱۰، قاغیزمان دایره سینده ۷۵، قارس دایره سینده ۱۳۰، اولتو دره سینده ۹۰ کند تامامیله داغیدیلیمیش و

۱۹۲۰-جی ایلین فئورالیندا ایروان قوئرنیاسینین شؤریئل قزاسیندا ۱۳۵۰ نفر الی یالین اهالی کندلرینی ترک ائدرکن ائرمینی لر طرفین دن محو ائدیلمیش دیر. همین ایلین مارت آییندا شؤریئل قزاسیندا ۲۰۰۰ نفر آذربایجان لی ائرمینی لر طرفین دن وحشیجه سینه قتل ائدیلمه سی حاقدا همین تاریخی سندلر شاهیدلرین ایضاسی ایله اینگیلیس نماینده سینه و عثمانلی دؤولتی نین ۱۵-جی نظامی اوردو رهبرلیگینه عنوانلانمیش دیر.^{۱۱} بون دان باشقا ۱۹۲۰-جی ایلین ایونوندا ائرمینی سلاح لی بیرلشمه لری اولوخان لی (ایروان) اطرافین داکی - قارا اوغلو، لل اوغلو، نوووسلیم، قاراچاییر، ایغدیر، آغ پینار، قیرخ پینار، آغچاقالا چوخورو کندلرینی یان دیراراق اهالی سینی تامامیله محو ائتمه لری، ۱۹۲۰-جی ایلین سونوندا ائرمینی لر ایروان بؤلگه سی نین قیزیل کیلسه کندینده ۵۰ نفر اوشاق و یئنی یئتمه نی بالتا ایله دوغریاراق اؤلدورموش، گؤزلرینی قیزدیریلیمیش شیش لرله چیخارمیش و جسدلرینی قازان لاردا یان دیرمالاری، ۱۹۱۹-جو ایل یولون ۳-ده ترتیب اولونموش سندده ائرمینی لرین وئدی اطرافینی ۴ طرف دن محاصره یه آلاراق بورانی آرام سیز توپ آتشینه توتدوق لاری، آراز چایی اطرافیندا یئرلشن کندلره هوجوم ائده رک اهالییه گؤرونمه میش ایشگنجه لر وئردیگی، ۲۸ یانوار ۱۹۲۱-جی ایل تاریخینده ترتیب اولونموش سندده ۱۹۲۰-جی ایله

۱۹۱۷-جی ایلین دئکابر اییندان باشلایاراق ۱۹۲۰-جی ایلین ایول ایینا کیمی ائرمینی حربی حیسه لری طرفین دن باشدا آندرانیک وزانیانین، نیغدئنین، درونون، گیبونون، دولوخانوون و ب. باشچی لیک ائتدیکلری ائرمینی قولدور دسته لری نین ناخچیوان، شرور-دره لیز و وردوباد قضالاریندا ۵۰-دن ارتیق موسلمان کندلرینه، ناخچیوان، شرور-دره لیز و اوردوباد شهرلرینه باسقینلاری، بو اراضی لری داغیدیب، یان دیراراق ۷۳۷۲۷ نفری وحشیجه سینه قتله یئتیرمه لری، جانلارینی قورتارانلارین ایسه اؤز یوردلاریندان دیدرگین دوشموشدولر^{۱۰}.

ایروان سویقیریمی

ایرواندا تورک-موسلمان اهالییه قارشی سویقیریملا باغ لی تورکیه نین باش ناظرلیگی نین عثمانلی آرخیوینده ماتریال لاردا اطراف لی معلومات لار وئریلمیش دیر. ایروان بؤلگه سینه ائرمینی لرین آذربایجان لی لارا قارشی حیاتا کئچیردیکلری سویقیریم لار: ۳ ایول ۱۹۱۹-جو ایل تاریخ لی "ائرمینی لرین سئوان (گؤیجه) اهالی سینه روا گؤردوک لری مظالم لری ایجرا ائدیلدیگی منطقه لرین تصویر" آدلانان خریطه، ۱۹۱۹-جو ایلین ایولوندا ترتیب اولونموش آراز چایی بویونجا سویقیریم لارین حیات کئچیریلدیگی اراضی لرین تصویر نین باشقا بیر خریطه ده گؤستریلیمیش دیر.

^{۱۱} Mustafa N. İrəvan quberniyasında azərbaycanlıların soyqırımı (1918-1920). Bakı: 2017. - 328 s.

زنگه زور قضا رئیس مالیک ناماز علیئوین معروضه سینده، مالیک ناماز علیئوین ۳۰ اکتیابر ۱۹۱۸-جی ایل تاریخلی راپورتوندا، موسایئوین ۳۲ کنده عاید ماتریال لاریندا، م. ناماز علیئوین ۴ دئکابر ۱۹۱۸-جی ایل تاریخلی و جبراییل میلی شوراسینین صدری جمیل سولطانووون تئلقرام لاریندا، زنگه زور قضاسینین ۳-جو ساحه سی نین پرستاوینین تئلقرامیندا ۱۹۱۸-جی ایلین سننتیابر آیینین سونون دان ۱۹۱۹-جو ایل یانوارین ۱۲-۱ قدرکی دؤورده همین ساحه ده ائرمنی لری تئورتدیک لری قانونسوزلوق لار حاقیندا مفصل معلومات لار اؤز عکسینی تاپمیش دیر .

بئین الخالق و رئیونال گوج لری هر طرفلی دسته یینی آلان آندرانیکین اساس مقصدی - زنگه زورو ائرمنیستان رئسپوبلیکاسینین ترکیبینه قاتماق ایدی. ۱۹۱۸-جی ایل دئکابرین ۲-ده گولیاتاق ائرمنی لری آندرانیکین عسگر لری ایله بیرگه بؤیوک سلاحلی دسته ایله سیرخاوند کندینه، آلاورت ائرمنی لری نین ۱۹۱۸-جی ایل ۲۴ دئکابریندا بویونکر موسلمان کندینه هوجوم لار ائتمیش لر .

قاراباغ، زنگه زور، ناخچیوان بؤلگه لرینده یارانمیش مرکب حربی-سیاسی وضعیتین آذربایجانین یئنیجه فورمالاشمیش پارلامنتی نین ۱۰ دئکابر ۱۹۱۸-جی ایل تاریخلی و ۱۶ یانوار ۱۹۱۹-جو ایل تاریخلی ایجلاسیندا زنگه زوردا ائرمنی وحشی لیک لری نتیجه سینده اورادان دیدرگین دوشموش سویداش لاریمیزین آغیر وضعیتی حاقدا مذاکیره اولونموش دور .

آذربایجان حکومتی نین زنگه زور، شوشا، جاونشیر، جبراییل قضالاری حدود لاریندا موقفتی ژنرال-قوبئرناتور لور لورغون تاسیس ائدیلمه سی و نفوذلو دؤولت خادیمی خوسروو بی سولطانووون ژنرال-قوبئرناتور تعیین ائدیلمه سی حاقیندا ۲۹ یانوار ۱۹۱۹-جو ایل تاریخلی قراری. آذربایجان حکومتی نین حیانا کئچیردیگی دیپلوماتیک-سیاسی، حربی تدبیرلر،

ایروان و ایغدیر آراسیندا یئرلشن کندلرین تورک-موسلمان اهالی سی نین ائرمنی لر طرفین دن تاریخده گؤرونمه میش وحشی لیکله حیانا کئچیریلن سویقیرما معروض قالدیغی، ائله جه ده تورکیه رئسپوبلیکاسی باشباکان لیق عثمانلی آرخیوینین "حاریجه نئظارتی سیاسی کیسیم" فوندوندا اولان سندلرده، تبریزی تاریخ چی عالیم صمد سرداری نیانین "ایروان موسلمان ساکین لی شهر اولموش دور" ۱۲ و "آرازین هر ایکی ساحلینده موسلمان لارین سویقیریمی" ۱۳ اثرلرینده معلومات لار وئرلمیددیر .

زنگه زور سویقیریمی

فتک-نین عضو ن. میخایلووون ۱۹۱۸-جی ایل عرضینده زنگه زور قضاسیندا تئردیلیمیش وحشی لیک لری ن تحقیقاتی اساسیندا حاضر لادیغی معروضه حاضر لامیش دیر .

عمومیتله، زنگه زور بؤلگه سینده آذربایجان لی لارا قارشى کوتلوی زوراکلی لوق لار ۱۹۱۷-جی ایلین سونو ۱۹۱۸-جی ایلده و زنگه زور بؤلگه سینده ائرمنی تجاووونون گئنیشلنمه سی و اونون نتیجه لری ایسه ۱۹۱۹-جو ایل - ۱۹۲۰-جی ایللرین اول لرینه تصادف ائدیر .

۱۲ سرداری نیا، صمد، ایروان یک ولایت مسلمان نشین بود، تهران، انتشارات زوفا، ۱۳۷۹، ۲۴۷ص

۱۳ سرداری نیا، صمد، قتل عام مسلمانان در دو سوی ارس، تبریز، نشر اختر، ۱۳۸۳، ۲۱۱ص

دستەلری نین قوبا-کلاغی کندینه هوجوم لار ائتمیشدی لر^{۱۵}.

موجود معلومات لارا گۆره ۱۹۱۹-جو ایلین اکتیابر آیینین اول لرینده زنگه زورون ۱۱۰ بؤیوک کندی محو ائدیلیمیش دیر. "آذربایجان" (۱۹۱۹، ۱۷ اکتیابر) قزئی نین معلوماتینا گۆره تورکیه حربی حیسه لری نین بؤلگه نی ترک ائتمه سین دن سونرا زنگه زور محلیندا ۱۲۰ موسلمان کندی داغیدیلیمیش، بو کندلردن ۷۰-۱ یاخینین اهالی سی تامامیله محو ائدیلیمیش، قالان لارینی ایسه لابود اولوم گۆزله بیردی. ائرنی لر تکجه دیغ و گوروس رایون لاریندا ۶۰۰۰ جان لی قوه یه، ۴ هائوبیتسا و ۲ توپ، ۲۰۰-۳۰۰ نفر لیک نظامی سوواری دسته سینه مالیک ایدی لر.

نویابرین ۱۹-دا ائرنی کومیسار هامازاسپین ۴۰ سوواری و ۲۰۰ عسگرله اوچو کندینی محاصره یه آلمیش، ۱۹۱۹-جو ایل نویابرین ۲۶-دا خینزیرک ائرنی لری نین علیقولو اوشاغی کندینه هوجوم ائتمیش دیر. زنگه زوردا موسلمان لارا قارشی قیرغین و تالان لارلا علاقه دار آذربایجان خارجی ایشلر ناظیرلیکی ائرنیستان خارجی ایشلر ناظیرلیکینه اعتراض نوتاسی گؤندرمیش دیر.

موساوات پارتیاسینین ۲-جی قورولتاییندا زنگه زوردان اولان نماینده مرتضی آخوندزاده نین (1877-1920) چیخیشین پارلامنتینده ۱۹۱۹-جو ایل ۱۴ اکتیابر و ۴ دئکابر تاریخلی ایجلاس لاریندا زنگه زور مسئله سی، دؤولت مدافعه کومیته سی نین ۱۹۲۰، ۱، ۶-جی ایل تاریخلی ایجلاسیندا داخلی ایشلر ناظیرلیگی نین "زنگه زورون موسلمان کندلری نین ائرنی لر طرفین دن داغیدیلیماسینین داوام ائتمه سینه قارشی ضروری تدبیرلرین گؤرولمه سی" ایله باغلی مذاکیره لر اولموش دور.

۱۹۲۰-جی ایل یانوارین ۳-ده ائرنی لرین قرچیوان کندینده وحشی لیکلر تۇرتمیشدی لر. ۱۹۲۰-جی ایل

موتتفیق قوشون لارین کومان دان لیغی ایله آپاردیغی دانیشیق لار نتیجه سینده آندرانیکین بؤلگه نی ترک ائتمه سی، خ. سولتانوون "قاراباغدا اینگیلیس لرین سیاستی ایله باغلی یارانمیش وضعیت و اونون آرادان قالدیریلیماسی اوچون ضروری تدبیرلر" حاقدا معلومات حاضیرلامیش دیر.

زنگه زورون بیر سیرا موسلمان کندلرینده ائرنی تجاویزونه قارشی. خسرو سولطانوون (۱۸۷۹-۱۹۴۳) قارداشی سلطان بیین (۱۸۷۱-۱۹۵۵) اؤزونومودافعه دسته سی یارادیلیمیش دیر. اوقوستون ۲۴-ده سلطان بیین دسته سی ایله ائرنی دسته لری آراسیندا دؤیوش باش وئرمیش، اوقوستون ۲۷-ده نورس کندی، اوقوستون ۲۹-دا نیژادزور و گومرو کندلری اطرافیندا دؤیوش لر گئتمیش دیر^{۱۴}.

ائرنیستان حکومتی اینگیلیس-آمریکا حیمایه دارلیغین دان ایستیفاده ائده رک ۱۹۱۹-جو ایلین سئنتیابر آیین دان اعتباراً زنگه زور قضاسیندا یئرلی ائرنی لرین سئپاراتچی لبق حرکت لری نی دستکلمک، حربی یوللا بؤلگنی اله کئچیرمک اوچون اورایا نظامی قوشون حیسه لری نی، حربی تکنیکا و سلاح-سورسات گؤندرمه سینى سورعتلندیریمیش دیر. ائرنی حکومتی نین قراری ایله درو زنگه زور رایونون داکى قوه لرین کومان دیری، قازاروو ایسه اونون معاوی نی تعیین ائدیلمه سی، بورایا ۴ روتا و خئیلی ضابط، ۵ توپ گؤندرمیش دیر.

۱۹۱۹-جو ایلین سئنتیابریندا ائرنی نظامی قوشون حیسه لری نین و یئرلی سلاحلی دسته لرین زنگه زورون آذربایجان لی لار یاشایان کندلرینه باسقین لار ائتمیش دیرلر. ۱۹۱۹-جو ایلین سئنتیابرین ۱-۳-ده قافان ائرنی لری نین تاروولو و فرجان کندلریه، سئنتیابرین ۴-ده چوخ ساییلی ائرنی سلاحلی

^{۱۴} İsmayilov K. Zəngəzurda Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımı (1918-1920). Bakı: Elm, 2017. - 248 s.

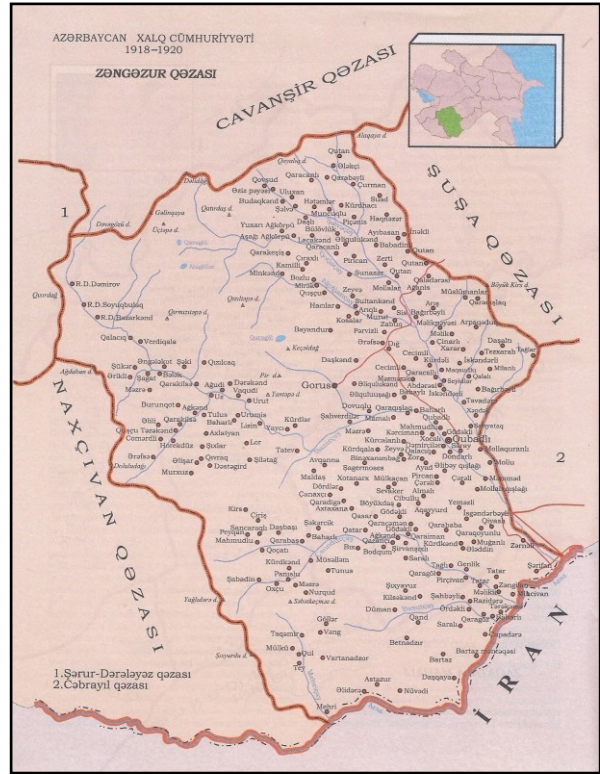
^{۱۵} Musa Urud. Zəngəzur. Bakı, Nurlan, 2005.

بیرینجی سندده "اثرمنی لر طرفین دن محو ائدیلیمیش موسلمان کندلری نین آدلارینی گوسترملکه زنگه زور قضاسیندا سون حادثه لری حاقیندا رسمی معلومات لارین سیاهی سی"، ایکینجی سندده ایسه - قاراباغ گئنئرال-قوئرناتورونون داخلی ایشلر ناظرینه گؤندردیگی، ۱۹۲۰-جی ایلین ۱۹-۲۶ یانواریندا اثرمنی لر طرفین دن زنگه زور قضاسیندا یاندریلیمیش و داغیدیلیمیش ۵۱ موسلمان کندی نین سیاهی سی وئرلیمیش دیر.

لنکران سویقیریمی

آذربایجانین دیگر رنژیونلاری کیمی لنکران دا ۱۹۱۸-جی ایلین مارت-آپرئل حادثه لری زامانی اثرمنی داشناکلارینین تجااوزونه معروض قالان بؤلگه لر دن بیر اولوب. همین دؤورده لنکران شهرینده، رایونون ماموستا، یوخاری نووه دی، ویلوان، وئراوول، گیردنی، جیل، اوساکوچه، دارقوبا، گرمتوک، سوتموردوو و دیگر کندلرینده کوتلوی قتل عام لار تۆردیلیب. عمومی لیکده، لنکران و اطراف رایونلاردا ۴۰-دک یاشاییش منطقه سی یاندریلماقلا یئرله-یئکسان ائدیلب، ۲۰۰۰-دن چوخ دینج ساکین قتله یئتیریلیب.

یانوارین ۱۶-دا دؤولت مدافعہ کومیتہ سی نین نؤوبتی ایجلاسیندا زنگه زوردا حربی شرایطین یئنی دن مرکبشمه سی نین مذاکیره سی آپاریلیمیش دیر. ۱۹۲۰-جی ایل یانوارین ۱۹-دا اثرمنی نظامی قوه لری آرتیللئری نین کمکی ایله هوجوما کئچهرک علیقولو اوشاغی، ائیوازی، شورنوخا، سئلئاس، مزره، شاهوئردی لر، نوولو، تاروولو، ایین کندلرینی دارماداغین ائدیلیمیش، یانوارین ۲۱-ده زنگه زور قضا رئیس لیگی نین یئرلشدیگی دوندارلی کندی نین اثرمنی لر طرفین دن ایشغال ائدیلیمیش دیر. حادثه ایله باغلی همین گون آذربایجان پارلامنتی نین عضو جلیل سولطانوو قاریاگین دن آذربایجان پارلامنتینه تلئقرام گؤندرمیش دیر^{۱۶}.

آذربایجان جومهوریتی نین داخلی ایشلر ناظیرلیگی دفترخاناسینین ۴-جو شعبه سی نین قضائین مختلف یئرلرین دن گؤندریلمیش معلومات لارین عمومیلشدیریلمه سی نتیجه سینده حاضرلادیگی

^{۱۶} Musayev İ. Azərbaycanın Naxçıvan və Zəngəzur bölgələrində siyasi vəziyyət və xarici dövlətlərin siyasəti (1917-1921). Bakı: 1997

نامینا [آدینا] گۆندریلمیش مخفی بیر عرض حالین [عریضه نین] عینینی زئیلده [اشاغیدا] درج اندیریک. عرض حال ۱۹۱۸ تاریخ [ین] ده ایون آیینین ۲۴-اونده ۱۶۷ نۆمره تحتینده [آلتیندا] رئیس خاجیکووا واختیله مرکزی کاسپی دیکتاتوراسی عضوو لئملئین طرفیندن تقدیم ائدیلمیش دیر. ایشته عرض حال: "ایول آیینین ۲-جی گونو ناھار واختی "کراسناوودسک" بحریه سی [دونانماسی] باکییا وارید اولدو [گلیب چاندی]. کور چایی جبهه سی نین احوالی خصووندا بحریه کومان دانی زائئسنکینی یکی دفعه دانیشدیردیم. اولجه حربی و بحری ایشلر [حربی دنیز ایشلری] کومیسساری شئبولدایئو حضوروندا و سونرا مرکزی کومیتهده مرقومون [آدی چکیله نین] عرض حالینی آلدیم. اونون دئدیک لریندن آنلادیم کی، کور چایی جبهه سی نین حالی پک فنا و تأسفلودور. بیزیم دوشمنه موناسیبتن [دشمنله مقایسه ده] چوخ قوتلی اولان فیرقه میز (۸-۹ یوز سالدات، ۴ عدد جبهلی توپ [داغ توپو]، ۱۴ عدد ماکینه لی توفنگ [پولئموت]) اولدوغو حالدا، دوشمنه نین اوفاجیق بیر قوه سی قارشی سیندا (۴ یوزدن آز موسلمان عسگری، لاکین پک مونترم، بالخصوص سوواری دسته لری کمالینجا مونظم و یئرلی اورفانین تحتی کوماندا سیندا [یئرلی ضیالی لارین کوماندا سی آلتیندا]) مع التأسوف [تأسف کی]، هئچ بیر جیددیت گؤسترمه مکله برابر، قطیناً محاربه مئیدانیندا حرکت ائتمه میشلر. اولار سالیانی ایشغال ائتمک بیر طرفه دورسون، حتی ایلریجه عربقارداشبی لی کندینه کیمی ایلریلدیک لری حالدا، موسلمان لارین یونگول بیر هوجوم لاری و سیخینتی لاری نتیجه سینده بانکه یه کیمی قاچمیش لار. بیزیم فیرقه میز قطعاً پراکنده اولوب نیظامی پوزولموش دور. فیرقه رئیس یی همه وقت [هئچ واخت؛ قطعاً] "کراسناوودسک" بحریه سی نین مقاومتده بولونما دیغینی خبر وئریر و سببینی بؤیله دئییردی کی، گویا فیرقه کور چایی نین هر یکی کناری ایله محاربه ائدیگی حالدا، ناچالنیک فیرقه نین مرکزینده اولماق مجبوریتینده ایمیش. فیرقه نین معلم لری پک فنا و اؤز وظیفه لرینه ناشی اولدوق لارین دان سالدات لارین دا آراسیندا نیظام و قایدا قطعاً یوخ ایدی. بیزیم قوشون هئچ کشفیات یاپمادان ایره لی یوروگوردو و محاربه زامانیندا نه آلا ی لارین آراسیندا رابطه

قئید ائدک کی، آذربایجان میلیون چوسو حاجی زئین العابدین (۱۹۲۴-۱۸۳۸) تاغییئوین لئکراندا خیدمت ائدن اوغلو محمد تاغییئو لئکران شهرینده باش وئرن ایختیلافا ائرنی سلاح لی دسته لری طرفیندن قتله یئتیریلدی. مارتین ۲۷-نه تعیین ائیلن دهنده ایشتیراک ائده جک موسلمان آلابیینین ظابطلری لئکران دان باکییا گلدی لر. دهن دن سونرا ظابطلر "ائولئینا" گمی سی ایله گئری قایتمالی ایدی لر. آختاردیق لاری الوئیش لی مقامین چاتدیغینی گؤرن ائرنی لر گیزلی شکیلده خزر ماتروس لاری، ائسئر و مئنشویک پارتیالاری آراسیندا گویا "ائولئینا" ایله گئدن ظابطلرین لئکراندا اولان موسلمان حربی دسته لری ایله بیرلیکده موغان داکی روس-مالاکان کندلرینی محو ائده جک لری شایعه سین یایدی لار. گؤز لدیک لری کیمی، بوتون غیری-آذربایجان لی سیاسی و حربی قوه لر "ائولئینا" گمی سی نین ترک-سلاح ائدیلمه سینه طرفدار اولدو.

سالیان و نئفتچالا سوئیقیریمی

ائرنی-داشناک قولدور دسته لری ۱۹۱۸-جی ایلین یونوندا باکی دان ۲ زیرئه لی، ۴ نقلیات گمی سی ایله خزر دنیزی واسطه سیله کور ساحلی نین منسبینه گلیب چاتمیشدی لار. آرخیو ماتئریال لاری و سندلرده گمی لرین آدلاری "کراسناوودسک"، "یئلئتس"، "ایراق"، "باکیئتس"، "سالیائتس"، "دئموسفئن" کیمی گؤستریلیر. گمی لر کور چایی کئچمیش و ائرنی-داشناک سلاح لی بیرلشمه لری چایی اطرافیندا اولان کندلری قارت ائتمیش، اهالی نین مال-مولکونه زیان وورموش، اینسان لارین وحشیجه سینه قتل عام ائتمیشدی لر. ائرنی-داشناک سلاح لی بیرلشمه لری و قولدور دسته لری نئفتچالانین بانکه، خیل لی، سیدلر، اوزونبالی، تاتارمحله، عباسالی، قارالی، قزوین لی، قارابوجاق، سوررا، اربیبیرخان لی، جنگان، کورقاراقاش لی کندلریندن هوجوم لار ائده رک، قارت، سویفونچولوق، وحشیجه سینه قتل لر تۇرتمیش لر.

آذربایجان قزئتئینین ۱۹۱۸-جی ایل ۳ نوایر تاریخ لی نۆمره سینده درج ائدیلمیش "ماراق لی سند" مقاله سینده گؤستریلیر کی، "محاربه اسناسیندا دوشمنیمیز اوردوسو میانیندا [آراسیندا] اولان احوال دان بیر شکل گؤسترمک اوچون کاسپی دونانماسی باش کومان دانی خاجیکوووون

موفتیشی-عمومی سی بهاء الدین بی افندی نین دایره سینده حفظ ائدیلینیر. ایشته، دوشمین اقتداری-حریه سینی [حربی گوجونوا] و لیاقتی-اینسانیه سینی [اینسانی لیاقتینی] گؤستره جک بیر ماراقلی سند. محمد صادق " ۱۷ ائرمنی لر کور بویوندا یئرلشن ۱۸ کندی داغیتمیش، دینج، سلاح سیز اهاالینی وحشیجه سینه تورک-موسلمان اولدوق لاری اوچون سویقیریم ائتمیشدی لر. ائرمنی-داشناک سیلاحلی بیرلشمه لری نین هوجومو زامانی ۵۴۰-دن آرتیق ائو داغیدیلیمیش، یوزدن آرتیق ائو یاندیریلیمیش، اهاالی نین مال-مولک لری، زینت اشیالاری، کاغیز و قیزیل پول لاری غارت ائدیلیمیش دیر.

نصیر یوجه ارین "بیرینجی دونیا محاربه سینده عثمانلی اوردوسونون آذربایجان و داغیستان عملیاتی" کیتابیندا یازیر کی، "یونون ۲۸-ده تورک عسگرلرینه هوجوم ائدن دوشمن قوشون لاری بیر نائلیت الده ائده بیلمه دی. ایونون ۲۹-دا دوشمین ساغ طرفدن محاصره یه آلمان تشببوئو میلیس آتلی لاری طرفین دن دفع ائدیلدی. ایولون ۲-نه قدر داوام ائدن توققوشمادا ائرمنی لر چوخ پیس وضعیتده قالاراق پارچالاندی و پریشان بیر حالدا، میلیس سوواری آلاینین تعقیبی آلتیندا جنوبا چکیلیمک مجبوریتینده قالدی لار."

5-جی قافقاز پیدا فیرقه سی ارکانی حرب رئیسی روشدو کازیم تورکر "بؤیوک حربده باکی یول لاریندا" کیتابیندا یازیر کی، "عثمانلی اوردوسونون آتدیغی توپ آتش لری نتیجه سینده دوشمین بیر گمی سی "دئوسفئن" سیرادان چیخاریلدی. گمی لرین داها ۳-و آغیر، ۲-سی ایسه یونگول زده آلدی. سالیاندا باش وئرمیش بیرینجی دؤیوشده تورک اوردوسون دان ۱۲ سوواری شهید اولموش، ۱۷ سوواری ایسه یارالانمیشدی. دوشمن طرفدن ایسه ۱۹۲ نفر اولموش، ۴۰۸ نفر ایسه یارالانمیشدی."

ائرمنی لرین تورتدیک لری وحشی لیک لری، قتل عامی ایله باغلی کند ساکین لری بئله قئید ائدی لر. قارالی کند ساکینی ۱۱۴ باش لی مرحوم زرخانیم آسلانوا فاجعه نی بئله خاطر لاییر: "ائرمنی لر هئچ کسه آمان وئرمیردی لر. اینسان لار جان لارینی گؤتوروب هره بیر طرفه قاچیردی لار. آتام بیزی - منی و باجیمی یئددی گون دن سونرا تاپا بیلیمیشدی. همین گون لرده " کور چاپیندا یئددی گون اولدورولموش اینسان لارین مئیت لری آخیردی."

ساخلانیردی، نه ده پیدا قوشونلا بحریه آراسیندا. پیدا قوشون طلب ائدیردی کی، قاباقجا بحریه افرا دی یئرله ییب محاربه ائتسین لر، بعدهو [سونرا] پیدا قوشون اونلارین آردینجا حرکت ائتسین. بو سبب دن دیر کی، بحریه نفراتی هامی دان آرتیق تلفات وئرمیش دیر. او جمله دن "کراسناوودسک" گمی سی نین بیر چارخی و بیر قانادی زده لنمیش دیر. "یئلئتس" و "آراق" گمی لری آغیر، "باکینئتس" و "سالیانئتس" ایسه یونگول صورتده زده لنمیش دیر.

"دئوسفئن" گمی سی دوشمین الینه کئچمیش دیر. بو جبهه ده کیفیت درجه ده جیدیت گؤسترن و محاربه ده ایشتیراک ائدن یالنیز بحریه نفراتی ایله ماکینه لی توفنگ دسته سی اولوب دور. بونون دا سببی آشکار و اوافق بیر وقعه دیر [حادثه دیر]. بؤیله کی، بحریه کوماندا سی ایله ماکینه لی توفنگ چی لر فیرقه سی تامامیله روس عسگرلرین دن موتشکیل دیر لر. جبهه نین باشقا حیسه لری، یعنی ائرمنی سالدات لاری دایما غارت و یئرلی فقیر اهاالییه ظلوم ائدیپ، اونلاری قتل و تالان ائتمک ایله مشغول ایدی لر. اونلار گوندوز لر اؤز افعال-شنیه لرینه [بیابیرچی حرکتلرینه] مشغول اولماقلا جبهه ده قالیپ، گنجه لر گمی و بارژالاردا گیزلنیردی لر. حتی گوندوز لر ده ۲۰۰ و ۲۵۰ نفر سنگرلرده بولونان سالدات لار دان آنجاق ۱۰۰ نفری سنگرلرده قالیپ، باقی سی [قالانی] گمیلرده کئچینیردی لر. دوشمن نین ۶ دویمه توپ لاری وار ایدی. لاکین لازیم اولان قدر فیشنگ لری اولمادیغین دان، توپ آتشی نی لازیمینجا داوام ائتدیرمیرلردی. بیز قاچدیغیمیز زامان دوشمه نین الینه بیر چوخ حربی لوازیما تیمیز کئچمیش دیر. او جمله دن، ۱۰۰ مین فیشنگ، بیر چوخ مجروح [یارالی] و مقتول لاریمیز [اؤلوریمیز] اونلارین الینه کئچدی لر. "کراسناوودسک" ون محاربه مئیدانین داکی جیددیتینی آنجاق بون دان آنلاماق اولار کی، ۲-۳ توپ اوچون گؤتورمیش اولدوغو ۸۰۰ توپ فیشنگین دن ۷۰۰-و دوشمه ن آتیلیمیش دیر. نتیجه ده گمی نین پالوباسی [گؤیرته سی] زده لنیب، تیکیش لری سو بوراخیر. اؤیله کی، چارخ بؤیوک تعمیراتا مؤحتاج دیر. فؤوق الذیکر [بوخاری داکی] عرض حالدان سیز حربی جبهه لریمیزده اولان احوالی لاییقینجه آنلار سینیز، ظنینده ایم!" فؤوقده ترجمه سی درج ائدیلیمیش عرض حالین عینی پولیس

گلمیش، دۆکتور پئركينز ايراندا پروتستانت ميسيونئر تشكىلاتىنين اساسىنى قويموش، ۱۸۹۸-جى ايلده ايسه اورميادا روس ميسيونئر تشكىلاتىنين قرارگاهى آچىلميش دير .

اثرمنى لرين جنوبى آذربايجاندا تۇرتديگى سويقيريم و اونون نتيجه لرى نين (۱۹۱۸-جى ايلين فنورال-سنتتياير ايلارى)

حسن صفرى “ج. آذربايجان: ۱۹۱۸-جى ايل سويقيريمي” آدلى اثرينده اثرمنى و آيسورلارين ۱۹۱۸-جى ايلده گ. آذربايجانين غرب بۇلگه سينده آذربايجانلى لارين سويقيريمينا معروض قويماسىنين نتيجه لرىنى بئله قئيد ائتميش دير: ۱. اورميا، سالماس، خوى و اطراف اراضى لرين اهالى سيندن ۲۰۰ مين نفره دك كيشى، قادين و اوشاق سويقيريمي نتيجه سينده حياتىنى ايتيردى. همين بۇلگه ده ائله عائله تاپماق مومكون دئيلىدى كى، عائله سى نين ان آزى بير عضوونو ايتيرمه سين. ۲. شهرين اكثر ائولرى، خصوصيله اعيان و وارلى لارين ائولرى و وار-دؤولتى غارت ائيدلىدى. همين گونه دك نؤكر و قوللوق چو ايشله دن شخص لر قيسا مدتده شام يئمە يينه بئله مۇحتاج قالدى لار. ۳. آذربايجانلى لارين ياشادىغى كندلر ويران ائديليب بوشالدىدى، وار-دؤولت لرى اللرين دن چيخميش كندلى لر ايسه اكديكلرى محصولو ييغا بيلمه دى لار. ۴. اورميا، سالماس و خوى شهرى نين بازارلارى اثرمنى لر و روس لار طرفين دن بير نئچه دفعه تالانيب، تاجيرلرين وار-دؤولتى غارت ائيدلىدى. ۵. يول لارين باغلانماسى و تيجارتين محو اولونماسى ايله اهالى نين گونده ليك طلبات مال لاريندا قيتلىق ياراندى و قيمت لر بير نئچه دفعه آرتدى. همچىنين اكىنين آز اولماسى، محصولون اولماماسى و قيتلىق اوزون دن چوخ سايدا اينسان آچلىق، ائله جه ده سويقيريمي و ياييلان يولوخوجو خسته ليكلردن تلف اولدو. ۶. آبادلىق و گؤزل ليگينه گؤره مشهور اولان اورميا شهرى خارابايا چئوريلدى^{۱۷}.

اورميه ده سويقيريم

بيرلشميش اثرمنى-آيسور سلاخلى دسته لرى نين جنوبى آذربايجانين غرب بۇلگه سينده آذربايجانلى لارا قارشى

اؤتن عصرين ۷۰-جى ايللرينه كيمي ياشاميش كور قاراقاشلى كند ساكىنى سوريبا عباسووانين يىنى اثرمنى لر بيلكدن كسميشدى لار. اوچ گون بابزانين اته يينده - شورانليقدا، اؤلدورولموش قارداش لارينين مئيت لرى يانيندا هوش سوز حالدا قالميش سوريبانى تورك عسگرلرى تاپميشدى لار.”

عرب قارداش بىلى كند ساكىنى آبصمد بى شوكوربىلى اؤز باغيندا قرآنى-كريمى اوخويان زامان اثرمنى لرين دن قرآنى-كريمى اليندين آليب يئرە آتميش، تاپدالاميشدى لار.

۱۹۱۸-جى ايلده اثرمنى لر طرفين دن گ. آذربايجاندا سويقيريمين تۇرديلمه سينده خاريجى ميسيونئر تشكىلات لارين فعاليتى

جنوبى آذربايجانين غرب بۇلگه سينده بيرلشميش اثرمنى-آيسور سلاخلى دسته لرى ياراديلميش دير. آذربايجانلى لارا قارشى سويقيريم تۇرتمك مقصديله بيرلشميش اثرمنى-آيسور سلاخلى دسته لرىنى تشكىل ائدركن روسيا كونسولو ب. نيكييتى نين اؤز لرينه برانت قازان ديرماق اوچون رئال ليغى عكس ائتيرمه ين بيانات وئرميش دير. ۱۹۱۸-جى ايل آپرئلين ۴-ده بيرلشميش اثرمنى-آيسور سلاخلى دسته لرى نين ياراديلماسين دان سونرا قوشونون يارانماسىنين اعلان ائدلمه سينه داير فارسجا، روسجا، آيسورجا و اثرمنيجه اعلان لار وئرميشدى لار.

۱۹۱۸-جى ايلده اثرمنى لر طرفين دن جنوبى آذربايجاندا سويقيريمين تۇرديلمه سينده خاريجى ميسيونئر تشكىلات لارين رولو اولموش، ائله جه ده ايران و جنوبى آذربايجاندا غرب ميسيونئر تشكىلات لارى فعاليتە باشلاميش دير. قئيد ائدك كى، ۱۸۰۷-جى ايلين ايونوندا گ. قاردانين رهبرليگى آلتيندا حربى، طبى و مهنديس متخصص لرى نين و عىنى زاماندا ايكي يئزويت (ئۇسويتس) روحانى لرين دن عبارت فرانسايين كاتوليك ميسيونئر هئيتى جنوبى آذربايجانا داخيل اولموش، ۱۸۳۱-جى ايلده فاندئر آدلى ميسيونئر تيريزده، اورميادا خريستيان لار آراسيندا سوريبانى (آيسور) كىتاب لارنى ياميش دير. ۱۸۳۶-جى ايلده بازل آدلى ميسيونئر تشكىلاتىنين تيريزده كى باش قرارگاهى باغلانميش دير. آمئريكالى دؤكتور قرانت و ميسستر ژوستين پئركينزله بيرليكدە ۱۸۳۴-جو ايلده اورميايا

^{۱۷} Səfəri H. Cənubi Azərbaycan: 1918-ci il soyqırımı. Bakı: Araz, 2016, 204 s.

آندرانیک جنوبي آذربايجانين خوي شهرينه هوجوم ائتميشدير. آندرانیک ۱۹۱۸-جي ایلده مانچئستئر-پاریس-تورکیه-اثرمنیسیان-ایران-تهران-اوردوباد واسطهسیله ایروانا کوللی میقداردا سلاح گتیرمیشدير. آندرانیک اثرمنی-آیسور سلاحلی دستهلرینین ایشغالیندا اولان اورمیا و سالماسی اثرمنیستان ریسپوبلیکاسینا بیرلشديرمکده اساس مانعه حساب ائدیلن خوي شهرينی هدف آلمیشدير.

جنوبي آذربايجانين غرب بؤلگهسینده ۱۹۱۸-جي ایلده بیرلشمیش اثرمنی-آیسور سلاحلی دستهلرینین بؤیوک فلاکتلر تۇرتمهسیندن خبر توتان عثمانلی قوشونو آذربايجانلیلارین سویقیریمینی دایانديرماق مقصدیله اثرمنی لرله مذاکیره آپارمیش، لاکین اثرمنی لر بونا اهمیت وئرمه میشدی لر.

اثرمنی سلاحلی دستهلری بیرینجی دونیا محاربهسینده آذربايجان و آنادولو تورکلرینی قیرماقلا روسلارا بؤیوک کؤمکلیک گؤسترمیشدی لر.

آندرانیکین سلاحلی دستهلرینین خوي شهرينه هوجومو بارهده شهر اهالیسینه ایلك معلوماتی عثمانلی حربی قرارگاهینین کومان دانی اعلان ائتمیشدير. عثمانلی اوردوسونون سالماسداکی غلبهسی ایله باغلی خوي شهرينده ۳ گونلوك شن لیک، نیطق لر سؤیلنیلیمیشدير.^{۱۹} ۲۲ ایول ۱۹۱۸-جي ایلده عثمانلی اوردوسونون سیاسی مسئلهلر اوزره نمایندهسی ظابط یوسف ضیا نیطق سؤیله میش، خوي شهرينده اولان عثمانلی سیاسی نمایندهسی ایله یکی عثمانلی عسگری آندرانیکین خویا هوجومو و

کوتلوی سویقیریمی اورمیا شهریندن باشلامیشدير. اورمیادا اهالینین سویقیریمینین ایلك مرحلهسی ۱۹۱۸-جي ایل فئورال آیینین ۲۲-ده باش وئرمیشدير. عثمانلی قوشونون ۱۹۱۸-جي ایل آقوستون ۱-ده اورمیایا داخیل اولماسی. ۱۹۱۸-جي ایل یانوارین ۲۳-ده و ۱۹۱۸-جي ایلین فئورالین ۱۶-دا اثرمنی و جیلولار (آیسورلار) سیلاخلاندیقدان و اولاردان عبارت خریستیان سلاحلی دستهلرین کندلره، قصبه لره هوجومو و دینج اهالییه قارشى هوجوم و قتل لر تۇرتمیشدی لر.^{۱۸} خریستیان سلاحلی دستهلرینین باشچیسی ب.مارشیمون اورمیاداکی سیاسی پارتیالارا ایسماریج وئرمیشدير .

۱۹۱۸-جي ایل فئورالین ۱۹-دا اورمیا شهر پولیس قوهلری ایله اثرمنی-آیسور سلاحلی دستهلری آراسیندا آتیشما اولموش دور. فئورالین ۲۰-ده اورمیا شهرینین حاکمی اجلال المولکون خریستیانلارین باشچی لارینی حکومت ایدارهسینه دعوت ائتمیشدير. اورمیاداکی سویقیریمدا آبش کونسولو میستئر آ. شئدین رولو اولموش دور. ایران دؤولتینین اورمیاداکی نمایندهسی ر.معتد الوزرانین دا ایشتیراك ائتدیگی ایجلاسدا اثرمنی و آیسورلاردان عبارت خریستیان دسته باشچی لاری آذربايجانلیلارا اولتیماتوم وئرمیشدير.

اورمیادا آذربايجانلیلارین سویقیریمینین ایکینجی مرحلهسی ده سون درجه آغیر اولموش دور. فاجعه ایله باغلی ۱۹۱۸-جي ایلده سویقیریم زامانی اورمیادا اوشاق اولان و بو حادثه لری اؤز گؤزلری ایله گؤرن علی دهقانین خاطره لری، م.ب.محمدزاده نین ۱۹۱۸-جي ایلین نوایبریندا تیفلیسده یالنیز بیر نوسخهسی ایشیق اوزو گؤرن "قارداش قایغیسی" ادلی قزئنده چاپ ائتدیردیگی مقالهسی چاپ اولونموش دور. اورمیادا ۱۹۱۸-جي ایلده سویقیریمدا آذربايجانلیلارین کوتلوی باسدیریلدیگی قاراصندیق قیبرستانلیغیندا قازینتی نتیجهسینده کوتلوی مزارلیق دا آشکار ائدیلیمیشدير.

خویدا سویقیریم

¹⁸ Əlibəyli H.C. Birinci dünya müharibəsi illərində Urmiyada türk-müsəlman əhalinin soyqırımı. Bakı: AMEA Tarix İnstitutu, Turxan NPB, - 2018, - 123 s.

¹⁹ M.Ə.Riyayi. Xoyun tarixi. Tehran:1378, - s.475.

گنیش کاراکتر آلماسی، ائلهجه ده آذربایجان اراضی سی حسابینا ایکینجی اثرمنی دؤولتی نین یارادیلماسینین قارشسینی آلمیش دیر.

سالماسدا سویقیریم

سالماس قافقازلا شرقی آنادولو آراسیندا کۆرپو رولونو اوینادیغی اوچون دایم اثرمنی لرین، ائلهجه ده روسیا و غرب دؤولت لری نین دایم دقت مرکزینده اولموش دور.

۱۹۱۸-جی مارتین ۱۸-ده اوچونجو دفعه اولاراق اثرمنی- آیسور سلاح لی لاری کۆهه ن شهره هوجومو ائده رک آذربایجان لی لارا قارشسی سویقیریم ائتمیشدی لر. کۆهه ن شهرده بیرلشمیش اثرمنی- آیسور سلاح لی دسته لری طرفین دن ایشغال ائدیلدیگی گون قتل عام ائدیلن دینچ آذربایجان لی قادین، اوشاق و قوجالارین سایسی ۱۰۰۰ نفر دن چوخ اولموش دور.

کازاک دیویزیاسینین کومان دانی پولکونونیک کازاکوسکی ده ۲ اکتیابر ۱۸۹۷-جی ایلده اثرمنی لرین آذربایجان شهرلرینه کۆچمه سی باره ده قئید ائدیر کی، "سون زامان لار تورکیه ده تعقیب اولونان اثرمنی لر ایرانا کۆچورلر. تخمیناً ۷-۸ مین اثرمنی اورمیا و خوی شهرینه سیغینیب"^{۲۲}. تورکیه نین آتاتشه آرخیون دن الده ائدیلن (ATASE-آتاسی، ک، ۳/۱، ۱۸.۵، ۲۲؛ ف. ک. ۱/۱، د ۱۵۱، ف ۴۲) سنده اساساً، "اینگیلیس لرین آلاچاتی طرفین دن گیزیل یول لاردان قاطیر ساتین آدیقلاری و ۵۰۰۰۰-ه قدر اثرمنی مهاجیرینی دیلمان (سالماسین مرکزی) اطرافیندا کی کندلره یئرلشدیرمه سی حاقیندا دا معلومات وئرلیر". بیتلیس دن ایستانبول آلیقاپیسینا گۆندریلن دیگر سندده ایسه اثرمنی لرین خوی و سالماسا توپلاشدیغی سؤیله نیلیر. بونلارین خرج لرینی ایسه تیفلیس دن و اوراداکی اثرمنی کومیته لرین دن تامین ائدیلدیگی قئید ائدیلمیش دیر.^{۲۳}

اثرمنی لرین سالماسا گلیب توپلاشماسی و بو بۆلگه نی اثرمنیلشدیرمه جهدی میسیونرلرین قئیدلرینده ده اعتراف ائدیلیر. آمریکانین میسیونرلیک فعالیتی ایله باغلی اثرده

شهری محاصره یه آلدیغی باره ده عثمانلی اوردوسونا معلومات وئرمک اوچون اورمیایا یولا دوشموش دور.

۲۱ ایول ۱۹۱۸-جی ایلده ۵۰۰ نفر اثرمنی آتلی سی، ۵۰۰ پیادا ایله بیرگه جولفایا گلمیش دیر.

خوی شهری نین اهالی سی شهرین مدافعه سی حاقیندا قرار وئرمک اوچون خوی داکی قاری مسجیدینه توپلانمیش دیر. اورمیا و سالماسدا اهالی نین باشینا گتیریلن حادثه لر دن خبری اولان خوی اهالی سی مقاومت گؤستمیش دیر. آندرانیکین سلاح لی دسته لری نین هوجوم خبری جنوبی آذربایجانا داخیل اولان عثمانلی اوردوسونا چاتدیریلان کیمی قوشونون باش کومان دان لیغینین ۲۳ ایولدا وئردیگی گؤستریشه اساساً موغانجیغین شیمالیندا دینجلمه لی اولان ۱۲-جی پیادا دیویزیاسی ایولون ۲۳-دن ۲۴-ه کئچن گئجه خویون ۵ کیلومتر لیگینده غضنفر داغلارینا چاتمیشدی لار.

آندرانیک خوی اطرافینا هوجوم ائندنه عثمانلی لار اورمیانین ۴ فرسخ لیگینده (هر فرسخ - ۶۲۴۰ م-دیر) یئرلشن کریم آباددا اثرمنی- آیسور سلاح لی دسته لری ایله دؤیوشوردو. آندرانیکین خویا هوجومونو ائشیدن عثمانلی قوشونو درحال گئری چکیلیب ۱۰ ساعت عرضینده ۱۸ فرسخ یول قطع ائدیب خویا چاتمیش دیر.^{۲۰} آندرانیک علی احسان پاشانین قوشونونون سالماس دان خویا گله بیله جه یینی اولجه دن چاتان کیمی قوشونونون بیر حیسه سینین سالماس یولونون ایکی طرفینده یئرلشن غضنفر و قولابی داغلاریندا یئرلشدیرمیش دیر.^{۲۱}

آندرانیکین سلاح لی دسته لری نین هوجوما کئچدیگی آندا خوی شهری نین عالیملرین دن حجت الاسلام و آغا ایبراهیم مجتهدی اهالی قارشسی سندا چیخیش لار ائتمیشدی لر. ۱۹۱۸-جی ایل ایول آیینین ۲۵-ده عثمانلی اوردوسو شهر و اطرافی دوشمن عنصرلردن تمیزله میشدیر. خوی اهالی سی عثمانلی اوردوسو گلنه قدر ده مقاومت گؤستمیش دیر. عثمانلی اوردوسونون جنوبی آذربایجانا داخیل اولماسی و آندرانیکین مغلوبیتی آذربایجاندا اهالی نین سویقیریمین میقیاسینین داهایا

^{۲۲} M.Ə.Riyahi. Xoy tarixi. Tehran, 1378, s.400.

^{۲۳} Səfəri H. 1918-ci ilə Salmasda azərbaycanlıların soyqırımı. Azərbaycan və Şərqi Anadolu da türk-müsəlman əhəliyə qarşı soyqırımları, III Beynəlxalq elmi konfransın materialları, Azərbaycan Respublikası, Şamaxı, 2016, s. 581-587

^{۲۰} Rəhmətullah Tofiq. Urmiya tarixəsi və I Dünya müharibəsi illərindən sonra oradakı hərəmərliklər barədə qeydlər. 1382, s.136

^{۲۱} M.Ə.Riyahi. Xoyun tarixi. Tehran: 1378,- s.478-479.

دسته های ارمنی مجری کشتار مردم سلماس و اورمیه (جیلولوق) ۹۷-۱۲۹۶ ش

آذربایجان" قزئتیندکی مقاله سینده ۱۵۰ مین نفر^{۲۷}، حسن صفری "جنوبی آذربایجان: ۱۹۱۸-جی ایل سویقیریمی" آدلی اثرینده ۲۰۰ مین نفر اولدوغو گؤستریلیر.^{۲۸}

نتیجه

فیکیرمجه، هم یئرلی، هم ده دنیا ایجتیماعیتینه آذربایجانلی لارین سویقیریمین باش وئردیگی تاریخی شرایطی، تورک-موسلمان اهالییه قارشى تۇره دیلمیش سویقیریمین سببلرینی، ماهیتینی، نتیجه سینینی، اثرینی-داشناک، بولشئویک و خارجی قوه لری نین تاریخی مقصدلرینی؛ اثرینی تجاوزکارلارینین چیرکین نیتلرینی نین حیاتا کئچیریلمه سینیه هاوادارلیق ائدن رنکبونال و بئین الخالق قوه لری نین مقصدلرینی، مستقیل آذربایجان رئیسوبلیکاسینین آذربایجانلی لارین سویقیریمی ایله باغلی حیاتا کئچیردیگی تدبیرلرین ماهیتینی و اهمیتینی، بئین الخالق عالمه آذربایجانلی لارین سویقیریمینا عاید تاریخ فاکتلاری ایضاح ائتمه یی، آذربایجانلی لارین سویقیریمینا عاید هم آذربایجان، هم ده خارجی دیل لی منبع شوناسلیغا، تاریخ شوناسلیغا، آرخیو ماتریال لارینا، علمی ادبیاتا، دؤورو مطبوعاتا، فوتولارا، آذربایجان خالق جمهوریتینین فوق

قئید ائدیلیلر کی، "۱۹۱۷-جی ایلده تورکیه نین وان بؤلگه سیندن اثرینی مهاجیرلری آذربایجانا سیغیندی. همین اثرینی لرین بیر حیسسه سی یول لاردا اؤلسه لر ده، تخمیناً ۳۵-۳۰ مین اثرینی سلماس دوزنلیگینه گلمیشدی لر". (دوکتور جون اولدئر. ایراندا آیش میسیونئرلرین فعالیتی نین تاریخی. (فارس دیلینه ترجمه). تهران، س. ۷۹). عثمانلی خارجی ایشر ناظرلیگینه عاید دیگر سند ایسه اثرینی لرین خوی و سالماسا توپلاشدیغی و عثمانلی کئشیشی نین سالماسدا اینقیلاب چی اثرینی لر طرفین دن قتله یئتیریلدیگینه اعتراض ائدیلدیگی قئید ائدیلمیش دیر. همچینین سفیرلییه، سلماس، اورمیا و تبریزده عثمانلی نماینده لیگینه لازیمی گؤستریش وئریلدیگی بیلدیریلیب. ۱۸۸۹-جو ایل ایونون ۳۱-ده رضا پاشانین عسگرلرین دن باش ناظر کامیله ۲۰۰۰ عدد سورمه لی توفنگین اثرینی لره پایلانماسینا و بیر چوخ اثرینی سوواری لرین عثمانلی لارین حکاری بؤلگه سینیه یاخین گؤندریلمه سینیه دایر حسابات گؤندریلیدی.^{۲۴}

اثرینی و آیسورلارین ۱۹۱۸-جی ایلده جنوبی آذربایجانین غرب بؤلگه سینده آذربایجانلی لارین سویقیریمینا معروض قویماسینین آغیر نتیجه لری اولوب. جنوبی آذربایجانین تکجه اورمیا، خوی و سلماس شهرلرینده اثرینی لر طرفین دن سویقیریم ائدیلملرین سای ۱۶۰-۲۰۰ مین نفر آراسیندا اولوب. اصلینده بو رقم گؤستریلن دن قات-قات چوخ دور. رضا شاه، سونرا ایسه اونون اوغلو جنوبی آذربایجان داکاکی موسلمان-تورک لرین سویقیریمی حاقدان یازماغی و تحقیقات آپارماغی یاساق ائتدیگین دن ۱۹۱۸-جی ایلده کی موسلمان قتل عامیندا اؤلدورولن لرین سای ایندییه قدر دقیق وئریمه میشدی.^{۲۵} تبریزده چیخان "دیلمانج" ژورنالی ایسه ۱۹۱۸-جی ایلین سؤزو گئدن سویقیریمیندا اؤلن لرین سایی ۱۰۰ مین نفر، احمد کسروی "آذربایجانین ۱۸ ایلیک تاریخی"^{۲۶} کیتابیندا ۱۳۰ مین نفر، جمال آیروملونون اورمیا دا چیخان "نویدی

مارت ۱۳ ۲۰۰۱. جمال آیروملو، اورمودا جیلولوق، نوید آذربایجان، قزئت، ۱۳۹، ش

^{۲۸} Talıblı S.Ə. İran İslam Respublikasının Qafqaz siyasetində Dağlıq Qarabağ problemi (1991-2005-ci illər). Bakı: Elm və təhsil, 2016. - s. 226

^{۲۴} Məlikzadə T. Salmasın və Qərbi Azərbaycanın on min il tarixi. Təbriz: 1384, s. 121.

^{۲۵} Cəbrayilov İ.H., Talıblı S.Ə. "Azərbaycanlıların soyqırımı" fənninin proqramı. Bakı: Bakı Qızlar Universiteti, Bakı, 2020. - s. 80-127

^{۲۶} کسروی، احمد، تاریخ ۱۸ ساله آذربایجان، مؤسسه انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۵۰ (۱۹۷۱)، ۹۱۹ ص.

30. İsgəndərov A. Azərbaycanda türk-müsəlman soyqırımı probleminin tarixşünaslığı 1918-1920. Bakı: Adiloğlu, 2006.
31. Bayramova R.Q. Azərbaycanın Quba bölgəsi tarixin dönüş mərhələsində (1917-1920-ci illər). Bakı: Turxan NPB, 2018, - 236 s.
32. Talıblı S.Ə. XX əsrin faciələrindən biri - 31 Mart azərbaycanlıların soyqırımı / AMEA, Elm və Həyat, elmi-populyar jurnalı, №1 (471), Bakı: 2021. - s. 60-64
33. Cəfərov T.V. Qondarma erməni soyqırımı faktların dili ilə. Bakı: "Kitab aləmi" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi, 2013
34. Cəbrayilov İ.H., Talıblı S.Ə. "Azərbaycanlıların soyqırımı" fənninin proqramı. Bakı: Bakı Qızlar Universiteti, Bakı, 2020. - s. 80-127
35. Nəcəfli G. Şərqi Anadolu, Naxçıvan və İrəvan bölgəsində ermənilərin türk-müsəlman əhaliyə qarşı törətdikləri soyqırımlar (1918-1920). Bakı: 2017. - 248 s.
36. İsmayılov K. Zəngəzürdə Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımı (1918-1920). Bakı: Elm, 2017. - 248 s.
37. Hacıyev İ. Ermənilərin Azərbaycana qarşı ərazi iddiaları və qanlı cinayətləri. Naxçıvan: 2012
38. Mustafa N. İrəvan quberniyasında azərbaycanlıların soyqırımı (1918-1920). Bakı:2017. - 328 s.
39. Musa Urud. Zəngəzur. Bakı: Nurlan, 2005.
40. Musayev İ. Azərbaycanın Naxçıvan və Zəngəzur bölgələrində siyasi vəziyyət və xarici dövlətlərin siyasəti (1917-1921). Bakı: 1997
41. Həsənov S. Salyanda ermənilərin törətdiyi qətlə / <https://www.azerbaijan-news.az/view-186219/salyanda-ermenilerin-torettdiyi-qetlim>
42. Səfəri H. Cənubi Azərbaycan: 1918-ci il soyqırımı. Bakı: Araz, 2016. - 204 s.
43. Səfəri H. 1918-ci ilə Salmasda azərbaycanlıların soyqırımı. Azərbaycan və Şərqi Anadoluda türk-müsəlman əhaliyə qarşı soyqırımları, III Beynəlxalq elmi konfransın materialları, Azərbaycan Respublikası, Şamaxı: 2016, - s. 581-587
44. Əlibəyli H.C. Birinci dünya müharibəsi illərində Urmiyada türk-müsəlman əhalinin soyqırımı. Bakı: AMEA Tarix İnstitutu, Turxan NPB, - 2018, - 123 s.
45. M.Ə.Riyayi. Xoyn tarixi. Tehran:1378, - s.475.
46. Talıblı S.Ə. Talıblı S.Ə. XX əsrin faciələrindən biri - 31 Mart azərbaycanlıların soyqırımı / AMEA, Elm və Həyat, elmi-populyar jurnalı, №1 (471), Bakı: 2021. - s. 60-64.
47. Talıblı S.Ə. İran İslam Respublikasının Qafqaz siyasətində Dağlıq Qarabağ problemi (1991-2005-ci illər). Bakı: Elm və təhsil, 2016. s. 362 s.
48. Nasir Yüceer. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunun Azərbaycan və Dağıstan hərəkatı: Azərbaycan və Dağıstan'ın bağımsızlığını kazanması, 1918. Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1996. -201 s.
49. Türker, Rüştü, Birinci Dünya Harbi'nde Bakü Yollarında 5'nci Kafkas Tümeni, Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara: 2006. - 248 s.
50. رحمت الله توفیق، تاریخچه ارومیه، یادداشتهایی از سالهای جنگ اول جهانی و آشوب بعد از آن، انتشارات شیرازه، چاپ اول ۱۳۸۲، ۱۶۲ ص (Rəhmətullah Tofiq. Urmiya tarixçəsi və I Dünya müharibəsi illərindən sonra oradakı hərəmərliklər barədə qeydlər. 1382. - 162 s.
۵۱. توحید ملیکزاده، تاریخ ده هزار ساله سلماس، و غرب آذربایجان، تبریز، ۱۳۸۴، انتشارات الدار تبریز، ۷۰ ص.
۵۲. سرداری نیا، صمد، ایران یک ولایت مسلمان نشین بود، تهران، انتشارات زوفا، ۱۳۷۹، ۲۴۷ ص
۵۳. سرداری نیا، صمد، قتل عام مسلمانان در دو سوی ارس، تبریز، نشر اختر، ۱۳۸۳، ۲۱۱ ص
۵۴. کسروی، احمد، تاریخ ۱۸ ساله آذربایجان، مؤسسه انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۵۰، ۱۹۷۱، ۹۱۹ ص.

العاده تحقیقات کومیسسیاسینین ماتریال لارینا، ائلهجه ده تاریخ سندنلردن چیخیش اندهرک آذربایجانلی لارین سویقیریمینی بشریته قارشى جینایت فاکتی کیمی اساسلاندرماغی، باکی، قوبا، شامخی، شرقی آنادولو، ناخچیوان، زنگه زور، سالیان، نفتچالا، لنکران، ایروان، جنوبی آذربایجانین خوی، سالماس، اورمیا بؤلگه لری نین شهر، قصبه، کندلرینده و دیگر بؤلگه لرده باش وئرمیش سویقیریم حاقیندا تاریخی حقیقتلری اطرافلی شکیلده چاتدیریلماسی سؤن درجه مهم و اهمیتلی دیر.

ادبیات:

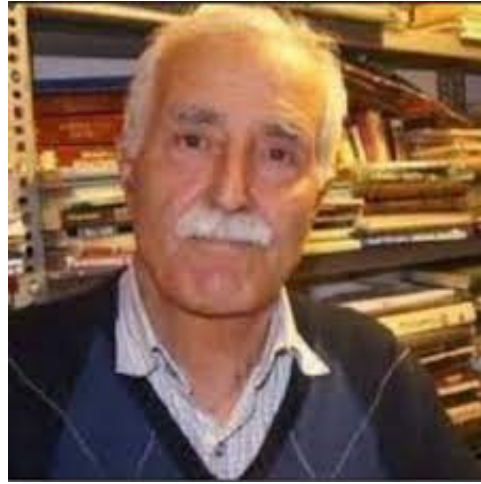
1. Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin "Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında" fərmanı. Azərbaycan qəzeti, 26 mart 1998-ci il. <http://anl.az/soyqirim/pdf/ferman-26.03.1998.pdf>
2. 1918-ci il azərbaycanlıların soyqırımının 100 illiyi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı. 12 mart 2018-c il, <https://president.az/az/articles/view/26762>
3. Azərbaycan hökuməti Şamaxı qəza rəisinin dəftərxanası (Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxiv).
4. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin yanında Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının sənədləri
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Siyasi Sənədlər Arxiv.
6. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Daxili İşlər Nazirliyi (ARDA).
7. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Ədliyyə Nazirliyi (ARDA).
8. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici İşlər Nazirliyi (ARDA).
9. Azərbaycan Respublikası Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti, DTX arxiv: арх. дело № 65, т.1. (21-22, 78-83, 84-86)
10. DTX arxiv: арх. дело № 65, т.9, с.6-35
11. DTX arxiv: арх. дело № 65, т.12. (2-6, 7-11, 12-17, 20-26, 27-28, 29-30, 39-41)
12. DTX arxiv: арх. дело №65, т.5, (с.395)
13. DTX arxiv: литературное дело 164 (10-12, 16-36, 75-77, 78-83, 84,89-92, 93-97, 108-306, 307-311,319-324,354-55) - 1-ci hissə
14. DTX arxiv: литературное дело 164 (10-12, 16-36, 75-77, 78-83, 84,89-92, 93-97, 108-306, 307-311,319-324,354-55)- 2-ci hissə
15. DTX arxiv: ПС-75 (41,47, 48,69-78,99)
16. DTX arxiv: ПС-20795, т. 21, (224-235)
17. DTX arxiv: ПФ № 853 (91-94)
18. DTX arxiv: ПФ 787 (67-70, 83-95)
19. DTX arxiv: ПФ-787 (1-34, 58-63, 73-82, 92-96)
20. DTX arxiv: ПФ-787-4, (6,7,13,17,18,19,21,25)
21. DTX arxiv: ПФ-787-4(20-22)
22. DTX arxiv: ПФ-861 (7-11)
23. DTX arxiv: список №1, с.3, список№2, с.3
24. "Azərbaycan" qəzeti, (Gündəlik siyasi, elmi və iqtisadi türk qəzetəsidir). İkinci səneyi-dəvamiyyəsi. Düşənbə, 26 məhərrəmülhəram sənə 1337. 3 təşrin-i sani sənə 1918. Yekşənbə, 3 noyabr 1918-ci il, nömrə 29
25. Abışov V. Bakıda Azərbaycan xalqına qarşı 1918-ci il mart soyqırımı. Bakı: Elm, 2017, 220 s.
26. Abışov V. Şamaxı qəzasında Azərbaycan xalqına qarşı 1918-ci il mart soyqırımı. Bakı: Elm, - 2017, - 120 s.
27. Aşırılı A. 31 mart soyqırımı: 1918-1920-ci illər mətbuatında. Bakı: Elm və təhsil, 2011.
28. Qəniyev S. Şamaxı soyqırımı – təkzib olunmaz faktlar. Bakı: Nurlar, 2003, - 230 s.
29. İsgəndərov A. 1918-ci il mart qırğınının tarixşünaslığı. Bakı: Mütərcim, 1997. -184 s.

سادگی و عوام فهم شدن زبان و فاصله گرفتن از زبان
مطنطن و غامض ادبیات دیوانی را ایجاب می‌کرد.

برجسته‌ترین نمایندگان جریان ادبی مورد بحث
عبارت بودند از: ابراهیم شناسی (۱۲۸۸-۱۲۴۲)؛ نامق
کمال (۱۳۰۵-۱۲۵۶)؛ ضیاء پاشا (۱۲۹۷-۱۲۴۰)؛
احمد مدحت افندی (۱۳۳۰-۱۲۶۰) و عبدالحق
حامد طرخان (۱۳۵۶-۱۲۶۸).^(۴)

با سپرده شدن مسئولیت امور تحریریه‌ی مجله‌ی
هفتگی ثروت فنون به توفیق فکرت در ۱۳۱۳ و گرد
آمدن گروهی از نویسندگان و شعرا چون جناب
شهاب‌الدین، خالد ضیا اوشاقلی گیل (عشاقی‌زاده)،
حسین سیرت، حسین سعاد، سامی پاشازاده سزائی
در اطراف وی و چاپ آثار منظوم و منثورشان در این
مجله، جریانی ادبی پدید آمد که نمایندگان آن را
ادبیات جدید می‌خواندند، و کسانی نیز این
نمایندگان را «ثروت فنونی‌ها» می‌نامیدند. این جریان
که از حیث شکل گرفتن در دوره‌ی استبداد و ممیزی
و تضییقات شدید عبدالحمیدی، برخلاف ادبیات
تنظیمات و سیاست و اندیشه، واقعیت‌گریز و آکنده
از نومییدی و درون‌گرایی بود، با توقیف مجله‌ی مذکور
در ۱۳۱۹ از هم پاشید.^(۵)

سال‌ها پس از توقف ادبیات جدید و اندکی پس از
اعلان حریت (مشروطیت دوم، ۱۳۲۶) و در هم
شکستن استبداد عبدالحمیدی، گروهی از شاعران و
نویسندگان جوان که دارای تمایلاتی کم و بیش
مشابه ثروت فنونی‌ها بودند، گرد آمدند و پس از
تشکیل جمعیتی به نام «فجرآتی» آرای خود را
درباره‌ی ادبیات و وظیفه‌ی آن در جامعه‌ی عثمانی،
در صفر ۱۳۲۸ / فوریه‌ی ۱۹۱۰ منتشر و موجودیت
خود را اعلام کردند. نمایندگان این جریان اگرچه با
نمایندگان بازمانده‌ی ادبیات جدید درگیری‌هایی
داشتند، دنباله‌ی کم رنگ و کم تأثیری از ادبیات
جدیده به شمار می‌روند.^(۶) جریان ادبیات ملی
ثمره‌ی اعاده‌ی مشروطیت پس از استبداد سی‌ساله‌ی
سلطان عبدالحمید و پیروزی حزب اتحاد و ترقی در

ادبیات ترکی در دوره‌ی جدید

نویسنده: رحیم رئیس‌نیا

ادبیات ترکی در قرن سیزدهم/ نوزدهم، به ویژه از
دوره‌ی تنظیمات، تحت تأثیر تمدن و فرهنگ و
ادبیات غربی، وارد دوران جدیدی شد که تا روزگار ما
ادامه دارد؛ دورانی که از چنین مراحل گذشته است:
در حدود بیست سال پس از صدور خط همایون
گلخانه و اعلان تنظیمات سیاسی، ادبیات تنظیمات،
به مثابه یکی از دستاوردهای اصلاحات آن دوره، با
انتشار روزنامه‌ی ترجمان احوال در ۱۲۷۶-۱۲۷۷
نضج گرفت و تا آغاز جریان ادبیات جدید با انتشار
بخش ادبیات مجله‌ی ثروت فنون (۱) به سردبیری
توفیق فکرت (۲) در ۱۳۱۴ ادامه یافت.^(۳) نمایندگان
این جریان ضمن به کارگیری انواع ادبی ادبیات
دیوانی، به منظور ارتباط با افکار عمومی رو به
گسترش، در پرتو توسعه‌ی چاپ و مطبوعات و تئاتر و
امثالهم، به آفرینش نوع‌های جدیدی چون مقاله، نقد،
نمایشنامه، داستان کوتاه، رمان و سایر انواع ادبی
متأثر از ادبیات اروپا، پرداختند. ضرورت روی آوری به
افکار عمومی و بیدار کردن مردم، که خود از ترقی
خواهی و آزادی‌طلبی این روشنفکران مایه می‌گرفت،

اصول ملی‌گرایی در شئون اجتماعی و غربی شدن و گسترش آموزش و پرورش و رسانه‌های گروهی، تأثیر پذیرفته است. خصوصیات بارز ادبیات این دوران به این قرار است:

ادبیات ترکی در این دوران نیز، مانند ادوار تنظیمات و بعد از آن، غرب‌گرا و نسبت به دوره‌های پیشین پر تحرک‌تر بوده و حجم آثار منتشر شده در این دوران در زمینه‌های گوناگون و در شعر و نوع‌های ادبی رمان، داستان کوتاه و بلند، طنز و هجو، نمایشنامه، نقد ادبی، تحقیقات ادبی و تحقیقات تاریخی در زمینه‌های ادبیات به مراتب بیشتر از تمام آثار ادبی منتشر شده در دوره‌ی تنظیمات و ادوار بعد از آن تا اعلان جمهوری است. ادبیات ترکی از عصر تنظیمات به بعد کم و بیش به خدمت آرمان‌های دارای اهداف سیاسی چون عثمانی‌گرایی، اسلام‌گرایی و توران‌گرایی درآمد، اما در هیچ دوره‌ای به اندازه‌ی دوره‌ی جمهوریت، آرمان‌های سیاسی در تلاش نبودند که ادبیات را به خدمت خود درآورند. بدیهی است که در آمدن ادبیات، و به عبارت دیگر بعضی از ادیبان، به خدمت آرمان‌های سیاسی چپ و راست و اقتدار طلب، عوارضی برای آن داشته است که این موضوع، خود نیازمند بررسی و تحقیق جداگانه‌ای است. (۱۳) ادبیات معاصر ترکیه شاعران و نویسندگان بزرگی چون محمد عاکف ارسوی (متوفی ۱۳۱۵ش/۱۹۳۶)، یحیی کمال بیاتلی، ناظم حکمت (متوفی ۱۳۴۲ش/۱۹۶۳)، فاضل حسنی داغلارجا (۱۴) (متولد ۱۳۳۲/۱۹۱۴) و اورحان ولی (متوفی ۱۳۲۹ش/۱۹۵۰)، و نویسندگان نام‌آوری چون اورحان کمال (متوفی ۱۳۴۹ش/۱۹۷۰)، صباح‌الدین علی (متوفی ۱۳۲۷ش/۱۹۴۸) و یاشار کمال (متولد ۱۳۰۱ش/۱۹۲۲) داشته است.

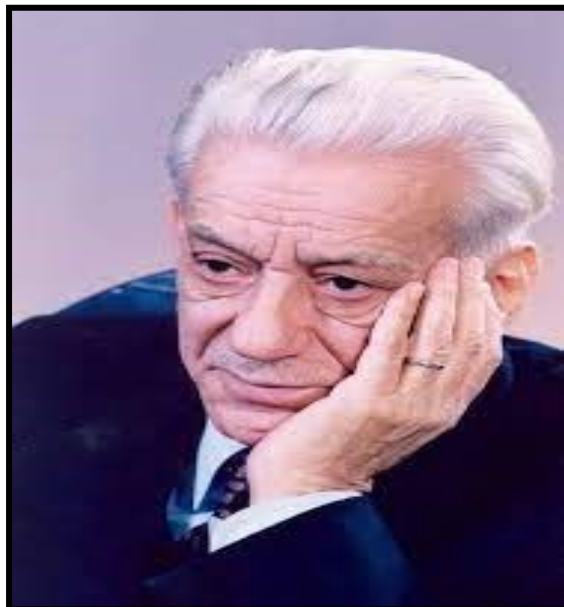
پی‌نوشت‌ها:

۱. ر. ک. دانشنامه‌ی جهان اسلام، ذیل «ثروت فنون».
۲. ر. ک. دانشنامه‌ی جهان اسلام، ذیل «توفیق فکرت».
۳. رئیس‌نیا، ۱۳۷۴ ش، ج ۳، ص ۴۹-۵۶.
۴. ر. ک. همان، ص ۵۸-۸۱، ۱۳۱-۱۴۰.
۵. میدان لاروس، ج ۴، ص ۶۰؛ موتلو آی، ۱۹۸۸، ص ۱۶۴-۱۶۵؛ آزند، ص ۵۸-۵۹.
۶. میدان لاروس، ج ۴، ص ۵۵۶-۵۵۸؛ د. ا. ترک، ج ۱۲، بخش ۲، ص ۵۸۵.
۷. Türk Derneği
۸. میدان لاروس، ج ۸، ص ۷۹۴.
۹. Gokalp.
۱۰. Adivar.
۱۱. Gün Tekin.
۱۲. موتلو آی، ۱۹۷۳، ص ۸۲-۹۴.
۱۳. د. ترک، ج ۳۲، ص ۱۷۸؛ د. ا. ترک، ج ۱۲، بخش ۲، ص ۵۹۹.

عثمانی و تشکیل انجمن‌های ملی‌گرایی چون «تورک دَرَنگی» (۷) (انجمن ترک)، «تورک یوردو» (میهن ترک)، «تورک اوجاغی» «تورک اوجاقلاری» (کانون‌های ترک) در دوران حاکمیت و تحت حمایت حزب ملی‌گرای مذکور و جز آنها بود. این جریان که تا اعلان جمهوری در ۱۳۰۲ ش / ۱۹۲۳ ادامه یافت، برخلاف جریان‌های ادبی پیشین که عثمانی‌گرا بودند، توجه به مسائل جامعه و کشور و نوشتن به ترکی ساده و پیراسته از لغات و عبارات عربی و فارسی و سرودن شعر با اوزان هجایی، به جای اوزان عروضی، را سرلوحه‌ی برنامه‌ی خود قرار داد. نظرها، پیشنهادها و عملکردهای هواداران و فعالان ادبیات ملی درباره‌ی زبان، با اعتراض بقایای جریان‌های عثمانی‌گرای پیشین روبرو شد؛ به نظر آنها، زبان جدید تنها می‌توانست زبان دانش باشد، در حالی که آثار هنری، و از آن جمله آثار ادبی، نمی‌تواند ملی باشد. تلقی «گنج قلملر» (قلم‌های جوان)، یکی از ترجمان (ارگان‌های ادبیات ملی، از ادبیات دارای ماهیت نژادی است. (۸) اما مدتی بعد، بعضی از همین انتقادکنندگان به جریان مذکور پیوستند و سرانجام «ینی لسان» (زبان نو)، بر اساس زبان گفتاری، به عنوان زبان ادبی پذیرفته شد و در دوره‌ی جمهوری نیز پیش رفت و به زبان ترکی استانبولی امروزی منجر شد. محمد امین یوردا قول (۱۲۴۸-۱۳۲۳ش/۱۸۶۹-۱۹۴۴)، ضیاء گوکالپ (۹) (۱۲۵۵-۱۳۰۳ش/۱۸۷۶-۱۹۲۴)، یحیی کمال بیاتلی (۱۳۳۷-۱۳۲۶ش/۱۸۸۴-۱۹۵۸) و دیگران از شعرا، و عمر سیفال‌الدین (۱۲۹۹-۱۲۶۳ش/۱۸۸۴-۱۹۲۰)، خالده ادیب آدیوار (۱۰) (۱۲۶۳-۱۳۴۳ش/۱۸۸۴-۱۹۶۴)، یعقوب قدری قراعثمان اوغلو (۱۲۶۸-۱۳۵۳ش/۱۸۸۹/۱۹۷۴) و رشاد نوری گون تکین (۱۱) (۱۳۳۵-۱۲۶۸ش/۱۸۸۹-۱۹۵۶) از نویسندگان جریان ادبی مورد بحث به شمار می‌روند. (۱۲)

ادبیات ترکی در این دوران - که از ۱۳۰۲ش/۱۹۲۳ آغاز شده و تاکنون ادامه یافته است - بی‌گمان از تحولات اجتماعی و سیاسی این دوران، از جمله عمومیت یافتن

شعر معاصر آذربایجان بختیار وهابزاده

ترجمه: ناصر فیض

به چاپ سپرده است. اغلب اشعار بختیار در اوزان هجایی است. شعرهای سپید او نیز بخش قابل توجهی از آثار وی را شامل می‌شوند. دکتر وهابزاده قالبهای عروضی را نیز تجربه کرده است و در این اوزان، آثار برجسته‌ای دارد. منظومه «موغام» که همان «مقام» است او را به شهرت رساند.

شاعر در این منظومه از چهار دستگاه اصلی موسیقی مقامی، راست، شور سه گانه و چهار گانه سخن به میان آورده و امتیازات آنها را با زبانی سرشار از حس و شاعرانگی بیان کرده است.

درباره «مقام» می‌گوید:

ما در مایه سه گاه زابل دفن کنید شاید روزی «مقام» از خواب بیدارم کند. بختیار بر این باور است که «صور اسرافیل» در دستگاههای مقام نواخته خواهد شد و این دستگاه بدون تردید مقام زابل خواهد بود.

اشعار دکتر بختیار وهابزاده عمیق و دارای مضامین نو و شکلهای بدیع به لحاظ فرم و محتوی است. نگاه شاعر به زندگی، نگاهی سرشار از امید و آرزوست، تاریکیها و ناهنجاریهای زندگی انسانها را با زبانی تاءثیرگذار و شیرین بیان می‌کند و هدفی جز آگاه کردن جامعه‌ای که در غبار و تاریکی تکنولوژی و تمدن دروغین گم شده است، ندارد.

بختیار وهابزاده شعرهایش را در محدوده نوع خاصی از شعر قرار نمی‌دهد. او اگر شعر عاشقانه می‌سراید، به دنبال رویدادهایی که در کشورش می‌بیند از حماسه‌ها و جان‌فشانیهایی نیز سخن به زبان می‌آورد. برای اندیشه و احساس انسانها احترام ویژه‌ای قائل است. آزاداندیشان را با دیده تحسین می‌نگرد و خود نیز همواره در اشعارش، آزادی را ستایش می‌کند و به نوع دوستی و عشق به مردم اهمیت فراوانی می‌دهد، وهابزاده در شعر زیبایی می‌گوید: من، نوه‌ای کوچک دارم/ او بختیار است/ من هم بختیارم، ما پدر بزرگ و نوه همانیم/ او برای من وقار است/ من برای او همراز. من درختی هستم که نوه‌ام شاخه‌های آن است/ من ریشه‌ایم این درختم (من ریشه‌ایم/ من هستم)، او، برگهای من/ من، عاشقش مردم شدم/ او شاعر شدم/ اما نمی‌دانم/ او چه خواهد شد؟/ هر چه می‌خواهد بشود، بشود/ هر که می‌خواهد بشود، بشود/ اما چون پدر بزرگش/ -کاش- عشق مردم در دلش باشد.

بختیار وهابزاده در سال ۱۹۲۵ میلادی در یکی از شهرهای شمالی آذربایجان به نام «شکی» به دنیا آمد. در نه سالگی با پدر و مادرش به باکو هجرت کرد. پس از تحصیلات متوسطه، وارد دانشگاه باکو شد و در رشته زبان‌شناسی و ادبیات ادامه تحصیل داد. پایان نامه‌اش را در سال ۱۹۶۴ نوشت که موضوع آن تحلیلی درباره آثار یکی از شاعران برجسته آذربایجان به نام «صمد وورغون» بود. دکتر بختیار وهابزاده مدتی در دانشگاههای آذربایجان به تدریس ادبیات پرداخت. او یکی از پرکارترین شاعران معاصر آذربایجان است که در زمینه‌های ترجمه، نمایش‌نامه، منظومه و تحقیق و نقد و بررسی و مقالات متفاوت ادبی و علمی نیز آثار فراوانی را پدید آورده است. بسیاری از شعرهای وهابزاده را آهنگسازان و خوانندگان معروف آذربایجان به صورت تصنیف و انواع دیگر موسیقی و آواز جاودانه ساخته‌اند. در سال ۱۹۶۷ گزیده‌ای از آثارش با قطع جیبی در باکو چاپ و منتشر شده و در سال ۱۹۷۵ مجموعه‌ای دو جلدی از اشعارش را

نزدیک ملاقات کردم.

استاد به دلیل کهولت سن و رعایت حال شنوندگان، پس از قرار گرفتن پشت تریبون، بسیار مختصر و مفید مطالبی گفتند و شعری خواندند... تشویق طولانی حاضران، یکی از شاگردان استاد، پس از ایشان به جایگاه دعوت شد تا سخنانی درباره دکتر ایراد کند-شاگرد استاد در حال حاضر یکی از شاعران و نویسندگان کشور آذربایجان است-ایشان خاطره‌ای از استاد تعریف کردند که:

روزی کتاب شعرم را که به تازگی چاپ شده بود، در مجلسی، تقدیم استاد کردم و طبق معمول یادداشتی هم در صفحه اول آن نوشته و امضا کرده بودم. در کشور ما آذربایجان، اروسها نام خانوادگی افرادی را که نام فامیلی‌شان پسوند «زاده» داشت به «اف» تغییر داده بودند. استاد پس از تشکر به خاطر کتاب، با کمال فروتنی و احترام از من اجازه گرفتند و روی پسوند نام خانوادگی‌ام یک ضربدر کشیدند و زیر آن نوشتند: زاده، هنوز لبخند هزار معنای استاد، با آنها سالها از آن ماجرا می‌گذرد. پیش چشم‌انم تکرار می‌شود.

نمونه‌هایی از اشعار، بختیار و هابزاده:

چشم‌هایم از جنس شیشه

دندان‌هایم عاریه،

پاهایم از چوب.

آرزوهایم بر باد رفت [خشکید]

خونم سیاه، لخته-لخته!

از مردانگی اثری نیست

خودم عقیم،

حرفم ساختگی [مصنوعی]،

برای دروغها، کف می‌زنم

همین که پست و خوار می‌شوم

اوج می‌گیرم

حرفم دو تا،

چهره‌ام دو تاست.

من به کج، راست

و به شب، روز گفته‌ام

حالا، برای ما عقل لازم است

دل نازک به درد چه کسی می‌خورد؟!

من، دورش انداخته‌ام!

و به جای آن سنگی بسته‌ام.

«مرگ» مسئله‌ای است که شاعر همواره با آن سر و کار دارد و در جای جای اشعارش از مرگ سخت به میان می‌آورد، اما هرگز از آن نمی‌هراسد و چنان است که با مرگ، زندگی می‌کند و با زندگی مرگ را به تجربه می‌نشیند. شعر «سنگ قبر» اثری منسجم و زیباست که بختیار در آن، مرگ را از دریچه‌ای کاملاً متفاوت می‌نگرد:

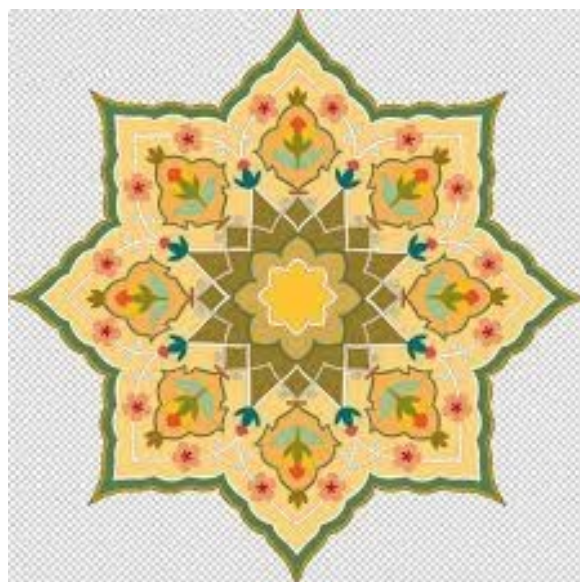
من، وعده‌ای این جهان به آن جهانم/

من صدای زنده هستی در نیستی‌ام.

از آن جهان به این جهان آمده‌ام/

و از این جهان به آن جهان خواهم رفت.

در این دنیا بسیار سوخته‌ام/ فکر کنید! سوخته‌ام و در حال سوختن بر جا مانده‌ام در کنار سنگ لحدم/ شما روی قبر من /سنگ قبر بگذارید/ من در مزارم نیز زنده‌ام/ چون، باوری

دارم که نامیر است/ دیوانه‌وار بر این باورم/ که از آن جهان به این جهان باز خواهیم گشت/ نه! روی مزارم سنگ قبر نگذارید!

در این مجال کوتاه، سخن گفتن درباره شعر و شخصیت شاعری چون دکتر بختیار و هابزاده، امری ناشدنی است، سخن درباره این شاعر بزرگ آذربایجانی را با بیان مطلبی که شاید خواندن آن خالی از لطف نباشد به پایان می‌برم: در جمهوریهای شوروی سابق، به دلیل تسلط روسها بر تمام شوروی زبان روسی، زبان رسمی بود. اندیشمندان و به ویژه ادیبان و شاعران همواره تلاش می‌کردند که زبان جمهوری خویش را مطرح و تقویت کنند. در یکی از سفرهایی که با دوستان شاعر به جمهوری آذربایجان داشتم، در یک مراسم ویژه دکتر بختیار و هابزاده را از

تبدیل به سنگ شده‌اند
 «قبرآت»، «دورآت» (۳)
 به گاری بسته شده‌اند...
 ترس من می ترسم، تو می ترسی
 او هم می ترسد، این هم می ترسد
 ما می ترسیم
 مثل وقتی که فکری تازه به سامان می زند
 زود می ترسیم.
 ترس از دیگری بس نبوده
 از خود می ترسیم!
 ترس، ترس»
 گرگی شده و از درون ما را می خورد.
 وطن چه انتظاری از ما دارد؛
 نه اراده‌ای،
 نه مردانگی.
 ما می ترسیم،
 ما سکوت می کنیم
 فکر می میرد،
 جان سستی می گیرد
 قلب منجمد می شود
 روح خفقان می پذیرد
 ترس بر زبان ما کلیدی می شود
 و در مغز ما قفلی.
 درد این است که، این درد را نیز
 ما می فهمیم، درک می کنیم
 ترسان و هراسان.
 خود نیز برای خود
 به ترس بدل می شویم.
 ۱- آنیالی: آئینه‌دار
 ۲- از شخصیت‌های داستانی و فولکوریک حماسی
 ۳- نام دو اسب اصیل در داستانهای حماسی آذربایجان
 ارزشهای بیانی
 * بسیاری از شعرهای وهابزاده را آهنگسازان و خوانندگان
 معروف آذربایجان به صورت تصنیف و انواع دیگر موسیقی
 و آواز جاودانه ساخته‌اند.
 * نگاهشاعر به زندگی، نگاهی سرشار از امید و آرزوست.

من به حکم عقلم، راهم را می روم
 می گویم، دوست،
 اما پیش پای دوستم سنگ می اندازم.
 بدون عمل نیز، روزگار می گذرد،
 باید، حرف فراوان داشته باشی.
 برای آنکه روشن ترین دروغ را بی شرمانه بگویی
 باید روی فراوان داشته باشی
 من فرزند عمل نیستم، فرزند حرفم،
 من فرزند عصر خویشم!
 * اسب شیهه کشید...
 خون قازان خان و خان چوپان در رگم آرام گرفتند
 این شیهه اوج گرفت
 و در رگن پژواکی شد...
 اسب شیهه کشید...
 با نعرهء حق طلبان،
 کوهه به لرزه درآمدند
 جوشان و خروشان شدند.
 از ساحل رود ایتیل
 چادرها و کومه‌ها به حرکت درآمدند
 اسب شیهه کشید...
 «آنیالی» (۱)ها خود را شانه زدند
 اسب شیهه کشید...
 تاریخمان ورق خورد.
 اسب شیهه کشید...
 حرص من، کینهء من
 کوه را شکافت، سنگ را سوراخ کرد.
 آب چشمه‌هایی که با سنگ کور شده بودند
 دوباره جاری شدند
 اسب شیهه کشید
 خونم به جوش آمد
 مردانگی‌ام، مردانگی‌اش را نشان داد
 از خشم بسیار من بر سر دشمن،
 سنگ باریدن گرفت...
 اسب شیهه کشید...
 پنجره را باز کردم و دیدم
 «کور اوغلو»ها «قوچ نبی» (۲)ها

اسکانشان در میان کوههای مرتفع جرم و جنایت زود زود در میانشان رخ می دهد. جلالی ها کاملاً به صورت نیمه کوچرو هستند. در زمستان در شمال ماکو در مناطق "ساری سو و ارس" و در قسمتهای پست واقع در کوههای مرزی سپری می کنند. در تابستان هم در قسمتهای مرتفع کیچیک آغری و در مناطق مرزی کوهستانی آواجیق زندگی می کنند. مهمترین کارشان چوپانی است. غارت روستاها و کاروانهایی که از مناطق نزدیک آنها عبور می کنند نیز دیگر وسیله گذران زندگی است. به سبب زندگی در مرز بیشتر غارتهایشان در مناطق تحت تسلط دولتی دیگر می باشد. در سال ۲۶-۱۹۲۵ جلالی ها از مرز شرقی ترکیه گذشته و پس از عبور از نهر ارس در اراضی ارمنستان غارت فراوانی کرده اند. جلالی ها کشاورزی نمی کنند اما در چادر رؤسایشان نان پیدا می شود. عمدتاً پنیر و ماست خشک (کشک) و دوغ می خورند. خیلی کم گوشت می خورند. بچه هایشان لخت و عریان هستند. جلالی ها کاملاً مسلحند. طوایف "علی موغوللو، خلیکانلی، مصرکانلو، بورکانلو، خسرو خلقکی، شیخ درویش به خالد آغا" تابعند.

نیروی جلالی ۴۰۰ سوار و بقیه اشان پیاده هستند. بیشتر سلاحهایشان "موزر Mozer" می باشد. کمی هم سلاح روس و فرانسه دارند. اسلحه انگلیس مرغوب نیست. چون هم سنگین است و هم فشنگش پیدا نمی شود. طوایف از آنجایی که در محیط کوچک و بدون راه و در کوههای مرتفع زندگی می کنند، می توانند به راحتی از خودشان دفاع کنند. این طوایف از دولت ایران نیز اطاعت نمی کنند. "خالد آغا" رئیس "خلیکانلی" به مدت طولانی علیه دولت ایران شورش کرده و همراه با عشیرتش به طرف ترکیه رفته بود. گرچه امروزه به دولت ایران تابع دیده می شود ولی اعتمادی به وی نیست. این جلالی ها با هم قوم و خویش هستند و قسمتی از قوم و خویششان در منطقه "آغری داغ" ترکیه زندگی می کنند.

۲-میلان یا غروسانلی ها: میلان ها هم گرچه مثل جلالی ها بصورت نیمه کوچ زندگی می کنند ولی مانند آنها چپاولگر و شقی نیستند. میلان ها از آنجایی که با اهالی ترک بومی منطقه تماس برقرار کرده و در فصل زمستان در روستاهای ترک ها (در منطقه عجم گفته می شود) زندگی می کنند، ما بینشان انس و الفت وجود دارد و

*با مرگ، زندگی می کند و با زندگی مرگ را به تجربه می نشیند.

اکراد آذربایجان از نگاه اسناد سال ۱۳۰۶/۱۹۲۷ (عشایر جلالی و میلان)

دکتر توحید ملک زاده

<https://t.me/melikzadeh>

عشایر غیر ترک آذربایجان نیز از نگاه تیز گزارش نویس ترکیه دور نمانده و اطلاعات دست اول زیر از گزارشات وی انتخاب شده است.

« قسمت اعظم کردان

آذربایجان در قسمت جنوبی و در همسایگی شمال عراق هستند. قسمت اعظم جمعیت "سردشت، صاووجبلاغ و اوشنو" را کردها تشکیل می دهند. از شمال منطقه "اوشنو" در امتداد مرز ترکیه- ایران تا کوه "آغری داغ" باز هم کردها وجود دارند. کردان آذربایجان از شمال به جنوب به نامهای زیر می باشند.

۱-جلالی ها ۲-میلان یا غروسانلی ها ۳-حیدرانلی ها ۴-شیکاک ۵-هرکی ۶-کردان جنوب

آذربایجان (اوشنو- صاووجبلاغ و سردشت)

۱-جلالی ها: در میان کردها از نظر حیات و زندگی اجتماعی در موقعیت کاملاً ابتدایی قرار دارند. از نظر شقاوت و چپاول از دیگر کردها پیشی گرفته اند. به جهت

اُو گونِه شو کور یا بو گونِه؟!

عدالت دومان

ایبیری ایلدن سوئرا کئچن ایل یایدا، عومروموزون اوشاقلیق چاغینی، تر-تزه واختینی بندینده، بره‌سینده، داغیندا، دره‌سینده ایتیردییمیز کندیمیزه قوناق گتمیشدیم. جانیم سیزه دئسین کی یابین ایلک آبی ایشین گوجون نئجه دئیرلر او قیزمار چاغی، کنده، کسه‌یده باشی پاپاغلی تاپیلمايان بیر واختدا هامی‌نین باشی ایل بوئو واختینی وعده‌سینی صرف ائتدییی، قایدینی، قایغی‌سینی چکدییی اکین، بیچین‌له ائله قاریشمیشدی کی، داها قوناق-موناق یادا دا دوشموردو. کنده الی بئکار بیر من ایدیم، بیرده آعجا گول خالانین گون یاییلانا قدر یاتان، جانلی، جسدلی سوبای اوغلو. البته او‌دا شه‌هردن قایتمیش هیرسلی، فورسلو بیر آدم. یاتماسین نئیله‌سین!؟

آد اولسون کی کنده کومه‌یه گلیب.

آما دوز دانیشساق منده آعجا گول خالانین اوغلو قارداش خاندا، شه‌هردن باشقا گلنلر کیمی ایش‌سزلیکدن، بئکارچیلیقدان کنده دونموشدوک. آی قارداش هئچ بنده شه‌هر اوشاغی اولماسین، سن دئمه گوز قیریمیندا اوئوب کئچن بو ایبیری‌جه ایلده، له‌لش کندین گرمه‌لی، دولانمالی واختی ایله ایش-گوج واختینین یئرلرینی چاش سالمیش‌ایمیش. اوئا

توانایی کشاورزی یشان بیشتر شده است. اکثر میلان‌ها ترکی می‌دانند. لباس‌هایشان نسبت به جلالی‌ها خوبتر و خانه‌ها و چادرهای روسایشان زینت‌دار و خوب است. میلان‌ها بهمراه با چوپان به کشاورزی مشغولند. روسا و بعضی ثروتمندان به تجارت هم مشغولند. در زمستان در کنار ارس و در روستاهای اجاره‌ای محال "چاپارا" و قیشلاق‌های خوانین ماکو و در تابستان در کوهستانهای "اله‌که‌ن" تا "قوطور" و کوه‌های مرزی زندگی می‌کنند. در «محال‌الند» و سوکمن اووا بیش از ده روستای میلان نشین وجود دارد.

ما بین میلان‌های ترکیه و این میلان‌ها ارتباط قوم و خویشی وجود دارد. میلان‌ها به طایفه‌های زیر تقسیم می‌شوند:

طایفه دلانی، شیخکانلی، کچلانلی، قوردونی، خوزونی، دودکانلی، بروکانلی، مندوکانلی

چند سال قبل از طرف عبدالله خان فرمانده ارتش شمالغرب قسمتی از میلان‌ها به نام «مه‌مه‌کانلو» یا «سلطان قره‌بیرچک» به دره قوطور کوچانده شدند. امروزه این دسته از میلان‌ها در تابستان و زمستان در دره قوطور ساکن هستند. رئیسشان "سلطان قره‌بیرچک" ۳۵۰-۳۰۰ خانوار تحت اختیار دارد. هر خانوار حداقل یک فرد مسلح دارد. در حادثه اخیر سیمیقو این‌ها به خوی حمله و ژاندارم‌های مستقر در قوطور را توقیف و دستگیر کرده بودند. در دره قوطور همچنان کوره‌سولنی‌ها هم زندگی می‌کنند. درباره کوره‌سولنی‌ها در فصل عشایر ترک صحبت شد. کوره‌سولنی‌هایی که در میان کردانند خودشان را کرد و آنهایی که در میان ترکان هستند خودشان را ترک معرفی می‌کنند. کلمه کوره‌سولنی در بعضی نقشه‌ها خوراسانلی نوشته شده که اشتباه است.»

آذربایجان در اوایل دوره پهلوی، ترجمه دکتر توحید ملک زاده، تبریز، انتشارات اختر چاپ دوم: ۱۳۹۹

يازيق قارداش من بيليرم نه قدهر كورلوقلار چكيب. ايندى فيكيرله شيرم كي اوندان نجه ياشي واريميش كي ائو ائشيك ساحلايير، عاييله دولانديريردى. گول بادام ارواد قاينتى كي آ قيز نه دانيشيرسان آلايه هئچ باجى ني قارداش سيز ائله مه سين. ائشيتمه بيبسن؟ قديم اشيقلار اوخوياردى.

«قارداش كيشميش كيمي دير

جيبينه دوشموش كيمي دير

قارداش دان سوترا باجى

دوشوب ايتميش كيمي دير»

بیر بیرى نین سۆز صۆحبتى نین زلیینه، بمینه، رنگینه، آهنگینه بلد اولان بو ایکی آغ بیرچک ائله شیرین- شیرین دانیشیردیلار کی منیمده ائیشلی یوخوشلو دونیانین الیندن تنگه، آمانا گلمیش اوره ییمن خبر وئریردی. آغا گول خالا دئدی آ قیز بو گونوموزه شوکور ائه ارباب یوخ، دارغا یوخ.

هئچ یادیمدان چیخماز سککیز، دوققوز بئله یاشیم اولاردی. سۆز وقتینه چکر ائله ایلین گونونده بو چاغلاری ایدی. خالوار داشییردیم اوندان دا ایندی کی کیمی دئییلدی گرک اوغلانلی قیزلی، آروادلی کیشیلی چالیشایدیق کی بیر تیکه چوره ییمیز اولسون.

ارباب لار جماعاتا گوز وئریب ایشیق وئرمزدی. بیزیم کندین ده اربابی او وخت بو قونشو کنده «شیلیملی» ده یاشایان «قیتاران خان» ایدی. اوزوندهنده قات قات یامان اولان دارغاسی کالبا دستگیرالی ایله بیرگه خالقا قان اوددوراردیلار. دورد یاریمدان بیرینی- دوققوزدان ایکی سینی بهره به چیخاندان سوترا بو یازیق جماعاتا زحمتدن باشقا نه قالیردی کی؟ امه یی نین بهره سی یادلارا قیسمت اولدوغونندان آلین تری ال قاباری ایله چالیشانلارین توپلادیغی ایل زوماری وعده نی باشا وورمازدی.

چوخ آدمین آریاسی- بوغداسی بایرام آیی قورتاراردی او ایلی بیزیمده بایراما یاخین اونوموز دنیمیز

گورده پشیمان چیلیق چکیردیم کی من نییه بئله ایش توندوم، آی آلايه.

آخی نه چولده بایردا بیچینه، خالوارا کومک ائتمه به هونریم، نه ده ائوده قالماغا یئریم واریدی.

ائله اورداجا منه آیدین اولدو کی من نه کندلی یم نه ده شه هرلی، هارا گنتسم غریبم کی، غریبم.

اوندان یانا واختلی، وعده لی قاییتماغی مصلحت گوروب، گلیب دایاندیم کندین آریلیغینا یاخین، اوزوده هر طرفه قانشار اولان، آغا گول خالاگیلین حیله طینین حصار یئرینه چکیمیش چپرین ایچینده کی توت آغاجی نین کولگه سینده.

اوزومو دانلایا- دانلایا فیکیرله شیردیم کی بو طرفلردن بیر ماشیندان، تیراکتوردان گلیب گنتسه بدی یاخشی اولاردی. منی ده اوتوبوس آیاغینا قدهر آپاراردی.

گول بادام ننه ایله آغا گول خالا دا چپرین او اوزونده توت آغاجی نین کولگه سینده اوتوروب دونیانین گلیندن، گندیندن دانیشیردیلار. اوزلریده شه هر آدمیندان خوشلاری گلمیرمیش کیمی هئچ منی دیندیرمیردیله. بلکه ده ایشه- گوجه یارامادیغیما گوره ایمیش... نه ایسه مطلبدن اوزاق دوشمه یک.

آغا گول خالا اوشاقلیق خاطرهلری ایله باغلی دئییردی دوغولدم دوغولمادیم یئتمیلیکده منیم له اولدو. آلايه اولن لرینیزه رحمت ائله سین.

گول بادام ننه آستاجاسینا بیر آه... چکهرک آلايه جمعی اولن لره رحمت ائله سین آی باجی دئدی. هه رحمت لیک انامین هئچ شیکلیده یادیم گلمیر. آتامی دا یوخو کیمی خاطرلاییرام.

قادالاری منه ده یسین قارداشلاریم منیم اوچون اللریندن گله نی اسیرگه مه دیلر. آتالار یاخشی دئییب کی: «یامان گونده یامان قارداش» آغاکیشی نی دئییرم ائه گول بادام باجی. دوزدور بیر آز تئز حیرصله نسه ده آما چوخ کووره ک اوره ک، همده چوخ غیئر تلی دیر. گوزو بیزیم اوستوموزه اولاردی همیشه، بیرجه اوشاق بیزه آیاغین یاندی گئری چک بئله دییه بیلیمزدی.

باشينيزى آغريتماييم باياق دئدييم كيمي سوز وقتينه چكر. ائله ايندى كى كيمي آرپا-بوغدا زمى لرى وغنيب بير بيرينه ده ييب، يازيق آغاكيشى تزه عمله گلميش، نئجه دئيرلر سومويو بر كيمه ميش بير اوشاق، تك جانا بيچير باغلايير، گئجه گوندوز چاليشيردى. آما داشيماغا ياخشى كارا گلن يوك حئيوانيميز يوخودو. او ساتديغيميز ائشه يين بير ياريم جان بالاسى واريدي كى اونا دا دورجه دريزدن آرتيق چاتماق اولمازدي.

اونا گوره ده دورتدن دورتدن چاتير منده ياواش-ياواش كنده، خيرمانا داشيبييرديم.

ايستى دن ايلانلار مهلشن بير چاغدا، قوراخلاميش يوللارين توزو تورپاغى كيپريك لرينده قيروو باغلاميش، آياق يالين باش آچيق بورونلارى نين اوستو قابيغدان چيخميش اوشاقلار گونده دورد-بئش دونه كوهنه يورتدان، سارى زمى دن بورا خالوار گتيريرديلر. او اوزاق يوللارى گئديب گلمه ييميز قان تر ايچينده آج-سوسوز چاليشماغيميز بير يانا اوسته ليك اربابين، دارغانين ته هر توهمتى، وئرديبى عذاب، اذيت لرى آدامى دونيادان بئزديريردى.

هر ياديما دوشه نده دده سينه باباسينا سوپوشدور كى وئيريم. بير گون اوچ-دورت قونشو اوشاغى بير ليكده خالوار يوكلو حئيوانلارى قاتيب قاباغيميزا كيمي آى قوچاق نبى، كيمي آپاردى سنلر ساراني اوخويا-اوخويا گليرديك كى بيردن گوزوموز ساتاشدى يول يوخارى گلن، يولو يومرولموش كالبادسى دارغايا كى كندن زمى يه طرف گئيردى. اونولا قاباق قانشار چيخديغيميزدان اوشاقلارين اوخوماقلارى ياددان چيخدى. بيزى گورن دلى دارغا يئرى-گويو گوزلرى ايله هده له يه-هده له يه آتى نين باشيني چكيب داياندى.

آتين يووهنى (جيلوو) ايله شاللاغى بير اينده توتوب، بير اينى ده بو يرونه ووروب چنه سى ايله بيزيم يوك حئيوانيني گوسته ره رك كيمين دير بو اوزون قولاق؟ ديهه سوروشدو. قورخا-قورخا، اسه-اسه بيزيم دير

قورت اريغيندان اليميز يامان دارا دوشموشدو.

باجى سى اولموش آغاكيشى، بير ياندان بيزيم بايرام پال-پالتاريميزين قايعيسيني چكيير، بير ياندان آرپا-بوغدا سارى بيلميردى نئيله سين.

خان كيشى ايله، تاپديق دا ائله سن دئين اللرى ايش توتان دئيلدى. كئچن سوزدور بيلميرم اهردن يا هاردانسا آل-وئرچى گلميشدى، بير تاي كيليم، بير كئچى بيرده اوزدن ايراق قاپيميزدا شله ميزى چاتماغا بير بالالى ائشه ييميز واريدي. اونوندا بالاسيني ساخلاييب اوزونو كئچى و كيليم ايله بير يئرده وئرديك او واختين پولو بير نئجه داغارجيق اونون دنين پولونا. باغيشلا ائه گول بادام باجى سن آلاه باش آغريسى اولدو دئيه سن؟

خالين سوز صوحبتى ياريم چيق قالماسين دئيه، آى خالا سن منيم جانيم تله سمه، سوزونه داوام ائت، واللاه خوشدور دئديم.

آغ بير چك هيمه بنديميش كيمي بير آه... چكيب كوئس اوتوره رك، سوزونه داوام ائتمك ايسته دى آما منيم سوزوم خالانى ترپه ديب كووره لتميشدى، سانكى. سوزونون اوجونو ايتيرميش كيمي قاييتدى كى آى بالا خالان سنه قوربان سوز-سوزو چكدى آرشين بئزى هئچ بيلمه ديم هاردايديم.

من جوموب گئندييم درين فيكيير خياللاردان اوزومه قايديب جواب وئرينجه گول بادام ننه دئدى واللاه آى باجى هئچ منيمده ائله سن دئين هوش باشيم يوخودو. آعجا گول خالا ساغ ديرسه ييني ساغ ديزى نين اوستونده كى الينين اوستونه قويوب اليني آلينا آپارارق هه اوتو دئيبيرديم دئدى. او ايللر گئتسين گلمه سين. آى بالا بير ته هر بايرامى زادى كئچيرديك، يازينادا خان كيشى تاپديغى دا آلدى يانينا كندين كورپه سينه گئتدى. او وقتلر قوزو چپيش اولدو، دانا بيزوو اولدو، بونلارى سودونه اوتارارديلار هر سود گونو (يکشنبه) بير قازان سود آيرديق آلاه برکت وئرسين. آغارتى سارى ياخشى دولانيرديق...

تمدن «پارس» باستان را بسود خودشان مصادره کنند!

در زبان سانسکریت به انسان شریف، «آریا» می گویند. فارسیها و کردها هم خودشان را از نژاد «آریایی» معرفی میکنند. علی اکبر دهخدا، در معنی کلمه «آریا» چنین مینویسد: «آریا عنوانی است که اجداد مشترک ملل هند و ایرانی خود را بدان معرفی میکردند و آنرا لغتاً بمعنی شریف دانسته اند».

کتیبه هایی که از زبان پارسی باستان بدست رسیده اند اثبات میکند که آن زبان شباهتهایی با زبان اسلاویک (روسی) داشته و با فارسی کنونی متفاوت است.

در زمان ساسانیان که کاولی ها و یا کولی ها را دسته دسته از هندوستان به قصد رقاصی و رامشگری به شمال عراق می بردند، دسته هایی هم در طی مسیر حرکت، در ایران ساکن شدند. چون نیمه جنوبی و نواحی شرق ایران بسیار کم جمعیت بود، بنابراین کاولی ها براحتی توانستند بدون هیچ مشکلی در آنجاها ساکن شوند.

زبان کاولی ها (کابلی)، شاخه ای از سانسکریت بود، و شغل آنها رقاصی و خوانندگی. زبان کاولی (کابلی) مدتها زبان شعر و موسیقی در ایران بود. در حالیکه زبان علمی در ایران زبان عربی و زبان دربار و سیاست هم تورکی بود. در زمان حکومت سامانیان تاجیک، که دسته ای از کاولی (کابلی) بودند بر افغانستان و شرق ایران حاکم شدند، زبان کاولی (کابلی) در افغانستان و شرق ایران رایج و بتدریج با زبان عربی مخلوط شد. بعدها سیاستمداران بریتانیایی بخاطر ترس از جمعیت زیاد تورکان در جهان، سعی کردند تا بطرق مختلف با ترغیب و حتی اجبار، زبانهای رقیب در منطقه را جایگزین زبان تورکی کنند تا شاید جمعیت بسیار زیاد تورکان کم شود. در مناطق تحت اشغال روسیه و شرق اروپا از زبانهای اسلاویک (روسی) استفاده کردند، در ایران و افغانستان از زبان کاولی (تاجیکی) و در کشورهای عراق، سوریه و لبنان از زبان عربی بعنوان ابزار تورک ستیزی استفاده کردند.

دندیم. دارغانین غضبدن آز قالا گوزلری حده غه دن چیخیردی. ایری-ایری باخا-باخا قولاغی دلن، اورهی یی یارالایان قورخودوجو بیر سس ایله، آتانا دئیرسن بیر آتدان-قاتیردان آلسین دئدی. یادا هئچ اولماسا بیر اینکه حیوان تاپسین کی هر دوته ده اون دریز، سککیز دریز چاتا بیلسین. آتانا دئه، سوزو منی کووره لتدی. داها دوغروسو یارامین قایساغینی قوپارتدی. دوداقلاریم تیتره دی. آرتیق بیر سوز دییه بیلمه دیم.

آلتدان-آلتدان نیفرت دولو گوزلریم له اونو سوزه رکن گوز یاشلاریمین، دوداقلاریم کیمی قوروموش- سوسامیش تورپاغا دامماسینی گوروب قایتدی کی نییه آغلابیرسان؟

ولی قیزی جئیران بیر آز مندن بو یوک اولدوغوندان بیر آدیما قاباغا یئریب

- آی آغا آتاسی اولوب آخی، دئدی.

- بس بو یوکو کیم چاتیدیر.

- قارداشی چاتیب دا! آغاکیشی.

- من آغاکیشی ماغاکیشی بیلمیرم منیم مالیما خیانت ائیله یه نین قابیغینی آلام. اونو دئیرسین کی بئله لیکله ایش اولماز. بو اوزاقلیقدا یولو دوته ده دورده دریز چاتماقلا بو خالوار نه وقت قورت

علی مرادی

زبانیکه امروزه در ایران بدان «فارسی» گفته

میشود قرن های قبل به زبان تاجیک معروف بود

این زبان شاخه ای از زبان سانسکریت است و با زبان «پارسی» باستان فرق میکند. به ادعای فردوسی طوسی، «کاولی» ها یا همان «کابلی» ها، طوایف هندی الاصل هستند. زبان آنها هم شاخه ای از سانسکریت (هندی باستان) است.

در این مقاله اثبات میکنیم قومیکه در ایران امروزه بزبان فارسی (کاولی) صحبت میکند، هندی تبار هستند و هیچ ارتباطی با قوم «پارس» باستان ندارند و می خواهند

در مواردی که گروهی حس میکند این صفت، دیگران را در آب و خاکشان سهیم میکند، معترض آن میشود و گروههایی که این صفت را به مثابه ابزاری برای تأیید حضور و تثبیت موقعیت خودشان در آن منطقه میدانند از آن استقبال میکنند.

این صفت به قصد حمایت از گروههای اقلیتی استانها وضع نمی‌شود بلکه این رنگین کمان با کمرنگ کردن گروه اکثریتی آن مناطق، گروههای اقلیتی را پررنگ جلوه می‌دهد، برای همین این صفت هرگز به استانهایی که فارس و غیرفارس ساکنش باشند اطلاق نمیشود و در حالیکه اصفهان با جمعیت فارس، ترک، لر، افغانی، ارمنی و حتی گرجی رنگین کمانتر از همه استانهاست و کمان استانهایی مانند مرکزی، قم و تهران از هر جایی رنگین‌تر است ولی آن استانها، استانی فارس‌نشین معرفی میشوند و صفت رنگین کمان برای آنها ممنوع شده تا مبدا کاربرد آن صفت سندیتی بر حضور غیرفارسیها در آن استانها محسوب شود.

حتی اگر فارسها، به لحاظ آماری در استانی اقلیت باشند، فرادست بودن سراسری آنها باعث میشود آنها متن و دیگران حاشیه محسوب شوند و نخواهند تکرنگی تحمیلی را با رنگین کمان عوض کنند برای مثال با وجود اکثریت بالای ترکها در استان البرز، آن استان با هویت فارسی و در بهترین حالت، ایران کوچک نامیده میشود که باز صفتی در راستای کمرنگ کردن حضور حداکثری ترکهاست ولی آن استان هرگز مفتخر به صفت رنگین کمان اقوام نمی‌شود زیرا رنگین کمان شدن، رنگ فرادستی فارسی را کمرنگتر کرده به رنگ هویت‌های دیگر خواهد افزود. این صفت برای استان فارس نیز با آن همه ترک و لر و... بکار نرفته و آنجا را شهر سعدی و حافظ معرفی می‌کنند.

مسلمانان در همه ایران و شیعیان در بیشتر مراکز استانی در اکثریتند و چون ممکن است صفت «رنگین کمان ادیان و مذاهب» از رنگ این گروه اکثریتی بکاهد، کاربرد این صفت، به نسبت رنگین کمان اقوام بسیار محدود است ولی چون غیرفارسیها در بیشتر استانهای ایران در اکثریتند صفت رنگین کمان اقوام برای تخفیف و کم جلوه دادن آنها، نقل و نبات محافل است.

در زمان شاه عباس صفوی با نیرنگ بریتانیایی زبان کاولی که تاجیکی نام گرفته بود جایگاه ویژه ای یافت. «برادران شرلی» جاسوسان بریتانیایی در اصفهان توانستند شاه عباس را متقاعد کنند که اگر «ایران شیعه» میخواهد از «عثمانی سنی» فاصله بگیرد باید از زبانهای «تورکی و عربی» که منابع اسلام سنی هستند، فاصله بگیرد. و با این ترفند، زبان سانسکریت کاولی و یا تاجیکی را ترویج کردند تا تورکان ایرانی از دسترسی به منابع اسلامی سنی که بزبانهای عربی و تورکی نگاشته شده بود، دور بمانند. کار تا آنجا پیش رفت که رابرت شرلی برای آنکه زبان کاولی های هندی الاصل را مقدس جلوه دهد، لباس عجب و غریبی که آمیزه ای از لباس صفویه و هندی بود بر تن کرد که در متن لباسش، سمبلهای هندی مانند عکس طاووس و تصاویر کودکان هندی در لباس هندی نقش بسته بود. و مردم ساده لوح ایران با دیدن چند ثروتمند بریتانیایی ملبس به لباس و آرایش هندی، در صدد برآمدند تا از آنها تقلید کنند.

البته در زمان صفویه نامی از زبان فارسی در میان نبود و تاجیکی نامیده می شد که منسوب به تیره ای از کاولی ها بود. در دوره افشار نیز نامی از زبان فارسی در میان نیست. در دوره قاجار وبا مد شدن اندک اندک باستانگرایی میان تاجیکها و با اتکا با نام پرسیا که در غرب استفاده می شد و نام مملکت فارس نام فارسی کم کم رایج شد وبه زبان کاولی و یا تاجیکی فارسی اطلاق شد.

صفت «رنگین کمان اقوام»

ابراهیم ساوالان

@ibrahimsavalan

ابتدا برای آذربایجانغربی بکار رفت بعد سر از بلوچستان درآورد. سپس به خوزستان هم تعمیم دادند و بعدها استان گلستان را هم رنگین کمان کردند. این صفت چند باری برای گیلان بکار رفت اما با واکنش مواجه شد و دیگر تکرار نشد.

الریبله قالایا دیرماشدییلار.
" گۆزل شووشا، سن آزادسان! " دئدیلر،
اوردا وطن بایراغینی سانجدیلار.

کیشیلرین تورپاق آندی، شعاری،
قلبینده دی بوتون ائلین-اولوسون.
کیشیلری قیلینج، قورشون چاغیریر،
کیشیلری آلاهی اؤزو قوروسون.

" شوکرییه!.. "

شوکر بییه!..! "

" ... من یازا بیلمه دیم، اللریم باغلی
یوخمو، بو دردیمی یازان، آی ائللر؟! "
احمد جاواد

۱۹۲۴-جو ایل، یانوار

خالق آرتیستی آذر زئینال

من، عاغلیم کسندن او ناله سوسمور،

" شوکر بییه... شوکر بییه... "

چاغیریر او سس.

کیمی چاغیریرسا، او قولاق آسمیر،

هاردا بوزا دؤنوب،

او ایستی نفسی؟! "

آیپلا بیلمه دیک بیز هله یئرده،

شاعیر اورگیندن قوپان او سسه.

یئری سیلکله بیر او ناله، یئرده،

گۆیه ده ایسیاندی،

گۆی بیگانسه!

منیم موعاصیریم خجالت چکیر،

اونون عوضینه،

اؤز یئرینه ده.

او سس - دیکتاتورون اوستن خط چکیر،

او سس - لعنت دئییر او بیرینه ده.

شعیریمیز - شاعیریمیز ŞEİRİMİZ - ŞAİRİMİZ

نریمان حسن زاده دن شعیرلر
NƏRİMAN HƏSƏNZADƏDƏN YENİ
ŞEİRLƏR ...

کیشیلر KİŞİLƏR

" کیشیلری ئمیز اؤزو چاغیریر "

هوش

کیشیلرین تورپاق آندی، شوعاعری

قلبینده دی بوتون ائلین-اولوسون.

کیشیلری دمیر نییه چاغیریر،

کیشیلری آلاهی اؤزو قوروسون.

کیشیلردن نه ایسته بیر بو دنیا؟! -

تئز آچیلسین قوی گونشلی بیر سحر.

بایراق آلتدا هیمن اوخویا-اوخویا،

گئدیر حربی نوماییشه کیشیلر!

کیشیلرین - وطن بویدا سنگری! -

هر فصیلین قیشی-قیشدی، یازی-یاز.

کیشیلرین سایى قدر، عسگری، -

سرحد بویدا بیر سرحددی، باسیلماز!

آباغیپلا یول آختاردی کیشیلر،

طلبه دوستويدو، چيخماز ياديندان.
 -ايسكندر، موجرونو بوشالتدين، دئيبير، -
 داش قاشين يئرینه،
 نه قوياجاقسان؟
 باخيب گولومسه يير او بو سوالا،
 حساب ايسته ين کس، يير حساب وئيرير.
 اوز-اوزه دايانير هئفئستيونا:
 -نومئر، " ايلیادا! " ، -
 چار، جاواب وئيرير.

دونيایو خويديو

او نئجه ساده يدي، نئجه مولاييم، -
 او قادين اولوردو مندن اوتري.
 گوزو اوستومدگیدی دایما منیم،
 اوزو ده تانری نین،
 يير شاه اثری!

هاميدان صافيیدی، هاميدان بويوک،
 منله دانیشاردی منیم ديليمده.
 اونا باغلانمیشدیم من ده عومورلوك،
 اويدو سئودىگيم ده،
 ايسته دىگيم ده.

منیم نفسيمله نفس آلاردی،
 باشی گوتورردی سس-کويومو ده.
 هر يترده، هر زامان يادا سالاردی،
 منیم، اونوتمازدی آد گونومو ده.

او نفس اولماسا، من اوشويرديم،
 دوشموشدوم او دومان، او چن يوللارا.
 من داش عوضينه، سؤز دوشيرديم،
 او گئدن يوللارا،
 گلن يوللارا.

دئيبيردی اولرم سندن اوتري،

واراقلا تاريخی، حاق سسی سوسمور،
 اوز-اوزه دورسا داش ايله خير.
 اکراندا " شوکریيه " ناله سی سوسمور،
 يترده يير ساغليغا،
 کيمسه " دوست " دئيبير.

بو دونيا غريبه يير ايلنجه دير،
 نه سئوينجی آرتيق، نه قه می يئرسيز.
 بلا دا،

گورورسن، گلنده گلير، -
 سندن خبرسيزدی، مندن خبرسيز.

دئيبيرلر، شاعيرين دوشمى اولمور،
 يالنيز قاتیلی وار - اوز ايستعدادی!
 ميثالمی گؤستريم: باخ، ييرى بودور،
 جاوادين حياتدا -
 قانلی حياتی...

ايسكندر ماگندونىيالىنين جاوابی

موجرو چيل-چيراقلا، داش-قاشلا دولو،
 دارانين آيريجا يير ملكيتی! ايسكندر،
 ايكينجی فيليپين اوغلو،
 آچيب سوبا توكور او وار-دؤولتى.

چوكور آراليغا درين يير سوکوت،
 گوزلر يير-ييريندن خبر ايسته يير.
 کيم باشا دوشه جک، نه دئيبير سوکوت،
 چاردان سوروشماق دا هونر ايسته يير.

هر آنين يير حؤکمو سوروشما، ندير،
 داها نه دارا وار، نه شاه کورسوسو.
 دونيا گوجلورين طرفينده دير،
 دونيا،

ايسكندر وئيرير سون سؤزو.

اوندان هئفئستيون عذر ايسته يير،

سۆزۈمە سپىدىگىن دوز كىم اولاردى.
من سنى اۆزۈنە تانىدا بىلىسم،
منىم دە، " ايسلام " آ تۆھفم اولاردى.

گۆردوم سعادتى اوغلوم ناظمه

آلمحمد – كۆرپه نوم،
بو كۆرپه قىبله يى-عالم،
آتاسىنى قوجاقلادى،
او، آغلادى.
بىر دامجى دا كىرپىگىندىن
دوشدو يئره.
ائله بىلدىم، سارماشىقدى،
سارىلمىشىدى، او، چپره.
قارشىمدا بىر آتا-بالا
آبىدە سى.
او كۆرپه نىن اليندىدى،
بو دونيانىن
بىر قىطه سى!
من اىلك دفعه گۆردوم،
ندىر سعادتى، -
كۆرپه لرین تانرىسىنا اطاعتى.

شىمشكلر اويناشير

ساخلا، من دئىگىم
سۆزلرى ياددا،
سىررلرینه بله دەم،
بو طبيعتىن.
شىمشكلر اويناشير،
يئنه بولوددا،
اىلدىرىم چاخاجاق،
ھارداسا، يقىن.

آرزوم منىم

او قدر دئدى كى، سۆندو حياتى.
گلدى،
عسگرىدىم،
اؤلوم خبرى.
قاچدىم من، دىلىمدە آنا فرىادى.
داھا مندىن اۆترو اۆلن يوخويدو،
اوندا آيىلدىم كى، دونيا يوخويدو...

" ايسلام " آ تۆھفە

نرمىنه خانىما

دئىرلر، سرتىمىش او اىلكى پايىز،
چۆللر بورونوبدو ياغىشا، قارا.
يوز ايل سونرا گلىب دونيا يا او قىز،
سید حمزه نىگاريدن او، سونرا.

دئىرلر، گۆزۈندىن قاچىمىش يوخو،
گئجه نى-گوندوزو او، اونودوبموش.
خدیجه نىن، آيشه نىن پاك روحو،
او قىزىن، قلىبىندە قرار توتوبموش.

آماسيا، تور كىيه، دوغما بىر او جاق،
دئمه كىمدن اۆترو، يا ندىن اۆترو؟ -
قىزىن فهمىنه باخ، دىقتىنه باخ،
يئردە دە يئر سئچىب توربه دن اۆترو.

دئىرلر، يوخويموش اونون عوضى،
اۆزو تك - حياتدا اۆزى يىيه سىمىش.
آماسيادا سید حمزه توربه سى،
او قىزىن، " ايسلام " آ بىر تۆھفە سىمىش.

تۆكولوب گلىبلر زيار تگاھا،
بو اىستك، بو سئوگى ھارداندى، نىدى؟
توركلرىن دىلىندە قدىم بىر دوغا، -
حضرت پئىغمبرىن شرفىنىدى.

سنى دوستون-يادىن تانىبير، - دئسم،

۱. د. ائلمان دان شعیر لر

«بو گون»

بیر یالان سئوکیدن، باغریمی آزه ن
محنت دیر جانیمدا، بیلله نن بو گون
آیریلیق آدیندا، ایلدرده گزه ن
حسرت دیر جانیمدا، بیلله نن بو گون

سئویرم دئسه ده، آردی گلمه دی
بیلدیم کی اوره یی، واردی گلمه دی
باغریمی قه م - کدر، یاردی گلمه دی
تهمت دیر جانیمدا بیلله نن بو گون

گیزلندی گؤز لری، باخیشدان دوشم
محبت آدیندا، آخیشدان دوشم
وارلیقدان سیلینم، ناخیشدان دوشم
قوربت دیر جانیمدا، بیلله نن بو گون

سیندیردی گوزگوده، لاپ پارالاندیم
اؤزومدن اوزولوب، هئی آرالاندیم
عومرومون آن - بو یو، مین یارالاندیم
ظولمت دیر جانیمدا، بیلله نن بو گون

کیمسه دن ایسته ییم، اوما بیلمه دیم
خیاللار قوینونا، جوما بیلمه دیم
گؤز لری آر خایین، یوما بیلمه دیم
عیللت دیر جانیمدا بیلله نن بو گون

یالاندان چکیندیم، آیریدن قاچدیم
دوغرونون یولونا، آرزیلار ساچدیم

" او گوللرین گولو هانی؟ "

باشیمیزین شرف تاجی،
بو یو-شاه چینار آغاجی.
هم آنادی، هم ده باجی،
گولناره دی قیزیم منیم.

ائله کی، گلیر، گؤرونور،
بیر عطیرلی باغا دؤنور.
ایپه یه-شالا بورونور،
قیشیم منیم، یازیم منیم.

گول اول، چیچک اول، بولاق اول،
یاتان گؤرسن، سن او یاق اول.
عاریفدن ده گؤز-قولاق اول،
بیرجه بودور آرزوم منیم.

۱۹،۰۹،۲۰۲۲

سید

(حرمتله، احتیراملا)

سید، سنین نیگارین وار،
منیم ده نرمینم، سید.
اونون تانری پاکلیغینا
یئرده من امینم، سید.

دورور آماسیا داغلاری،
تورکییه - قارداش دیباری!
توربه نین اودور معماری،
شاعیری ده منم، سید.

کؤرپه حمزه نوه سیدی،
ارنلرین عوضیدی.
او دا - سنه توهفه سیدی،
سنه آند ایچیرم، سید.

بیر کعبه دیر جان قیبله سی، مجنونلارین لئیلای سی دیر
شیرین وطن دیر کۆنلوممه، فرهادلی آذربایجانیم

سازدان گۆزلیک یاغدییر، تاردان کۆنوللر فتح اندیر
موسیقی دن جان سسلی دیر، فریادلی آذربایجانیم

هر بیر اؤغولدان خان ایگید، هر بیر قیزیندان جان خاتین
سۆنمز اوجاقدیر پارلایان، اؤولادلی آذربایجانیم

اولدوزلو گۆیدن شورلودور، آیدین گۆنشدن نورلودور
هر بیر ایشیقدا دؤوق آلیر، اوستادلی آذربایجانیم

آزاده جانلار یوردودور، آماده قانلار اۆلکه سی
قارشیندا دوشمنلر اسیر، آزادلی آذربایجانیم

تایسیز گۆزلر اولاغی، عشقین محبت یایلاغی
ایتگین دۆشوبدور حسرتی، هر زادلی آذربایجانیم

گۆیدن بۆلنموش ایلدیریم، داشدان یونولموش سیلدریم
داغان دنیزدن وارلی دیر، گورشادلی آذربایجانیم

وورغونلارین ائلما قیلیب، جان تورکو دیلدن سؤیله نیر
شان - شان پتکدن مست اندیر، بال دادلی آذربایجانیم

«جانلی محبت»

جانلاردا گۆزه للیک یاشادیر، جانلی محبت
جان تختینه گۆزدن اوتوران، شانلی محبت

عشقین قالاسیندان، آتیلان اوخلار اوجوندا
اؤولاق یاراداندیر، ده لی جئیرانلی محبت

گورشاد کیمی گاهدان افره بین نبضینی یوخلار
گۆزلر بولودوندان، دؤلو لئیسانلی محبت

هیجران اوجاغیندان، قایدان سئوگی سسیندن
گۆچ توپلاسا، چاغلار یئنه وولقانلی محبت

ائلمانام کۆنلومو، سئوگییه آچدییم
میننت دیر جانیمدا، بیلله نن بوگون

«یئری بوشدور»

کۆنلومده نندن سن کیمی یارین، یئری بوشدور
یار - یار نه دئییم، سئوگیمه وارین یئری بوشدور

هارداندی بیزیم، سئوگیمیزین آغ یولو ایتیمیش
یولدان چیخالی، دار و ندارین یئری بوشدور

اولدوزلو باخیش، آیلی افره کدن گۆنش ایستر
هیجران گۆنودور، سئوگی مدارین یئری بوشدور

ظولمت گئجه می، چیلله ساجیندان آلانیم یوخ
یوللاردا ایتن گۆللو بهارین یئری بوشدور

داغلار یوکودور، قلبیمه سن سیز تۆکۆلن غم
دردین چکیرم، ناله و زارین یئری بوشدور

گۆزلر، گۆروشون قالدیغی یئردن یاشاریب لار
اوردان داها بیر شانلی قرارین یئری بوشدور

کۆنلومده کی حسرت قاپیسین، آچ منی قورتار
هئچ کیم دئمه سین، نازلی نیگارین یئری بوشدور

گیزلین یوخولار، سیرریمی آشکار آنده نیم دیر
قورخوم توره دن، اؤدلو مزارین یئری بوشدور

مئیلین مئینین اولدوغو گۆنلر، گئری دؤنسه
ائلمان کیمی بیر، مست و خمارین یئری بوشدور

«آذربایجانیم»

اؤدلار گۆزوندن یوغرولوب، بنیادلی آذربایجانیم
کئچمیشلرین قوینونادیر، اجدادلی آذربایجانیم

عشقیں دیرین، دوز داشییان پئیلی گۆزللر

اٹلمان افره بین گل چاغیریر، هر گئجه - گوندوز

قلبین دوزومون، نظمه سالان زئیلی گۆزللر

یونوس امره

سلام اولسون

بیز دونیادان گئدهر اولدوق

قالانلارا سلام اولسون

بیزیم اوچون خئییر دوعا

قیلانلارا سلام اولسون

آجل بوکه بئلیمیزی

سؤیلتمه یه دلیمیزی

خسته ایکن حالیمیزی

سورانلارا سلام اولسون

تسنین اورتابا آچیلما

یاخاسیز کؤینک بیچیلما

بیزی بو آسان وجهی ایله

یویانلارا سلام اولسون

صلات وئرین قصدیمیزه

گئدر اولدوخ دوستوموزا

ناماز اوچون اوستوموزه

دورانلارا سلام اولسون

اجلی گلن لر گئده ر

هامی گلمز یولا گئده ر

بیزیم حالیمیزدان خبر

سورانلارا سلام اولسون

درویش یونوس سؤیلر سؤزی

یاش دولودور ایکی گۆزی

بیلمه یین ، نه بیلر بیزی!؟

بیلن لره سلام اولسون

جنت بولاغیندان سوزولن، بیر دولو جام دیر

هر داملا، دنیز دالغالی، طوفانلی محبت

جوشغون دامارین، قان گمی سین، ساحیله یؤکلر

جان دویغولاریندان یارییان، قانلی محبت

هر گفن تله سیر، یار باخشینندان قاناد آچسین

گؤیلرده کی قارتال کیمی جولانلی محبت

یوردوندا اوفوق، آل گؤنه شین قوینونا سیغماز

بیر ایستی اوچاقدیر، اوچا دؤورانلی محبت

مؤهرونده کی قیسمت، هره نین بختی قئدری

اٹلماندا یازیلیمیش، اٹله - اٹلمانلی محبت

«گۆزللر»

چوخاندی سالیب قصدیمه، غم مئیلی گۆزللر

بیر جاندا نه وار، بیخمادادیر خئیلی گۆزللر

عشق آدلی مئیین، جان دولوسو جامدی گۆزلیک

باشدان - آیاغا، جام بفرنونوب مئی لی گۆزللر

مجنون گۆزودور، داغدا یاشیل سئوگییه فرهاد

شیرین باخشین س فرمه ائدن لئیلی گۆزللر

بیر داملا یاشین یورغونویام، جان یاناغیمدا

آخدیرمادادیر اوستومه، غم سئیلی گۆزللر

کؤنلومده غمیم، الله نیاز، دیلده شکایت

حسرت هاواسین، چالسا حزین نئی لی گۆزللر

جانان دئییه نین حؤکمونه، جان بورجونو ایستر

آل - وئر بازارین قورسا، گؤلوش بئیلی گۆزللر

کؤنلون قوشونا، خال امه بین دانه سپیرلر

وطن! سنين يارالارين ساغالماز.

نصیب نبی اوغلو

قايساق توتان يارالارين آچيلىب،
وطن! سنين يارالارين ساغالماز.
اوغوللارين باش گۆتوروب گئديدى،
وطن! سنين يارالارين ساغالماز.

کيمدير سنى به يى تک قورويان؟
کيمدير سنده خوش گون گوروب ياريان؟
دؤنه-دؤنه بؤلونموسن ياريدان،
وطن! سنين يارالارين ساغالماز.

اوره بيمدن گليب کئچير گور نه لر!
آچيلمايير، ترسه دوشوب دويمه لر.
گؤز ياشيني لئيسان ائديب ننه لر،
وطن! سنين يارالارين ساغالماز.

داغ گؤزلى! ياناقلارين سولدو، هئى،
قارا گؤز لر سئله دؤندو، دولدو، هئى،
نور ننه لر ساچلاريني يولدو، هئى!
وطن! سنين يارالارين ساغالماز.

نه يى دئييم آخى، درديم بيردى مى؟!
طالع بيزدن اوز دؤندريب؛ سبيردى مى؟!
اونوتموشام «آراز» آدلى درديمى،
وطن! سنين يارالارين ساغالماز.

دومان دئييل، درد بورويوب داغلارى،
ويرانه دير باغچالارى، باغلارى.
گئدن دئييل چارپاز-چارپاز داغلارى،
وطن! سنين يارالارين ساغالماز.

سنسيز قاليب سنسيز ليگه بوروندوم،
توزا دؤندوم، آياق آلتدا کوروندوم،
ديزين-ديزين تورپاغينا سوروندوم.
وطن! سنين يارالارين ساغالماز...

دوشنده ط ي دلبر ، ياله آخشاملار
محبت ا ه ي باتار بين ملاله آخشاملار

شکسته بولبوله بنز ر بلا چکن عانه يق
گولوندن او ي ائدر آه و ناله آخشاملار

گونوزلر عانه يقه طعن ائتمه ي گولوب دا يشير
سالار فرا بين، ا ي گور نه حاله، آخشاملار

دوشنده زولفون اوزه، قاشلا ير ، ياله دوشر
باتاندا گون، باخار عالم ، يلاله آخشاملار

شرابى يارسيز چس ن ير آزدا غم گير ر
گول او ي يار يله اول هم ياله آخشاملار

بیر اوژگه لى وار، عانه يز ايله معشوقه
رقيه سيز اوله محرم وصاله آخشاملار

ميسر اولماسا گوندوز سنه شراب يچمک
اونوتما، واحد، ا ي لامحاله آخشاملار

فیرنگیز صابیر قیزی دن شعیرلر
FİRƏNGİZ SABİRQIZI

بولوددان بیر توپا یاغیش گتیریم ،
گمی اوزدورمه یه چای دوزلدرسن.

بیر قارلی، شاختالی قیش گنجه سینه،
سیرسیرا بوزلاری چلنگ ائدره م.
ایستی نفسیمله، داغ اتیین ده،
اؤزونه ایپیستی یای دوزلدرسن.

عطیرلی اللرین ککوتوم اولار،
قوخلیایب چکره م جیرلریمه.
هئج نه ایسته میرم سن دن، عزیزیم
منه بیر لیمون لو چای دوزلدرسن.

۲۸،۱۱،۲۰۲۲

سن دن قالان نه وارسا،
شکیل اولدو منیمچون.
نه چکدیمسه سول دو ائی،
دیوار اولدو سنینچون.

آسیلدیغیم بو عؤمور،
آغیر گل دی چکی ده.
یئنه باخیب گولورسهن،
سولوب، اولن شکیل ده..

نه گولمه لی گونوم وار،
قارالاریم آغ اولوب.
خیردا دره - تپه لر
باشا چیخیب.. داغ اولوب.

گل چر پلنگ اوچوراق ،
بو داغلارین باشین دان.
کاغید گمی اوزدورک،
آخان گؤزوم یاشین دان.

باخ هر شئیین چاراسی،
باخ هر شئیین یولو وار.
بیر آغاج بؤیودوره م،
آسیلمالی قولو وار..

بیر آز گوئیه یاخین اول،
بیر آز یئرلره اوزاق.
بیر آز ایسین اودلارا،
بیر آز اوشوتسون سازاق.

اولدوزلاردا آرزو توت،
یئرلرده دفن ائتمه یه.
منی ده هپی سه سال،
سونرا دا افو ائتمه یه.

اللها سلام سوئیله،
آشان آغاج کؤکون دن..
سونرا بیر کن دیر دوزلت،
شیطانین آغ توکون دن...

آسیل آی ایشیغین دان،
سوزول گؤزلریمه دوش.
سونرا گل منه یالوار،
اییل دیزلرلمه دوش.

دئنه، منی باغیشلا،
الله باغیشلایان دیر.
من الله دئییلهم کی....
آدیم جین داشلایان دی...

۲۴،۱۱،۲۰۲۲

سنه اولدوزلار دان ایشیق گتیریم،
زولمت گنجه لره آی دوزلدرسهن.

* * *

بورو نورەم چىنىم دە،
سن آلان او يون شالا..
هر آغرى مى بىلىرسن،
بونو بىلمىدىن، آما..

كسدىم اور بىمىن،
سن اولان طرفىنى.
يانا غىمىن، گۆزومون
نم اولان طرفىنى.

بىلمىدىن.. سر چەلرىن،
نيه دونور آياغى.
قۇنچەلنەن گوللرىن،
بوز باغلايىر دوداغى...

سنسىزلىين چكى سىن،
اؤلچدوم... قانىم قدر دىر.
نه دئسەم دە تا بوش دو،
نه دئسەم دە هدردى...

قوروب قوجا غلاماسا،
درە- تپە بوز اولار.
ائھە، نى سە ائى كئچە جك
قىش دان سورا ياز اولار.

سىلدىم ساچىما دوشەن،
ياغىشىن پايىزىنى..
تكجە قىشى اوخشادىم
باھارىنى يازىنى..

* * *

...من هر گون سنين او،
زنگ چاتمايان نۇمرەنە
يوز دفعە زنگ ائدىرەم...

آدىم - آدىم اونوتدوم،
سن دن قالان نه وارسا..
سن دە آچىل اورتول تا
پنجرەلر ديوارسا...

"بو نۇمرەيە زنگ چاتمىر"
دئىنەن او قىزىن بئله،
اللىرىن دن اؤپورەم...

۲۰، ۱۱، ۲۰۲۲

* * *

تك - تنها قويمور منى،
بىر ھنير تى، سس ائدىر..
نۇمرەنەن او اوزون دن،
اوپئراتور بس ائدىر...

دوشور آخشام ساختاسى،
قۇنچەلنەن گول اوستە.
قوروب قانادين سالىر،
درە، تپە، چؤل اوستە.

بىلىرم كى ساغام من،
اؤلدورمە يىب يوخلوغون..
آزى ھميشە اودور،
سنين نقطە چوخلوغون...

بوز توتور آغاجلارىن،
نم لى كۆكۈ، بوداغى،
قار اوستون دە سرچەنەن،
گۆيرە جك آياغى...

سن بوخسان اما نۇمرەن،
باشا ياجاق منىمچون.
يئنە ھمەن نۇمرەنى،
يىغا جاقام سىنىنچون...

سن ھارداسا اوزاق دا،
بىر على ايسىدىرسن.
اللىرىم اىستى چاى دا..
ايچى مى اوشودور سەن...

صدیاری وظیفه ائیل اوغلو

اورک

بو کیچیک قلیبیمین، ووسعتینه باخ
بونو بیر اوممان تک دولانماق اولار
کۆنول گئنیش لیگی دئییلیر آنجاق،
بونو بیر میدان تک دولانماق اولار

دئمیرم کدرین یئری دیر فقط
شادلیق دا گۆرونور بوردا آزاچیق
مین ایلیک دمیرچی کوره سی کیمی
گیزیشیر، سویویور، نغیله سین یازیق.

کۆن لومو دوستلارا میدان وئرمیشه م
قوی دوستوم، آتینی چاپ سین ها چاپ سین
محبت گتیره ن ایزه سرمیشه م
آختاران واری سه، کۆنلوم ده تاپ سین.

اور گیم آچیق دیر مرد علی کیمی
گلیب اؤز پایینی آانا میننت
دیدیب قویاریرلار کۆن لومو دوستلار
بیر اورک تالانیر - تالانا میننت

بوش داما بنزیر قوناق سیز اورک
قوی بوردا ایله ن سین سئوینجده، قمده
نئجه قوناغیما یول وئرمیم من
دوست، دوستون آریار ائله بو دمده

قلبیم کی، دیدیلیب داغیلاجاق دیر
قوی اونو دوستلاریم آپار سین باری
سئوگی باخچاسین دا گؤیر سین، آچ سین
منیم اورگیمین ایلك آریلاری.

بیر گون او قیز سوساجاق،
بو زنگلریم بیته جک.
"او نؤمره یه زنگ چاتیر"
دئییب کوسوب گئده جک...

نؤمره نین او اوزون دن
اوپئراتور بس ائدیر...

بودا اولار!

محمود بنی آدم دیج
آینا کیمی سینیب اورک
پارچالاری سپه لنیب!
نور تاخیل لار قارانلیغا.
گۆزو قارا،
اؤزو قارا،

اوزو قارا بو گئجه نی
گونش گلیب دیسگیندیریب، داغیداجاق.

اینان گۆزل،
سینار اورک،
پارچالانار دلیلم - دلیلم
هر دلیلمی، هر پارچاسی
بیر داغ اولار،
آغیر،
آغیر،
دیک دایانار.

داغ باشیندان بیردن بیر
چیخار یانار،
چیراغ اولار،
«بابک» اولار
«هجر» اولار

«کوراوغلو» نا خنجر اولار
ظولمون ائوین یارار،
یارار، «ائیواز» اولار.

Xudafərin

Türkçə - Farsca

Mayıs 2023 - İL 21- SAY 214 (ELMİ-ƏDƏBİ-KÜLTÜRƏL DƏRGİ)

<http://www.Khudafarin.ir>

<https://t.me/xudaferindargisi>

RAMAZAN BAYRAMI MÜBARK OLSUN.

